

The Role of Georgian Defense Forces in International Participation through Missions in
Foreign Policy

საქართველოს თავდაცვის ძალების საერთაშორისო მისიებში მონაწილეობის
როლი ქვეყნის საგარეო პოლიტიკაში

Vladimer Natenadze

PhD student at the University of Georgia

ORCID: 0000-0001-5831-8458

vnatenadze@mod.gov.ge

+995 577 19 07 24

Abstract

For Georgia, as for the small country with difficult geopolitics, foreign policy is crucial on terms of security and ensuring sovereignty. The country, as an important contributor to Euro-Atlantic security, contributes to the strengthening of international stability and security, actively participates in the peacekeeping operations under the auspices of NATO. The main priority of the foreign and security policy of Georgia is integration in the North Atlantic Treaty Organization (NATO). For the Armed Forces it is very important to be trained in accordance with the modern standards and gaining experience in international missions, which is essential for rising and strengthening the country's defense capabilities. Besides, NATO institutions were established developed energetic and infrastructure projects that serve to strengthen the country, integrate into Euro-Atlantic space, restore territorial integrity and support strengthening of stability. On the other hand, Georgia, as the member of NATO, will be a source of stability on the Caucasus and the Black Sea, which will create security guarantees in the region.

Key words: NATO, NATO Response Force – (NRF), International Security, Afghanistan Mission

ვლადიმერ ნათენაძე

საქართველოს უნივერსიტეტის დოქტორანტი

ORCID: 0000-0001-5831-8458

vnatenadze@mod.gov.ge

+995 577 19 07 24

აბსტრაქტი

საქართველოსათვის, როგორც პატარა და რთული გეოპოლიტიკის მქონე სახელმწიფოსთვის, საგარეო პოლიტიკა გადაწყვეტია უსაფრთხოებისა და სუვერენიტეტის უზრუნველსაყოფად. ქვეყანას, როგორც ევროატლანტიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მნიშვნელოვან კონტრიბუტორს, დიდი წვლილი შეაქვს საერთაშორისო სტაბილურობისა და უსაფრთხოების განმტკიცების პროცესში და აქტიურად იღებს მონაწილეობას ნატო-ს ეგიდით წარმოებულ სამშვიდობო ოპერაციებში. საქართველოს საგარეო და უსაფრთხოების პოლიტიკის ერთ-ერთ მთავარ პრიორიტეტს ჩრდილოატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაციაში (ნატო) გაწევრიანება წარმოადგენს, შეირაღებული ძალებისთვის მეტად მნიშვნელოვანია თანამედროვე სტანდარტების შესაბამისი წვრთნები და გამოცდილების მიღება საერთაშორისო მისიებში, რომელსაც არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის ამაღლებისა და განმტკიცებისთვის, გარდა ამისა, ჩამოყალიბდა ნატო-ს ინსტიტუტები, განვითარდა ენერგეტიკული და ინფრასტრუქტურული პროექტები, რომელებიც ემსახურებიან ქვეყნის გაძლიერებას, ევროატლანტიკურ სივრცეში ინტეგრირებას, ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენასა და სტაბილურობის განმტკიცების მხარდაჭერას. მეორე მხრივ, საქართველო, როგორც ნატოს წევრი ქვეყანა, იქნება სტაბილურობის წყარო კავკასიასა და შავ ზღვაზე, რომელიც შექმნის უსაფრთხოების გარანტს რეგიონში.

საძიებო სიტყვები: ნატო, ნატოს სწრაფი რეაგირების ძალები, საერთაშორისო უსაფრთხოება, ავღანეთის მისია

ქვეყნის საგარეო პოლიტიკა ნებისმიერი სუვერენული სახელმწიფოს აუცილებელ და მნიშვნელოვან ატრიბუტს წარმოადგენს. საქართველოსთვის, როგორც პატარა და რთული გეოპოლიტიკის მქონე სახელმწიფოსთვის, საგარეო პოლიტიკა გადამწყვეტია უსაფრთხოებისა და სუვერენიტეტის უზრუნველსაყოფად. საქართველოს დღევანდელი საგარეო პოლიტიკა ქვეყნის ისტორიული განვითარების შედეგი და ღირსეული მომავლის წინაპირობაა. ქვეყნის საგარეო პოლიტიკას საფუძვლად უდევს საქართველოს ეროვნული ინტერესები, რომლებიც სახელმწიფო სუვერენიტეტს, დასავლეთის სამყაროსთან ინტეგრაციასა და საერთაშორისო სამართლის პრინციპებს ემყარება. საქართველოს საგარეო და უსაფრთხოების პოლიტიკის ერთ-ერთ მთავარ პრიორიტეტს ჩრდილოატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაციაში (ნატო) გაწევრიანება წარმოადგენს, რომელიც ასევე მოითხოვს ვალდებულებების შესრულებას სხვა ვალდებულებებთან ერთად, მათ შორისაა საერთაშორისო მისიებში მონაწილეობა. საერთაშორისო მისიებში მონაწილეობით საქართველოს მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს საერთაშორისო სტაბილურობისა და უსაფრთხოების განმტკიცების პროცესში, ამით ქვეყანამ მიიღო მაღალი მზადყოფნის მქონე შეიარაღებული ძალები, ენერგეტიკული და განვითარებული ინფრასტრუქტურული პროექტები, რაც ასევე უწყობს ხელს ნატოს ინსტიტუტების გაძლიერებას, ქვეყნის ევროატლანტიკურ სივრცეში ინტეგრირებას, ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენასა და სტაბილურობის განმტკიცების მხარდაჭერას, როგორც ქვეყანაში, ისე კავკასიისა და შავი ზღვის რეგიონში.

1991 წელს, როდესაც საქართველომ დამოუკიდებლობა მოიპოვა, ქვეყანამ თავისი ისტორიული არჩევანი გააკეთა და პროდასავლური კურსი აიღო. გეოპოლიტიკური მდებარეობიდან გამომდინარე, საქართველოს სუვერენიტეტი, ტერიტორიული მთლიანობა, უსაფრთხოება და დემოკრატიული განვითარება ყოველთვის საფრთხის წინაშე იდგა. სწორედ ამიტომ, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, საქართველომ ქვეყნის უსაფრთხოების გარანტიების ძიება ევროატლანტიკურ სივრცეში დაიწყო. ნატო-საქართველოს ურთიერთობები 1992 წლიდან იწყება, როდესაც საქართველო შეუერთდა ჩრდილოატლანტიკურ თანამშრომლობის საბჭოს. აღნიშნულ ფორმატში, რომელშიც პარტნიორი და წევრი ქვეყნები სხვადასხვა მნიშვნელოვან და აქტუალურ საკითხებს განიხილავენ, საქართველო, როგორც ევროატლანტიკური უსაფრთხოების მნიშვნელოვანი კონტრიბუტორი სახელმწიფო, სხვა პროექტებთან ერთად აქტიურად არის ჩართული ნატოს ეგიდით წარმოებულ სამშვიდობო ოპერაციებში.

საქართველო დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ნატო-ს როლს ქვეყნის უსაფრთხოებისა და სტაბილურობის განმტკიცების საქმეში. ამავდროულად, აღსანიშნავია, რომ საქართველოს ხელისუფლების მიერ გატარებული რეფორმები, რომლებიც სრულ თანხვედრაშია ნატოში გაწევრიანებასთან დაკავშირებულ ძირითად მოთხოვნებთან და ალიანსის რეკომენდაციებთან, მნიშვნელოვანწილად ხელს უწყობს ქვეყანაში დემოკრატიული პროცესების შემდგომ განვითარებას. თავის მხრივ, საქართველო, როგორც ალიანსის ასპირანტი ქვეყანა და მომავალი წევრი, მნიშვნელოვან როლს თამაშობს

ევროატლანტიკური უსაფრთხოების განმტკიცების საქმეში. საქართველოსთვის ევროპულ და ევროატლანტიკურ სტრუქტურებში გაერთიანება ქართველი ხალხის ისტორიულ, საუკუნეობრივ მისწრაფებას წარმოადგენს და შეიძლება ითქვას, რომ საქართველო ასე ახლოს არასოდეს ყოფილა დასავლეთთან ინტეგრაციის ამოცანის შესრულებასთან, როგორც დღეს.

საქართველოს საგარეო პოლიტიკა ყოველთვის იყო განპირობებული დასავლური სამყაროსკენ მისწრაფებით. საქართველო ყოველთვის ცდილობდა მსოფლიოში მიმდინარე პროცესებში ჩართული ყოფილიყო და პრობლემების მოგვარებაშიც აქტიურად მიეღო მონაწილეობა. ამის მიზეზი კი საკუთარი სამხედრო ძლიერებისა და საერთაშორისო ასპარეზზე ავტორიტეტის ამაღლების სურვილი იყო. ამას მოწმობს ქართველების არაერთი მონაწილეობა უცხოურ კოალიციაში, ქართველების საზეიმო შესვლა იერუსალიმში XIII საუკუნის ბოლოს.

საქართველოს ურთულესი გეოპოლიტიკური მდებარეობის, მუდმივი საგარეო დაპირისპირებების, კონფლიქტებისა და ომების მიუხედავად, ქვეყანამ შეინარჩუნა სახელმწიფოებრიობა, აღედგინა დამოუკიდებლობა და სუვერენიტეტი, მაგრამ საქართველოს ერთ-ერთი უმთავრესი პრობლემა-ტერიტორიული მთლიანობის საკითხი, ჯერაც გადაუჭრელი რჩება. ამის ფონზე უმნიშვნელოვანესია, რომ ქვეყნის მოსახლეობის უმრავლესობა საჭიროდ უნდა მიიჩნევდეს, რომ ნატოში გაწევრიანების ერთ-ერთი მთავარი მოტივი საქართველოს მოსახლეობისთვის სწორედ აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონების დეოკუპაცია და მათი რეინტეგრაციაა. 2006 წლის „ქართული საზოგადოების ღირებულებანი“-ის გამოკითხვის შედეგებიდან, რომელშიც აქტუალურ პრობლემებში უსაფრთხოებას პირველი ადგილი უკავია (ტერიტორიულ მთლიანობაზე წინ დგას), მიუთითებს იმაზე, რომ კოლექტიური უსაფრთხოების ქოლგა საქართველოს მოსახლეობისათვის მიმზიდველი კონცეფციაა. არსებობს გარკვეული მოსაზრება იმასთან დაკავშირებით, რომ რუსეთს ძალუმს საქართველოს ტერიტორიის ოკუპაციის საშუალებით ქვეყნის ნატო-ში გაწევრიანების დაბლოკვა და ჩრდილო-ატლანტიკურ ალიანსში ინტეგრირება ძალზედ შორეულ პერსპექტივას წარმოადგენს.

ქვეყნის ტერიტორიების დროებითი ოკუპაციისა და ყოველდღიური „მცოცავი ოკუპაციის“ მიუხედავად, საქართველომ არ დათმო დასავლური ორიენტაცია და მნიშვნელოვან პროგრესს მიაღწია ნატო-სთან დაახლოების კუთხით. საქართველომ შეძლო მოეპოვებინა ყოველწლიური მოქმედების პროგრამა, რომელიც პრაქტიკულად ნიშნავს იმას, რომ საქართველოს შეიარაღებული ძალები ნატო-ს სტანდარტებს უახლოვდება. ნატო დიდ დახმარებას უწევს საქართველოს როგორც უსაფრთხოების, ასევე პოლიტიკური ტრანსფორმაციის თვალსაზრისით. ნატო-სთან პარტნიორობა საქართველოსთვის წარმოადგენს არა მარტო პრაქტიკული მიზნების მიღწევის საშუალებას, არამედ სტრატეგიულ პარტნიორობას, რომელიც საქართველოს დასავლეთთან სრულფასოვან ინტეგრაციას ემსახურება.

უკვე წლებია, ნატო-სთან ურთიერთობა საქართველოსათვის არ წარმოადგენს მხოლოდ ცალმხრივი დახმარების მიღების საშუალებას. დღეს საქართველო საერთაშორისო არენაზე გლობალური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი თანამონაწილეა. საქართველოს უსაფრთხოება გლობალური უსაფრთხოების განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს. შესაბამისად, ევროატლანტიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის პროცესში შეტანილი წვლილი პირდაპირ აისახება ჩვენი ქვეყნის სტაბილურ განვითარებაზე. საქართველოს შეიარაღებული ძალების დანაყოფები დაკისრებულ მისიას სამაგალითოდ ასრულებენ ყველგან, სადაც ამის აუცილებლობა დგება. საერთაშორისო მისიებში მონაწილეობა არ არის ნატო-ში გაწევრიანების ერთადერთი გზა, მაგრამ სხვა ვალდებულებებთან ერთად დღეს ერთ-ერთი ყველაზე აქტიური და მნიშვნელოვანი ფაქტორია. საქართველოს მონაწილეობა სამშვიდობო მისიებში 1999 წელს იღებს სათავეს. კოსოვო, ერაყი, ავღანეთი, მალი და აფრიკის ცენტრალური რესპუბლიკა, ამ მისიებში საქართველოს რამდენიმე ათასმა სამხედრო მოსამსახურემ მიიღო მონაწილეობა. 1999 წლის ივნისიდან ნატო ახორციელებს სამშვიდობო მისიას კოსოვოში. მშვიდობის დასამყარებლად. სამშვიდობო მისიის დასაწყისში ერთიანი სარდლობისა და კონტროლის ქვეშ მყოფი კოსოვოს ძალების შემადგენლობაში 50000 სამხედრო მოსამსახურე გაერთიანდა. მისია მოიცავდა. როგორც ჩრდილოატლანტიკური ორგანიზაციის წევრი-სახელმწიფოების, ასევე პარტნიორი ქვეყნების მშვიდობისმყოფელებს. სწორედ ნატოს ამ საერთაშორისო სამშვიდობო (KFOR) მისიაში ქართველი ჯარისკაცებიც იღებდნენ მონაწილეობას. ეს იყო პირველი საერთაშორისო მისია, სადაც ქართველებმა დაიწყეს მონაწილეობა. მისიის ხანგრძლივობა იყო 1999 წლის 31 აგვისტოდან 2008 წლის მარტამდე. კოსოვოს სამშვიდობო მისიაში სულ მონაწილეობა მიიღო 1076 სამხედრო მოსამსახურემ.

კოსოვოს სამშვიდობო ოპერაციაში ჩართვა იყო ერთ-ერთი პირველი წინგადადგმული ნაბიჯი საქართველოს ევროატლანტიკური სტრუქტურებისკენ. იმ პერიოდისათვის მოუძნადებელმა და გაუწვრთნელმა ქართულმა შეიარაღებულმა ძალებმა, რომელიც საგრძნობლად ჩამორჩებოდა მაშინდელ საერთაშორისო სამხედრო სტანდარტებს, გერმანელ და თურქ პარტნიორებთან ერთობლივად განხორციელებულ ამოცანებს წარმატებით გაართვა თავი და დიდი გამოცდილება შესძინა. წლების წინ დამკვიდრებულმა საბჭოთა სამხედრო სისტემამ ნელ-ნელა დაიწყო შეცვალა ნატოს სტანდარტებზე გადასასვლელად.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ამერიკისათვის, როგორც მთელი დასავლური სამყაროსათვის, მოიხსნა ის საფრთხე, რომელსაც შეიძლება გამოეწვია საბჭოთა კავშირის ექსპანსიური პოლიტიკა დასავლეთში. ამ პროცესს თან დაერთო ტერორიზმის ზრდის ტემპები, რამაც იგი მსოფლიოში მშვიდობის და სტაბილურობის უპირველეს მტრად გადააქცია. შესაბამისად, დასავლურმა უსაფრთხოების სისტემამ, რომელსაც ძირითადად ჩრდილო ატლანტიკური

ხელშეკრულების ორგანიზაცია - ნატო წარმოადგენს, ტრანსფორმაცია განიცადა და ძირითად პრიორიტეტად მსოფლიოში ტერორიზმის გაუვნებელყოფა დაისახა. თუ მანამდე ალიანსი ორიენტირებული იყო თავდაცვით პოლიტიკაზე, ამ პერიოდიდან მან თავს უფლება მისცა, გადასულიყო სხვა ქვეყნების ტერიტორიაზე არსებული საფრთხის აღმოსაფხვრელად, რომელსაც შემდეგში პრობლემები შეეძლო შეექმნა ალიანსის წევრი და მოკავშირე ქვეყნებისათვის. მაგრამ მიუხედავად ამისა, თავიდან ვერ იქნა აცილებული 2001 წლის 11 სექტემბერის უდიდესი მასშტაბის ტერორისტული აქტი ნიუ-იორკში.

ნატო-მ 11 სექტემბრის შემდეგ მყისიერად გამოხატა ამერიკის მხარდაჭერა ტერორიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში და პირველად აამოქმედა მე-5 მუხლი, რომელიც მოიცავს წევრი ქვეყნების საერთო დაცვას საფრთხის დროს, რამაც გამოიწვია ნატოს საბრძოლო ოპერაციის დაწყება ავღანეთში თალიბანის რეჟიმის წინააღმდეგ. ტერორიზმი უსაფრთხოებისთვის მთავარ საშიშროებას წარმოადგენს, ამიტომ მან ფოკუსირება უნდა მოახდინოს ტერორისტული დაჯგუფებების საქმიანობაზე. ნატო თანახმა იყო გაეზარდა სამხედრო შენაერთების ჩართულობა, რათა მომხდარიყო პრობლემის სწრაფად მოგვარება. ამის პარალელურად, ერაყში არსებობდა რეჟიმი, რომლის დამოკიდებულება ტერორიზმისადმი ამ რეგიონში და არა მარტო ახლო აღმოსავლეთში, უსაფრთხოების გარანტიას ვერ იძლეოდა. შეიქმნა ანტიერაყული კოალიცია აშშ-სა და ინგლისის მონაწილეობით, მათ მხარს უჭერდნენ: პოლონეთი, ბულგარეთი, რუმინეთი და მათ შორის საქართველოც.

ერაყში არსებული რეჟიმის დამარცხების შემდეგ, დაიწყო სამშვიდობო ოპერაცია სახელწოდებით „თავისუფლება ერაყს“, რომლის ფარგლებში უნდა მოხდეს ქვეყნის სახელმწიფოებრივი-ინსტიტუტების გაძლიერება, ერაყის შეიარაღებული და უსაფრთხოების ძალებისა გაწვრთნა, ყოველივე ეს მიმდინარეობდა პარტიზანული ომის წარმოების პარალელურად, რომელმაც მთელი ერაყი მოიცვა. მოკავშირეებმა ამ ომში გაცილებით მეტი მებრძოლი დაკარგეს, ვიდრე სამხედრო ოპერაციის მსვლელობისას 2003 წლის გაზაფხულზე. გამოწვევის საპასუხოდ გაიზარდა ერაყში არსებული სამხედრო კონტიგენტის დაფინანსება, რასაც დაემატა მრავალეროვნული ძალების გაზრდა კონფლიქტის ზონაში.

საქართველო, როგორც ერაყის სამხედრო კამპანიის ერთ-ერთი მოკავშირე ქვეყანა, აქტიურად ჩაერთო უსაფრთხოების შენარჩუნების და აღდგენის ოპერაციაში „თავისუფლება ერაყს“. ეს იყო მეორე ამოცანა კოსოვოს მისიის შემდგომ. მისია მიმდინარეობდა 2003 წლის 3 აგვისტოდან, 2008 წლის 10 აგვისტომდე ერაყის ქალაქებში: ბაღდადი, ბეიჯი, ბალადი, ბაქუბა, ალ-კუტი. 2008 წლის აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს ომის დროს, მისია ვადაზე ადრე დასრულდა და ქართული ქვედანაყოფი ერაყიდან დაბრუნდა. მისიაში სულ მონაწილეობდა 7437 სამხედრო მოსამსახურე, რომლის დროსაც 5 (ხუთი) სამხედრო მოსამსახურე დაიღუპა. ერაყის სამშვიდობო ოპერაცია, უშუალოდ ნატოს ფარგლებში არ მიმდინარეობდა, მაგრამ

მასში მონაწილეობდნენ ნატო-ს წევრი ქვეყნები: აშშ, დიდი ბრიტანეთი, პოლონეთი და სხვები, ბუნებრივია, მათთან ერთობლივმა მოქმედებამ სხვადასხვა სახის ოპერაციების დროს, აამაღლა ქართველი ჯარისკაცების პროფესიონალიზმი და ნატოს ძალებთან თავსებადობა. ქართველი ჯარისკაცები ღირსეულად ასრულებდნენ დაკისრებულ მოვალეობას, რის გამოც მათ დაიმსახურეს სპეციალური მედლები, რომლებსაც მხოლოდ ამერიკელ ჯარისკაცებს ანიჭებენ განსაკუთრებული დამსახურებისათვის.

ერაყის ოპერაციაში აქტიურმა მონაწილეობამ, დიდი როლი ითამაშა საქართველოში „წრთენისა და აღჭურვის“ (GTEP) ამერიკული პროგრამის დასრულების შემდეგ, რიგით მეორე „სტაბილურობის შენარჩუნებისა და უსაფრთხოების ოპერაციების“ პროგრამის, (GSSOP) ამოქმედებაში, რომლის ფარგლებშიც ამერიკული მხარის მიერ გაიწვრთნა და აღიჭურვა 4000 ქართველი სამხედრო მოსამსახურე. ანტიერაყულ კოალიციაში შესვლით საქართველომ ვაშინგტონს დაუმტკიცა, რომ სამხრეთ კავკასიაში, მსოფლიოს ამ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გეოპოლიტიკურ რეგიონში, ის საიმედო პარტნიორს წარმოადგენს.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია საქართველოს წვლილი ავღანეთის უკვე დასრულებულ მისიაში. საერთაშორისო უსაფრთხოების მხარდამჭერი ძალები ავღანეთში (ISAF–International Security Assistance Force), 2001 წლის 20 დეკემბერს, გაეროს უშიშროების საბჭოს რეზოლუციის საფუძველზე ჩამოყალიბდა. ავღანეთის ტერიტორიაზე NATO-ს ეგიდითა და მეთაურობით მოქმედი საერთაშორისო სამხედრო კონტინგენტის მიზანს წარმოადგენდა ავღანეთში ადგილობრივი მთავრობის დახმარება, სტაბილურობისა და უსაფრთხო გარემოს ჩამოყალიბება, სადაც 51 ქვეყანა მონაწილეობდა. საქართველო ავღანეთის მისიაში 2004 წლის აგვისტოდან ჩაერთო და დღემდე იღებს მონაწილეობას. ხოლო 2014 წელს შეცვლილი ამოცანით, მტკიცე მხარდაჭერის მისიის დასახელებით ჩაერთო. ავღანეთში ნატოს ეგიდით მიმდინარე სამხედრო ამოცანებში საქართველო ერთ-ერთი უმსხვილესი კონტრიბუტორია ამერიკის შეერთებული შტატების შემდეგ.

მისია მიმდინარეობდა ქალაქებში: ქაბული, ჩაგჩარანი, ყანდაღარი, ჯალალაბადი და ჰელმანდის პროვინციაში. ავღანეთის მისია სხვა მისიებისაგან განსხვავებით გამორჩეულია თავისი სპეციფიკით და ამბოხებულთა აქტიურობით. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ჰელმანდის პროვინცია, რომელიც ყველაზე ცხელი წერტილია ავღანეთში. ამბოხებულები მოქმედებენ პარტიზანული ტაქტიკით „დაარტყი და მიიმალეს“ პრინციპით, რომელსაც ასრულებენ მცირე ჯგუფებით და მოსახლეობაში შერევის ტაქტიკით. ისინი ადგილობრივი მოსახლეობის მსგავსად ატარებენ ავღანურ ტრადიციულ სამოსს. ამბოხებულები ცდილობენ კოალიციური ჯარების ქმედებების შეზღუდვას მათ წინააღმდეგ, მშვიდობიანი მოსახლეობის დაშინებას, კოალიციურ ძალებთან ურთიერთობის გაწყვეტის მიზნით და მათი ქმედებების შესამცირებლად იყენებენ ყველა ხელთარსებულ საშუალებებს,

როგორცაა: თვითმკვლელი ამფეტელები, ნაღმ-ხაფანგები, ხელნაკეთი იმპროვიზირებული ასაფეტებელი მოწყობილობები და სხვ. ქართველი სამხედროების ამოცანას ტერორიზმთან ბრძოლა, პროვინციის სამოქმედო არეალში მოსახლეობის უსაფრთხოების უზრუნველყოფა წარმოადგენდა.

ნატოს საერთაშორისო უსაფრთხოების მხარდამჭერი მისია ავღანეთში, რომელიც 13 წელი გრძელდებოდა, 2014 წლის 28 დეკემბერს ოფიციალურად დასრულდა. ავღანეთის ეროვნულმა არმიამ და პოლიციამ დროთა განმავლობაში აჩვენა, რომ სამხედრო ოპერაციები საკუთარი თავდაცვითი ძალებით შეუძლია. ნატოს ახალი პროგრამა მტკიცე მხარდამჭერის მისია ავღანეთში 2015 წლის 1-ლი იანვრიდან გააგრძელა (RSM- Resolute Support Mission in Afghanistan). ქართველი სამხედროების ამოცანა უცვლელი დარჩა -ტერორიზმთან ბრძოლა, პროვინციის სამოქმედო არეალში მოსახლეობის უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, რომლის მიზნითაც ხორციელდებოდა პატრულირება, მოძრავი საკონტროლო საგუშაგოების მოწყობა, ბაგრამის საავიაციო ბაზის დაცვა, ავღანეთის უსაფრთხოების ძალების გაწვრთნა და მხარდამჭერა.

საერთაშორისო უსაფრთხოების მხარდამჭერ მისიებში მონაწილეობის დროს საქართველომ საკმაოდ დიდი მსხვერპლი გაიღო, კერძოდ: ავღანეთში ISAF/RSM მისიაში მონაწილეობა მიიღო 12 000 სამხედრო მოსამსახურემ, აქედან დაიღუპა 32 ქართველი სამხედრო მოსამსახურე, დაიჭრა და ტრავმირებულია 274, რაც არც თუ ისე უმნიშვნელო მაჩვენებელია.

ჩამოთვლილი მისიებისგან განსხვავებით, ცენტრალური აფრიკის რესპუბლიკაში მიმდინარე სამშვიდობო ოპერაცია, რომელშიც ქართველები მონაწილეობენ, უკვე ევროკავშირის ეგიდის ქვეშ მყოფი მისიაა. რომელიც ცენტრალური აფრიკის რესპუბლიკაში ევროკავშირის ოპერაციაა (EUFOR RCA). მისია მიმდინარეობდა ქალაქ ბანგუიში. რომელიც დაიწყო 2014 წლის 8 ივნისიდან და გრძელდება დღემდე, მასში მონაწილეობას იღებდა 156 სამხედრო მოსამსახურე. ეს ძალზედ მნიშვნელოვანი განაცხადი იყო. ყველაფერთან ერთად, ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულების გაფორმება, მიზნად ისახავდა საქართველო-ევროკავშირის შემდგომ დაახლოებას. აღსანიშნავია, რომ სამშვიდობო კონტინგენტის მონაწილეობას საქართველოს მთავრობამ ერთობლივად დაუჭირა მხარი, რაზედაც პარიზმა და ბრიუსელმა კმაყოფილება გამოთქვეს. საფრანგეთის პრეზიდენტი ფრანსუა ოლანდი, პირადად მიესალმა საქართველოს გადაწყვეტილებას და აღნიშნა: „ჩემთვის ემოციურად ძალიან მნიშვნელოვანი იყო იმის გაგება, რომცენტრალურ აფრიკაში გარკვეულ სამხედრო კონტინგენტს აგზავნით. შეიძლება ითქვას, რომ ეს წინგადადგმული ნაბიჯია იმისა, თუ რისი გაკეთება ძალუმს საქართველოს ევროკავშირის ფარგლებში, ჯერ როგორცპარტნიორს, და შემდგომ, როგორც წევრს“. ეს მისია მშვიდობიანი იყო, სადაც არ გვყავს დაჭრილები და დაღუპულები.

საქართველო ასევე მონაწილეობს ხმელთაშუა ზღვაზე მიმდინარე ანტი-ტერორისტულ ოპერაციაში. აქტიური ძალისხმევა, რომელიც ინიცირებულია 2001 წლის 11 სექტემბერს ამერიკის შეერთებულ შტატებში მომხდარი ტერორისტული აქტების შემდეგ, ჩრდილოატლანტიკური ხელშეკრულების მეხუთე მუხლის საფუძველზე.

2015 წლიდან საქართველო ჩართულია ნატოს სწრაფი რეაგირების ძალებში (NRF – NATO Response Force) ერთი ბატალიონით. 2002 წელს პრადის სამიტზე სათავე დაედო გადამწყვეტი მნიშვნელობის რამდენიმე ინიციატივას, რომლებიც უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებენ ნატოს სამხედრო შესაძლებლობების განვითარებაში. ერთ-ერთი ასეთი ინიციატივა ნატოს სწრაფი რეაგირების ძალების შექმნაა. 2006 წლიდან ნატოს სრულ ოპერატიულ მზადყოფნაში ჰყავს ტექნოლოგიურად მაღალგანვითარებული, კარგად გაწვრთნილი სწრაფი რეაგირების ძალები. (NATO Response Force), რომლებიც მოიცავს სახმელეთო, საჰაერო, საზღვაო და სპეციალური დანიშნულების ძალების კომპონენტებს. აღნიშნული ძალების რაოდენობა დაახლოებით 25 000 კაცს შეადგენს. ისინი მუდმივ მზადყოფნაში არიან, ბრძანების შესაბამისად, დედამიწის ნებისმიერ წერტილში განთავსდნენ 5 დღის ვადაში და ერთი თვის განმავლობაში თავიანთი რესურსებით უზრუნველყონ შესაბამისი ოპერაციებისა და დავალებების შესრულებას.

საერთაშორისო მისიებში მონაწილეობით სამხედრო მოსამსახურეები საუკეთესო წვრთნებს გადიან და მსოფლიოს ყველაზე ცხელ წერტილებში უნიკალურ საბრძოლო გამოცდილებას იღებენ. მისიებში მონაწილეობა ნატოს წევრი ქვეყნების შეიარაღებულ ძალებთან ერთად მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს საქართველოს სამხედრო შესაძლებლობების განვითარებას და ნატოსთან სრული თავსებადობის მიღწევას. საერთაშორისო მისიებში მონაწილეობით საქართველომ თავი დაიმკვიდრა, როგორც ნატო-ს საიმედო მოკავშირემ, კომპეტენტურმა პარტნიორმა და სათაშორისო უსაფრთხოების სრულფასოვანმა წევრმა.

საქართველოს ევროპული და ევროატლანტიკური იტეგრაციის მიზნის მისაღწევად საერთაშორისო საზოგადოების მხარდაჭერის მოპოვება და კონსოლიდირება უმნიშვნელოვანესია. ამ გზაზე ჩვენი სამხედრო მოსამსახურეების წვლილი ფასდაუდებელია. სამშვიდობო მისიებში ჩვენი თანამშრომლობა დიდწილად განაპირობებს საერთაშორისო ფორუმებზე საქართველოს საკითხის აქტუალობას, რაც ქვეყნის დემოკრატიული განვითარების, სუვერენიტეტის განმტკიცებისა და ევროატლანტიკური ინტეგრაციის გზაზე სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია. სამშვიდობო ოპერაციებში მონაწილეობით საქართველომ დაამტკიცა, რომ არის ნატოს სანდო პარტნიორი, რაც არაერთხელ იქნა ალიანსისა და წევრი ქვეყნების მიერ ხაზგასმული.

საერთაშორისო მისიებში მონაწილეობამ ხელი შეუწყო ჩვენი ქვეყნის სტრატეგიულ პარტნიორთან, კიდევ უფრო დაახლოებას და იმ ვალდებულებების შეასრულებს, რომელიც ჩვენ ნაკისრი გვაქვს აშშ-სა და საქართველოს სტრატეგიული თამანშრომლობის დოკუმენტის თანახმად. ჩვენი მონაწილეობა ამ ოპერაციებში არის ერთი პატარა რგოლი იმ დიდ ჯაჭვში, რომელსაც ჰქვია საქართველოს ევროატლანტიკური ინტეგრაცია. ნატო-ს

წარმომადგენლებსაც არაერთხელ აღუნიშნავთ, რომ სამხედრო ოპერაციებში მონაწილეობით საქართველო ღიად გამოთქვამს სურვილს იყოს ჩრდილოატლანტიკური გაერთიანების წევრი და ამტკიცებს, რომ თავადაც შეუძლია პრობლემის მოგვარების თანამონაწილე გახდეს.

ქვეყნის მთავარი მოკავშირე, სტრატეგიული პარტნიორის მხარდაჭერამ წლების განმავლობაში თანამშრომლობამ და ინსტიტუციურმა წინსვლამ საქართველოს და თავდაცვით ძალებს მოუტანა შედეგი, რომლის მონაწილე და შემოქმედიც არიან ჯარისკაცები, რომლებიც ემსახურებიან ქვეყანას. სწორედ ჯარისკაცების ღირსეული სამსახურით დავიმსახურეთ ამერიკის მხარდაჭერა და სტრატეგიული პარტნიორობა. შექმნილმა გამოცდილებამ მოგვცა ის, რომ დღეს თავდაცვის ძალებში განხორციელდა რეორგანიზაცია და სტანდარტიზაცია, ჩამოყალიბდა მობილური და ტაქტიკური ქვედანაყოფები, რათა ქვეყანაში და მსოფლიოში მდგარი ჰიბრიდულ საფრთხეებს ვებრძოლოთ მოქნილი საცეცხლე მხარდაჭერის უზრუნველყოფით ცენტრალიზებული მართვისა და დეცენტრალიზებული აღსრულებით. ამ ყველაფრით შექმნით გრძელვადიანი განვითარების მყარ საფუძველს და თითოეულ მოქალაქეს მოვუტანთ მეტი დაცულობისა და საფრთხეების შეკავების მექანიზმებს. მივალწევთ ჩვენ სტრატეგიულ მიზანს, ქვეყნის მეტი უსაფრთხოებას. დემოკრატიულ განვითარებასა და რეგიონის სტაბილურობას.

საერთაშორისო მისიებში ქართველი ჯარისკაცების მონაწილეობა მნიშვნელოვანია ქართული სახელმწიფოსთვის, რომელსაც აქვს ტერიტორიული მთლიანობის პრობლემა და რომლის ტერიტორიების 20 პროცენტიც ოკუპირებულია რუსეთის მიერ. ეს მონაწილეობა ხელს უწყობს ქვეყნის ევროატლანტიკურ სივრცეში ინტეგრირებას, ნატო კი დღესდღეობით ყველაზე ძლიერი სამხედრო-პოლიტიკური ალიანსია მსოფლიოში. მიუხედავად იმისა, რომ სამშვიდობო მისიებში მონაწილეობას თან ახლავს მნიშვნელოვანი დანაკარგი, საბოლოო ჯამში მომავალში აუცილებლად მოიტანს სარგებელს და წაადგება სახელმწიფოს ნატოსა და ევროპის იტეგრაციის დაჩქარებაში, რომელიც ქვეყნის წარმატებული და უსაფრთხო განვითარების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი წინაპირობაა. საბჭოთა კავშირიდან მიღებული უმძიმესი მემკვიდრეობის მიუხედავად, საქართველომ დაიმკვიდრა ადგილი, როგორც საერთაშორისო თანამეგობრობის სრულფასოვანმა წევრმა და დემოკრატიული თანამეგობრობის მონაწილემ.

დღეს საქართველოს საგარეო პოლიტიკის პრიორიტეტები ევროპული და ევროატლანტიკური იტეგრაცია, საერთაშორისო მშვიდობის ხელშეწყობა, ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენა, ეროვნული უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, რეგიონული სტაბილურობის მიღწევა, მეზობელ ქვეყნებთან კეთილმეზობლური ურთიერთობების დამყარება და შენარჩუნება, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს საქართველოს რეგიონული ეკონომიკურ ცენტრად ჩამოყალიბებასა და ქვეყნის სატრანზიტო ფუნქციის გაძლიერებას. საქართველოსთვის დღეს პრიორიტეტულია ქვეყნის

ენერგოდამოუკიდებლობის განმტკიცება, ქვეყანა ხდება ელექტროენერჯის მსხვილი რეგიონული ექსპორტიორი; მნიშვნელოვანია საქართველოს სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის განვითარებაც, ბაქო-თბილისი-ყარსის სარკინიგზო მაგისტრალი ხელს შეუწყობს მსოფლიოს აღმოსავლეთსა და დასავლეთის ქვეყნებს შორის ეკონომიკური კავშირების გაფართოებასა და ევროპის ეკონომიკურ სივრცესთან საქართველოს კიდევ უფრო დაახლოებას; ანაკლიის ყურეში საზღვაო პორტის აშენება საქართველოს სატრანზიტო ფუნქციას ახალ სიმაღლეზე აიყვანს.

საქართველოში სტაბილური გარემო, ეკონომიკური სიძლიერე კიდევ უფრო გაზრდის კეთილმეზობლურ ურთიერთობებს მეზობელ ქვეყნებთან: აზერბაიჯანთან, თურქეთთან, სომხეთთან, უკრაინასთან და ხელს შეუწყობს კავკასიას ეკონომიკურად მიმზიდველ, მშვიდობიან და უსაფრთხო რეგიონად გადაქცევას. აუცილებელია, გაღრმავდეს ევროპულ სახელმწიფოებთან არსებული ორმხრივი ურთიერთობები, რომელიც დაეხმარება საქართველოს ევროპული და ევროატლანტიკური ინტეგრაციის პროცესში. ასევე, საექსპორტო ბაზრების გაფართოებაში, რაც მეტ კეთილდღეობას მოუტანს საქართველოს მოქალაქეებს. უნდა გაგრძელდეს თანამშრომლობა აზიის, აფრიკის, ამერიკისა და ოკეანის სახელმწიფოებთან არაღიარების პოლიტიკის გაგრძელებისა და ოკუპირებული რეგიონების აღიარების საფრთხის თავიდან აცილების მიზნით.

თუ აღნიშნულ საკითხს უფრო გლობალურად განვიხილავთ, აუცილებლად უნდა შევხვით საერთაშორისო უსაფრთხოების თემასაც. ნებისმიერ სახელმწიფოს გაცნობიერებული უნდა ჰქონდეს, რომ მისი, როგორც თავისუფალი ქვეყნის არსებობა, დიდწილად არის დამოკიდებული საერთაშორისო უსაფრთხოებაზე, ამიტომ მასზე ზრუნვა და აგრესიის, ძალადობისა და ტერორიზმის წინააღმდეგ ბრძოლა, ნებისმიერი ქვეყნის პრიორიტეტს უნდა წარმოადგენდეს. მეორე მხრივ, ამგვარ ურთიერთობას საჭიროების შემთხვევაში საპასუხო ქმედებებიც მოჰყვება და ქვეყანას ექნება საერთაშორისო მხარდაჭერა. დღესდღეობით ტერორისტული დაჯგუფებები მსოფლიოსათვის უდიდეს საფრთხეს წარმოადგენენ. „თალიბანის, ალ-ქაიდასა და მსგავსი დაჯგუფებების განადგურება დღეს თავისუფალი სამყაროსათვის არანაკლებ მნიშვნელოვანია, ვიდრე თავის დროზე ნაციზმისა და კომუნიზმის წინააღმდეგ ბრძოლა იყო“. მოცემულ სიტუაციაში მთავარი სარგებელი არის არა ის, რომ ჩვენ მხარდაჭერას გამოვხატავთ მსოფლიო ტერორიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში, არამედ ის, რომ ამით ჩვენი ქვეყანა იმაღლებს პოზიციებს საერთაშორისო არენაზე და იზრდება ჩვენი სამხედრო შესაძლებლობები, „საქართველოს, პირველ ყოვლისა, სჭირდება გაწვრთნილი ბრძოლისუნარიანი და შესაბამისად აღჭურვილი ძლიერი ჯარი, რომელიც შეძლებს საქართველოს ინტერესების დაცვას; მეორე - ჩვენ გვჭირდება საერთაშორისო მხარდაჭერა იმისათვის, რომ საქართველომ თავისი პოზიციები განიმტკიცოს და საქართველო გახდეს ერთიანი, ყოველგვარი საოკუპაციო ჯარებისგან თავისუფალი ნატოს წევრი.

ნატოსთან თანამშრომლობის ფორმატებისა და ინსტრუმენტების ეფექტურად გამოყენებით, საქართველოს ძალუმს გაძლიერდეს ინსტიტუციონალურად და განვითარდეს დემოკრატიულად, რათა დააკმაყოფილოს ნატო-ში გაწევრიანების კრიტერიუმები და ნათლად დაანახოს მოსახლეობას ამ თანამშრომლობიდან გამომდინარე კონკრეტული სარგებელი. ნატო-ს ოპერაციებში აქტიურ მონაწილეობასთან ერთად, ვფიქრობ, რომ ეს დააჩქარებს ნატოელ მოკავშირეებში საქართველოს გაწევრიანებასთან დაკავშირებით პოლიტიკური კონსენსუსის მომწიფებას. ევროატლანტიკურ სივრცეში ფეხის შედგმის კიდევ ერთი სარგებელი გამოიხატება ქვეყნის დემოკრატიული და ინსტიტუციონალური განვითარების ხელშეწყობაში. ჯერ კიდევ წევრობამდე, ალიანსთან თანამშრომლობით საქართველოს ეძლევა საშუალება სწრაფად განავითაროს სამართლებრივი სახელმწიფო და ერთხელ და სამუდამოდ გამოვიდეს პოსტ-საბჭოთა მენტალური სივრციდან.

ნატო-ს ღია კარის პოლიტიკაში ხაზგასმითაა ნათქვამი: „გაფართოების შესახებ გადაწყვეტილებები საკუთრივ ალიანსისთვისაა“. საქართველო დასავლეთისთვის მნიშვნელოვანი ქვეყანაა. საქართველო წარმოადგენს ევროპასა და აზიას შორის უმოკლეს დამაკავშირებელ სატრანსპორტო კორიდორს, რომლის საშუალებითაც გაზი და ნავთობი მიეწოდება დასავლეთს აღმოსავლეთიდან; სულ რამდენიმე საათია საჭირო, რომ საქართველოდან ახლო აღმოსავლეთის ნებისმიერ წერტილში გაფრინდე და იმოგზაურო; რეგიონის ქვეყნებიდან საქართველო ყველაზე წარმატებულია სახელმწიფოს მშენებლობის პროცესში და ამ მხრივ დასავლეთიდან მიღებულმა ინვესტიციებმა და მხარდაჭერამ დიდწილად გაამართლა. დასავლეთისთვის საქართველოს მნიშვნელობა წლების განმავლობაში იზრდებოდა და ასე გაგრძელდება მომავალშიც. NATO-ს სჭირდება საქართველო და შავი ზღვის რეგიონი, ასევე აბრეშუმის გზის კონტროლი სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია რუსეთისთვისაც, რომელიც ხელს გვიშლის ქვეყნის ნატო-ში გაწევრიანებაში და ცდილობს შავი ზღვის აუზის საბოლოოდ გაკონტროლებას, რათა ნატო-მ ვერ შეძლოს შავი ზღვის რეგიონში გაფართოება და კონტროლი. ჩვენ სწორად უნდა გამოვიყენოთ ჩვენი ქვეყნის გეოპოლიტიკური განლაგება მსოფლიოს რუკაზე და შესაბამისად წარვმართოთ ჩვენი ქვეყნის საგარეო პოლიტიკა, გავაგრძელოთ რეფორმების განხორციელება, გავაძლიეროთ დემოკრატიული ინსტიტუტები და გავაუმჯობესოთ ქვეყნის ეკონომიკა, რომელიც საუკეთესო გზაა საქართველოს მოქალაქეებში ევროატლანტიკური ინტეგრაციის მხარდაჭერის გასაძლიერებლად.

ნატოსთან თანამშრომლობის ფორმატებისა და ინსტრუმენტების ეფექტურად გამოყენებით, საქართველოს ძალუმს გაძლიერდეს ინსტიტუციონალურად და განვითარდეს დემოკრატიულად, რათა დააკმაყოფილოს ნატო-ში გაწევრიანების კრიტერიუმები და ნათლად დაანახოს მოსახლეობას ამ თანამშრომლობიდან გამომდინარე კონკრეტული სარგებელი. ნატო-ს ოპერაციებში აქტიურ მონაწილეობასთან ერთად, ვფიქრობ, რომ ეს დააჩქარებს ნატო-ელ მოკავშირეებში საქართველოს გაწევრიანებასთან დაკავშირებით პოლიტიკური კონსენსუსის მომწიფებას. საქართველო არის პატარა

სახელმწიფო, რომელიც სხვისი დახმარების გარეშე ვერ დაიმკვიდრებს სახელს, ვერ უზრუნველყოფს უსაფრთხოებასა და დაცულობას საერთაშორისო არენაზე. ახლო მომავალში ნატო-ს გარდა სხვა ალტერნატივა არ ჩანს. ამიტომ საქართველოს ისლა დარჩენია, ყველაფერი გააკეთოს დასავლეთთან დაახლოებისა და მისი ნდობის მოსაპოვებლად. ამის საუკეთესო საშუალება კი საერთაშორისო სამხედრო მისიებში მონაწილეობაა.

ნატო, როგორც ალიანსი და კოლექტიური უსაფრთხოების სისტემა, დღესდღეობით მსოფლიოში ყველაზე სრულიად უპრეცედენტო მოვლენას წარმოადგენს. არსებობს იმის საკმარისი არგუმენტები, რომ თამამად განვაცხადოთ იმის შესახებ, რომ ჩრდილოატლანტიკური ალიანსი წარმოადგენს წარმატებულ ორგანიზაციას, კერძოდ: დაარსების დღიდან დღევანდელ პერიოდამდე ნატო-მ რეალურად მოახერხა თავისი წევრი სახელმწიფოების დამოუკიდებლობისა და ტერიტორიული მთლიანობის უზრუნველყოფა, რაც ნატო-ს მთავარ მიზანს წარმოადგენდა. ასევე ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ ნატომ თავისი დაარსების დღიდან მნიშვნელოვანი გაფართოება განახორციელა - თუ ალიანსის შექმნის პერიოდში ნატო-ში 12 სახელმწიფო გაწევრიანდა, დღევანდელ ეტაპზე მის რიგებში 29 სახელმწიფოა გაერთიანებული და დრის წესრიგში დგას ორგანიზაციაში ახალი წევრების მიღების საკითხიც. ალიანსის გაფართოების პროცესს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება დღევანდელ ეტაპზე, როდესაც ცივილიზებული სამყარო დადგა სრულიად ახალი ჰიბრიდული საფრთხეებისა და გამოწვევების წინაშე. აბსოლიტურად განსხვავებული მდგომარეობაა თანამედროვე ეტაპზე, რადგანაც დღევანდელ პერიოდში ახალი მოწინააღმდეგე ყველგან შეიძლება იყოს, ძნელია მათი გამოვლენა და გარჩევა მშვიდობიანი მოსახლეობისაგან, მას არ გააჩნია კონკრეტული სივრცე და აუცილებელია მასთან ბრძოლა ყველგან, გეოგრაფიული მდებარეობის მიუხედავად.

ცივი ომის შემდგომ ალიანსი ტრანსფორმაციას განიცდის. დღეს ნატო აღარ არის მხოლოდ ის ორგანიზაცია, რომლის მთავარ მიზანს მხოლოდ თავისი წევრი ქვეყნების სამხედრო თავდასხმისაგან მათსავე ტერიტორიაზე დაცვას წარმოადგენდა. დღეს ალიანსს მრავალი სხვა მნიშვნელოვანი ფუნქცია გააჩნია. იგი დაკავებულია ახალ საფრთხეებთან ბრძოლის, ჰუმანიტარული აქციების, სამშვიდობო ოპერაციების განხორციელებით, სამეცნიერო-ტექნიკური თანამშრომლობის განვითარებით და სხვა უახლესი ტექნიკური მიღწევების წყალობით, რადარებით აღჭურვილი და ნატოს დაფინანსებით მოქმედი AWACS-ის ტიპის თვითმფრინავები დიდ საჰაერო სივრცეს ფარავენ და უსაფრთხოებას სრულიად ახალ დონეზე უზრუნველყოფენ. რაც იმას მოწმობს, რომ ნატო მეტად წარმატებული, შეიძლება ითქვას უნიკალური ალიანსია. მისი სიძლიერე მდგომარეობს მის უნარში შეიცვალოს, გარდაქმნას საკუთარი თავი ახალი ასიმეტრიული საფრთხეების, საერთაშორისო ტერორიზმისა და მასობრივი განადგურების იარაღის გავრცელების საპასუხოდ, იმ პრობლემების საპასუხოდ, რომლებმაც შეიძლება საფრთხე შეუქმნან მსოფლიო მშვიდობას. თავისი შემაკავებელი და დამცავი როლით ნატო არის მისი

წევრების სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისა და ეროვნული უსაფრთხოების გარანტი.

საქართველოს, როგორც ევროატლანტიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მნიშვნელოვან კონტრიბუტორ ქვეყანას, 1999 წლიდან დღემდე დიდი წვლილი შეაქვს საერთაშორისო სტაბილურობისა და უსაფრთხოების განმტკიცების პროცესში და აქტიურად იღებს მონაწილეობას ნატო-ს ეგიდით წარმოებულ სამშვიდობო ოპერაციებში. საერთაშორისო სამშვიდობო მისიებში ქართველი ჯარისკაცების მონაწილეობა მნიშვნელოვანია ქართული სახელმწიფოსთვის, რომელსაც აქვს ტერიტორიული მთლიანობის პრობლემა და რომლის ტერიტორიების 20 პროცენტზე ოკუპირებულია რუსეთის მიერ. ეს მონაწილეობა ხელს უწყობს ქვეყნის ევროატლანტიკურ სივრცეში ინტეგრირებას, ნატო კი დღესდღეობით ყველაზე ძლიერი სამხედრო-პოლიტიკური ალიანსია მსოფლიოში. შეირაღებული ძალებისთვის მეტად მნიშვნელოვანია თანამედროვე სტანდარტების შესაბამისი წვრთნები და გამოცდილების მიღება საერთაშორისო მისიებში, რომელსაც არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის ამაღლებისა და განმტკიცების მიმართულებით, გარდა ამისა, განვითარდა ენერგეტიკული და ინფრასტრუქტურული პროექტები, ჩამოყალიბდა ნატო-ს ინსტიტუტები, რომელიც ემსახურება ქვეყნის გაძლიერებას, ევროატლანტიკურ სივრცეში ინტეგრირებას, ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენასა და სტაბილურობის განმტკიცების მხარდაჭერას. მეორე მხრივ, საქართველო, როგორც ნატო-ს წევრი ქვეყანა, იქნება სტაბილურობის წყარო კავკასიასა და შავ ზღვაზე, რომელიც შექმნის უსაფრთხოების გარანტს რეგიონში.

გამოყენებული ლიტერატურა

- burk'adze, kh. k'orep'anovi, a. (2008). *es nat'oa*. tbilisi: sainpormatsio tsent'ri nat'os shesakheb. (ბურკაძე, ხ. კორეპანოვი, ა. (2008). *ეს ნატოა*. თბილისი: საინფორმაციო ცენტრი ნატოს შესახებ).
- bzhezinsk'i, z. (2014). *didi sach'adzak'o dapa*. tbilisi: art'anuji. gv. 195. (ბეჟინსკი, ზ. (2014). *დიდი საჭადრაკო დაფა*. თბილისი: არტანუჯი. გვ. 195).
- chit'adze, n. (2011). *geopolit'ik'a*. tbilisi: universali. gv. 546-556. (ჩიტაძე, ნ. (2011). *გეოპოლიტიკა*. თბილისი: უნივერსალი. გვ. 546-556).
- chit'adze, n. (2002). *nat'o - chrdiloat'lant'ik'uri aliansi msoplioshi mshvidobisa da st'abilurobis mtavari garant'i*. tbilisi: ashsh saelcho. (ჩიტაძე, ნ. (2002). *ნატო - ჩრდილოატლანტიკური ალიანსი მსოფლიოში მშვიდობისა და სტაბილურობის მთავარი გარანტი*. თბილისი: აშშ საელჩო).

- shevardnadze, e. (2006). *pikrebi ts'arsulsa da momavalze*. tbilisi: p'alit'ra. gv. 37, 162-163, 303.
(შევარდნაძე, ე. (2006). *ფიქრები წარსულსა და მომავალზე*. თბილისი: პალიტრა. გვ. 37, 162-163, 303).
- sakartvelos erovnuli samkhedro st'rat'egia*. (2014). tbilisi. gv. 2, 10-11. (*საქართველოს ეროვნული სამხედრო სტრატეგია*. (2014). თბილისი. გვ. 2, 10-11).
- NATO HANDBOOK HB-ENG-0406 NATO. (2006). Brussels, Belgium.
<https://mod.gov.ge/p/ISAF>.

Inscription found on Grakliani Hill

გრაკლიანის გორაზე აღმოჩენილი წარწერა

Maisuradze Eduard. Researcher

ORCID: 0000-0003-3757-4959

edomaisuradze17@gmail.com

+995571011823

Abstract: The paper deals with the village Igoeti of Kaspi municipality in Georgia During archaeological excavations at Grakliani hill in Igoeti (2007) This year, the head of TSU Professor Vakhtang Licheli) Key inscription discovered. The work represents the present Based on data (inscription execution form, inscription design, Period of inscription completed (XI BC - X BC) The first attempt at scientific inquiry. Georgian alphabet Based on historical references to the origin of the Gracliani Gori inscription The signs / graphics are compared to ancient pre-Christian inscriptions, particularly, Calligraphy of Georgian alphabet in archaic stage and Sumerian hieroglyphic Signs. The focus is on identifying the semantics of inscription marks in the names of the astral deities in the pagan Georgian and Sumerian Pantheons, Which are inscribed in the inscription and are archaeological relevance With the monument space.

Keywords: Gracliani inscription, pre-Christian Georgian inscriptions, Juma, Hursag.

მაისურაძე ედუარდ. მკვლევარი

ORCID: 0000-0003-3757-4959

edomaisuradze17@gmail.com

+995571011823

აბსტრაქტი: ნაშრომი ეხება საქართველოში კასპის მუნიციპალიტეტის სოფელ იგოეთში გრაკლიანის გორაზე არქეოლოგიური გათხრების დროს (რომელიც 2007 წლიდან მიმდინარეობს, ხელმძღვანელი თსუ-ს პროფესორი ვახტანგ ლიჩელი) აღმოჩენილ ძირითად წარწერას. ნაშრომი წარმოადგენს დღეისათვის არსებულ მონაცემებზე დაყრდნობით (წარწერის შესრულების ფორმა, წარწერის კონსტრუქცია, შესრულებული წარწერის პერიოდი (ძვ.წ. XI – ძვ.წ. X ს.)) წარწერის შინაარსის მეცნიერულად ამოკითხვის პირველ მცდელობას. ქართული დამწერლობის წარმოშობის შესახებ ისტორიულ ცნობებზე დაყრდნობით გრაკლიანის გორის წარწერის ნიშნები/გრაფიკა შედარებულია უძველეს წინაქრისტიანულ წარწერებს, კერძოდ, ქართული დამწერლობის კალიგრაფიას არქაულ ეტაპზე და შუმერულ იეროგლიფურ ნიშნებს. წარწერის ნიშნების სემანტიკის დასადგენად ყურადღება გამახვილებულია ქართულ და შუმერულ წარმართულ პანთეონში ასტრალური ღვთაებების სახელებზე, რომლებიც ფიგურირებენ წარწერაში და შესაბამისობაში არიან არქეოლოგიური ძეგლის სივრცესთან.

საკვანძო სიტყვები: გრაკლიანის წარწერა, წინაქრისტიანული ქართული წარწერები, ჯუმა, ჰურსაგი.

შესავალი

საქართველოში კასპის მუნიციპალიტეტის სოფელ იგოეთში გრაკლიანის გორაზე არქეოლოგიური გათხრების დროს, რომელიც 2007 წლიდან მიმდინარეობს (ხელმძღვანელი თსუ-ს პროფესორი ვახტანგ ლიჩელი), არქეოლოგიური ძეგლის კვლევისას დადგინდა, რომ საქმე გვაქვს 11 არქეოლოგიურ ფენასთან. ესაა 11 არქეოლოგიური მონაკვეთი, სადაც ასახულია ლოკალური რეგიონის განვითარების სურათი. იგი იწყება ქვის ხანიდან და გრძელდება ადრინდელი ქრისტიანობის პერიოდამდე. აქ ადამიანის არსებობის 2 მლნ. წლის პერიოდი დასტურდება. ასეთი ძეგლები, რაც გაგვაჩნია გრაკლიანის გორაზე, ჩვენ არ გვაქვს სხვაგან საქართველოში, ცოტაა აზიაში და ზოგადად, მსოფლიო მასშტაბითაც-აცხადებენ არქეოლოგები.

გრაკლიანის გორაზე ადამიანის ცხოვრების 300000 წლიანი უწყვეტი ციკლი დასტურდება. ძვ.წ. 4000 წლიდან უკვე შესაძლებელია თვალი გავადევნოთ ინტენსიურ და კულტურულ პროცესს, რომელიც გარე სამყაროსთან არსებობდა და ეს აქ მოპოვებული არა ერთი არტეფაქტით დასტურდება.

ძვ.წ. პირველი ათასწლეულში ინტენსიურია ურთიერთობა ურარტუსთან, რომელიც დასტურდება ურარტუს წითელი კერამიკის არსებობით. გრაკლიანის გორის დასახლება ეკონომიკურად წარმატებული ცენტრი იყო. აქ მოპოვებული ბრინჯაოს ნივთები ადასტურებს ადგილობრივი მეტალურგიის მაღალ დონეზე განვითარებას. აქ წარმოებული ბრინჯაოს ნივთები და კერამიკული ნაწარმი, როგორც ჩანს, ვრცელდებოდა ქართლის მთელ ტერიტორიაზე.

არქეოლოგიური გათხრისას წარმართულ ტაძარში საკურთხევლის პოსტამენტზე აღმოჩენილია ორი წარწერა. საკურთხევლის გარშემო შემოწყობილია ღვთაებებისადმი შეწირული კერამიკული ნაწარმი, რომელშიც ჩაყრილია მარცვლეული (ხორბალი და ფეტვი). ეს შესაწირავი, სავარაუდოდ, იმ ღვთაებებისთვისაა, რომელთაც აღმოჩენილი წარწერა ეძღვნება.

ამავე სივრცეში მოგვიანებით არქეოლოგებმა ე.წ. ვერძის თავის სტელა აღმოაჩინეს.

უნიკალური წარწერების გარდა, გრაკლიანის გორაზე არაერთი უმნიშვნელოვანესი არტეფაქტია აღმოჩენილი: პირველყოფილი ადამიანების სამუშაო იარაღები, გვიანდელი პერიოდის საკულტო დანიშნულების ნივთები. ამავე ტერიტორიაზე აღმოჩნდა ძვ.წ. IV ათასწლეულის საბეჭდავები, რომლის ანალოგი სამხრეთ მესოპოტამიაშია.

მნიშვნელოვან და საინტერესო აღმოჩენას წარმოადგენს საკულტო ოთახები და საკულტო დანიშნულების წისქვილები-სამი კონსტრუქციის ხელსაფქვაკვი, რომელშიც წმინდა ფქვილი იფქვებოდა. წმინდა ფქვილით ღმერთებისათვის შესაწირ პურს აცხობდნენ. მსოფლიოში არ მოიპოვება ანალოგი გრაკლიანის გორაზე აღმოჩენილი ტაძრის საკურთხევლის ბაქნისა, რომელიც დიდი დედის კულტთან არის დაკავშირებული. დიდი დედა, იგივე ღვთაებების დედა, საკურთხევლთანაა გამოსახული. ვინაიდან, წარწერა საკურთხეველზე მლოცველისთვის თვალშისაცემ და ტაძარში შესვლისთანავე დასანახავ ადგილასაა გაკეთებული, სპეციალისტები ვარაუდობენ, რომ ეს შეიძლება იყოს იმ ღვთაებისადმი მიძღვნილი სარიტუალო ან რელიგიური შინაარსის წარწერა, ვისთვისაც ეს ტაძარი არის აგებული

აშშ-ის მაიამის ბეტა ლაბორატორიის დასკვნის მიხედვით წარწერის ასაკი ძვ.წ. 1005-ძვ.წ. 925 წლებია.

ზემოთხსენებულმა წარწერამ სამეცნიერო წრეებში დიდი ინტერესი გამოიწვია. დავა და კამათი მიმდინარეობს არსებული წარწერის შესრულების სტილის, ფორმისა და წარმოშობის სადაურობაზე. ზოგი მკვლევარი ამ სიმბოლოებს საერთოდ დამწერლობად არ თვლის და საკურთხევლის ორნამენტებად მიიჩნევს.

მაშინ, როდესაც ძვ. წ. XI-X საუკუნეებს მკვლევარები მცირე აზიის რეგიონსა და მის მიმდებარე ტერიტორიებს „ბრინჯაოს ხანის კოლაფსად“ ანუ „ბნელ პერიოდად“ მოიხსენიებენ, კავკასიაში გრაკლიანის გორაზე ამ პერიოდის „უცნაური“ გრაფემებით შესრულებული წარწერა აღმოჩნდა. წარწერა დღემდე ამოუკითხავია.

ქართული ანბანის წარმოშობის ისტორიოგრაფიული ცნობები

ვიდრე გრაკლიანის გორაზე აღმოჩენილი წარწერის ამოკითხვასთან დაკავშირებულ პრობლემის განხილვას შევუდგებოდეთ, თვალი გავადევნოთ ქართული ანბანის წარმოშობის ისტორიოგრაფიულ ცნობებს. ქართულ ისტორიოგრაფიაში დაცულია ცნობა ქართული ანბანის სადაურობისა და წარმოშობის შესახებ. თეიმურაზ ბაგრატიონის ნაშრომი „ქართული ანბანის წარმოშობის შესახებ“, რომელიც ცნობილია როგორც „შემეცნებათა მატთანე“, გვაუწყებს:

„არა უწიგნონი იყვნენ ქართველნი უწინარესთა ჟამთაცა შინა, ვიდრე ფარნავაზამდე, სწერდნენ იგინი უხუცესთა წერილითა, ესე იგი ქურუმთა მათ, რომლითაცა უხუცესთა და ხევისბერთა უხმობდნენ, იგინი იყვნენ კერპთა მღვდელნი და მემსხვერპლენი ერისანი ღმერთთა მიმართ და წერილი მათი არს წერილი ესე ხუცური ჩვენი. ფარნავაზმა წერილთა მათგან განჰყო მხედრობისთვის თვისისა მხოლოდ ხელით წერილი, გაყოფილი ასონი და არა სხვით რაითამე.

მაგრამ წერილნი ხუცესნი პირველსა ჟამსა ქმნილ არს წერილისაგან ებრაულისა და ქალდეურისა და მსგავსცა არიან ასოთა მათთა ჩვენი ხუცურნი“. [შარაძე, 1972:25]

ამ ცნობის მიხედვით:

1. ქართველთ ფარნავაზამდე უხსოვარი დროიდან ჰქონდათ დამწერლობა და იყვნენ მწიგნობარნი.
2. “შემეცნებათა მატთანე“-ს ბოლო აბზაცის დასაწყისი...“მაგრამ წერილნი ხუცესნი“...მიგვანიშნებს დამწერლობათა სიმრავლეზე.
3. ქართულ დამწერლობათა სიმრავლეზე მიგვანიშნებს ამავე აბზაცის ბოლო სიტყვებიც: კერძოდ „ჩვენი ხუცურნი“.
4. ასევე ქართულ დამწერლობათა სიმრავლეზე მიგვანიშნებს ბოლო აბზაცის წინამდებარე წინადადების სიტყვები:...“წერილთა მათგან“.
5. დამწერლობათა სიმრავლეზეა ლაპარაკი Xს. ქართველი მოაზროვნისა და მკვლევარის იოანე ზოსიმეს ცნობილ ძეგლში „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“, რომელსაც შემდგომში „ქებაი“-ს სახით მოვიხსენიებთ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ „ქებაი“ ისტორიულ დოკუმენტს წარმოადგენს.

II სტროფის და III სტროფში „ბ“ ნაწილი + IV სტროფის „ა“ + „ბ“ ნაწილებში ლაზარე ქართულ ენასაა შედარებული, ხოლო მარიამ და მართა ქართული ანბანებია. ქართული ანბანის სიმრავლეზე მიგვანიშნებს VI სტროფის „ა“ + „ბ“ ნაწილებში სიტყვა „მათჰსსა“ როგორც მრავლობითი რიცხვის III პირი.

6. ქართული ანბანის წარმართული ხანიდან წარმოშობაზე მიუთითებს ასო- ბგერების გრაფემბათა შუმერული სახელწოდებებიც:

ან, ბ-ან, გ-ან და ა.შ. „ან“ შუმერულად „ცის ღმერთია“

ენ, ზ-ენ- „ენ“ შუმერულად „ბატონს“ „მბრძანებელს“ ნიშნავს.

ი-ე, ვი-ე, რა-ე და ა.შ. ე- შუმერულად „სახლს“ ნიშნავს.

ტ-არ, ჭ-არ და ა.შ. „არ“ შუმერულად „ნათებას“ ნიშნავს.

ვ-ინ, შ-ინ და ა.შ. „ინ“ შუმერულად „მარადიულს“ ნიშნავს და ა.შ

(sumer.grazhdani.eu/index.php; netslova.ru/gudava/sumer/dictionary.html).

7. ანბანის ჩვენს ერამდე ჩამოყალიბებაზე მიანიშნებს არგუმენტი: ანბანის ახალ ერაში ჩამოყალიბების შემთხვევაში წმინდა მამები და საეკლესიო იერარქია ანბანის ავტორის შესახებ რაიმე ცნობას მოგვაწვდიდა. ჩვენს შემთხვევაში 3 ანბანი იქმნება. ხოლო ისტორიულ წყაროებში სამარისებული სიჩუმეა. (ანბანის შემქმნელნი ყველა ერში წმინდანის რანგში არიან აყვანილნი)

8. ქართულ ანბანთა სიმრავლეზეა ლაპარაკი „ქება“-ის X სტროფშიც, კერძოდ ფრაზა: „და ესე ყოველი რომელ წერილს არს“.

9. ქართული დამწერლობის პირველ საწყისზეა (რიცხვითი ანბანი, სანოტო ანბანი, პიქტოგრაფია და ა.შ.) ლაპარაკი „ქება“-ის VI სტროფი „ა“ + „ბ“ „სახარებასა შინა ქართულსა“ და მისი თარიღია ძვ.წ. 4000წ (ასო „წილ“ რიცხვითი მნიშვნელობა)

10. აქვე X სტროფში ლაპარაკია ქართული ანბანის შექმნის თარიღზე:

X სტროფის „ბ“ სტრიქონის ას-ოთხი(რ, დ) და წილ (4000) ჯამში შეადგენს 4104-ს.

სამყაროს შექმნიდან ქრისტეს ხორციელ მოსვლამდე თარიღი მიჩნეული იყო 5604 წელი. ამიტომ ქართული ანბანის შექმნის თარიღი ანუ „მოწამედ წარმოქმნა“ გამოითვლება სხვაობით 5604წ-4104წ=1500წელი. ამრიგად, ქართული ანბანის შექმნის საწყისი თარიღია ქრ. შობამდე 1500 წელი.

ქართული ენისა და ანბანის ქურუმულ „ბიბლია“-სთან (მე, მი-ს კანონები) ჰარმონიზაციაზე მიგვანიშნებს „ქება“-ის I სტროფის „ბ“ ნაწილში სიტყვა „მისისა“ და VII სტროფის „ბ“-ში სიტყვა „მისისაითა“.

ქვემოთ მოგვყავს ტექსტი პ. ინგოროყვას კვლევის მიხედვით „ქებაი ქართველთაი და ქართულისა ენისაი“.

1. ა. დამარხულ არს ენაი ქართული

დღემდე მეორედ მოსვლისა მისისა საწამებლად („მესისა“ პ. ინგოროყვას მიხედვით)

- ბ. რათა ყოველსა ენასა

ღმერთმან ამხილოს ამით ენითა

2. ა. და ესე ენაი
მძინარე არს დღესამომდე
ბ. და სახარებასა შინა ამას ენასა
ლაზარე ჰრქვიან
3. ა. და ახალმა ნინო მოაქცია
და ჰელენე დედოფალმან,
ბ. ესე არიან ორნი დანი
ვითარცა მარიამ და მართაი
4. ა. და მეგობრობაი
ამისთვის თქვა (მახარობელმან)
ბ. რამეთუ ყოველი საიდუმლოი
ამას ენასა შინა დამარხულ არს
5. ა. და ოთხი დღისა მკუდარი
ამისთვის თქვა დავით წინასწარმეტყველმან
ბ. რამეთუ ათასი წელი-
ვითარცა ერთი დღეი
6. ა. და სახარებასა შინა ქართულსა, ხოლო თავსა მათჰსსა
წილ ზის რომელ ასო არს
ბ. და იტყვის ყოვლად
ოთხ ათასსა მარაგსა,-
7. ა. და ესე არს ოთხი დღეი
და ოთხი დღისა მკუდარი
ბ. ამისთვის მისთანავე დაფლუელი
სიკუდილითა ნათლისღებისა მისისაითა
8. ა. და ესე ენაი
შემკული და კურთხეული სახელითა უფლისაითა
ბ. მდაბალი და დაწუნებული
მოელის დღესა მას მეორედ მოსვლისა უფლისასა
9. ა. და სასწაულად ესე აქუს
ას-ოთხი წელი
ბ. უმეტეს სხუათა ენათა
ქრისტეს მოსვლითაგან ვიდრე დღესამომდე
10. ა. და ესე ყოველი, რომელი წერილ არს
მოწამედ წარმოგითხარ,
ბ. ას ოთხი ესე წელი და წილ ანბანისაი [ინგოროყვა, 1965:211]

„შემეცნებათა მატთანეს“ ცნობა, ფინიკიური ანბანისა და ასომთავრულის 11 გრაფემის მსგავსებით დასტურდება. შედეგი იხილეთ ქვემოთ.

ა	„ბეტ“-სახლი	ყ	„ბან“
ბ	„გამლ“-აქლემი	რ	„ინ“
გ	„ვაკ“-ლურსმანი	ყ	„ხარ“
დ	„ლამდ“-ჯოხი	ს	„სან“
ე	„ნუნ“-თევზი	ტ	„უ- მოკლე“
ვ	„აინ“-თვალი	ა	„ონ“
ზ	„პე“-პირი	ბ	„იე“
თ	„ცადი“-ანკესი	გ	„ჰ- მოკლე“
ი	„კოტ“-მაიმუნნი	დ	„ფარ“
კ	„როშ“-თავი	ე	„ჟან“
ლ	„ტავ“-ჯვარი	ვ	„ჯან“

ნახ. 1

**ქართული დამწერლობა. პალეოგრაფია გრაკლიანი გორის გრაფემებსა,
წინაქრისტიანული პერიოდის წარწერებსა, დავათის სტელას,
ასომთავრულ და ნუსხა-ხუცურ შრიფტს შორის**

ქართული დამწერლობა ანბანური დამწერლობაა, რომელსაც იყენებს ქართული ენა და მისი მონათესავე ენები. დროგამოშვებით სხვადასხვა კავკასიური ენები (მათ შორის ოსური და აფხაზური ენებიც 1940 წლებში). თანამედროვე ქართულ ენაში 33 ასოა. ძველ ანბანში 38 ასო ნიშანი იყო, რომელთაგან 5 აღარ გამოიყენება.

სქემა

- ტიპი – ანბანი
- ენები – ქართული, მეგრული, სვანური, ლაზური, ასევე ნაცბური, აფხაზური და ოსური (1938 წელს)
- შექმნა – ფარნავაზ I

დროის პერიოდი – 1. ძვ.წ. III ს.

1. ახალი წელთაღრიცხვის III – IV ს. არქეოლოგიური მასალის საფუძველზე.

წინამორბედი დამწერლობა – ქართული დამწერლობა.

ქართული დამწერლობის ისტორიული სახეები:

1. ასომთავრული (ხუცური ასომთავრული, მრგლოვანი ასომთავრული)
2. ნუსხური (ხუცური, ნუსხა-ხუცური, კუთხოვანი)
3. მხედრული

თვითოეულ მათგანს თავისი გრაფიკული დამახასიათებელი სტილი აქვს.

ასომთავრულით შესრულებული ნიმუშები: დავათის სტელა 367 წ., პალესტინის 433 წ., ბაკურისა და ორმიზიდის წარწერა V – VI ს. ფილიმფესტური ხელნაწერები და ა.შ.

ნუსხური დამწერლობის მაგალითები IX საუკუნიდან XI საუკუნემდე გვხვდება, პირველ ნიმუშად ითვლება ატენის სიონის ერთ-ერთი წარწერა, რომელიც 835 წლით თარიღდება, ხელნაწერებში პირველად გვხვდება 864 წლის სინური მრავალთავის ანდერძში.

მხედრული წარწერის უძველესი ნიმუში 962 – 986 წლებშია შესრულებული, უძველესია აგრეთვე, ბაგრატ IV ორი სიგელი, რომელიც 1064 წელს არის შესრულებული.

რიცხვების ჩასაწერად გამოიყენებოდა 37 ასო.

პირველი ცხრა ასო ერთეულებს აღნიშნავდა,

მეორე ცხრა ასო ათეულებს,

მესამე ცხრა ასო ასეულებს,

მეოთხე ცხრა ასო ათასეულებს,

ხოლო **ჟ** (ჰოე) ათი ათასეულს აღნიშნავდა.

ქართული ანბანი, გარდა ისტორიული 38 ასოსი, გამოიყენებდა ასო-ნიშნებს უცხო სიტყვების ჩასაწერად:

ფ	–	ფილოსოფია
ღ	–	სწ სვანური, მეგრული, აფხაზური და ოსური შუა რიგის ხმოვნები
ყ	–	ყინ მეგრულში ყრუ ბგერაა, დაახლოებით ქართული ყ
ჭ	–	ჭ ი ლაზურ, ოსურ და ლათინურში F
ღ	–	უ-ბრჯგუ, სვანურ, მეგრულ და ლაზურში უმარცვლო.

წინა და ადრე ქრისტიანული ასომთავრული წარწერები ძირითადად შესრულებულია ქვებსა, კლდეებზე და ა.შ. ამ ნიმუშებს ახასიათებთ თავშეკრულობა, სიტყვებს შორის ცარიელ ადგილებს 2 ან 3 წერტილით ავსებდნენ.

ხშირია რელიგიური მნიშვნელობის სიტყვების დაქარაგმება.

ქართული დამწერლობა ფართოდ იყენებს ლიგატურებს და ქარაგმებს.

ქვემოთ მოყვანილია ქართული დამწერლობის ისტორიული სახეები (ანბანთა შრიფტი).

The Georgian Alphabets

Letter Name	an	ban	gan	don	en	vin	zen	merve	tan	in	k'an	las	man	nar
Asomtavruli	Ⴀ	Ⴁ	Ⴂ	Ⴃ	Ⴄ	Ⴅ	Ⴆ	Ⴇ	Ⴈ	Ⴉ	Ⴊ	Ⴋ	Ⴌ	Ⴍ
Nuskhuri	Ⴐ	Ⴑ	Ⴒ	Ⴓ	Ⴔ	Ⴕ	Ⴖ	Ⴗ	Ⴘ	Ⴙ	Ⴚ	Ⴛ	Ⴜ	Ⴝ
Mkhedruli	ა	ბ	გ	დ	ე	ვ	ზ	თ	ი	კ	ლ	მ	ნ	
Numerical Value	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	20	30	40	50
Letter Name	ie	on	p'ar	zhan	rae	san	t'ar	vie	un	par	kan	ghan	q'ar	shin
Asomtavruli	Ⴎ	Ⴏ	Ⴐ	Ⴑ	Ⴒ	Ⴓ	Ⴔ	Ⴕ	Ⴖ	Ⴗ	Ⴘ	Ⴙ	Ⴚ	Ⴛ
Nuskhuri	Ⴐ	Ⴑ	Ⴒ	Ⴓ	Ⴔ	Ⴕ	Ⴖ	Ⴗ	Ⴘ	Ⴙ	Ⴚ	Ⴛ	Ⴜ	Ⴝ
Mkhedruli	ი	ო	პ	ჯ	რ	ს	ტ	ვ	უნ	ფ	ქ	ღ	ყ	შ
Numerical Value	60	70	80	90	100	200	300	400	(400)	500	600	700	800	900
Letter Name	chin	tsan	dzil	ts'il	ch'ar	xan	qar	jan	hae	hoe	fi	shva	elifi	
Asomtavruli	Ⴈ	Ⴉ	Ⴊ	Ⴋ	Ⴌ	Ⴍ	Ⴎ	Ⴏ	Ⴐ	Ⴑ	Ⴒ	Ⴓ	Ⴔ	
Nuskhuri	Ⴐ	Ⴑ	Ⴒ	Ⴓ	Ⴔ	Ⴕ	Ⴖ	Ⴗ	Ⴘ	Ⴙ	Ⴚ	Ⴛ	Ⴜ	
Mkhedruli	ჩ	ც	ძ	წ	ჭ	ხ	კ	ჯ	ჰ	ჱ	ფ	შ	ღ	ყ
Numerical Value	1,000	2,000	3,000	4,000	5,000	6,000	7,000	8,000	9,000	10,000				

ნახ. 2

(ka.m.wikipedia.org/wiki/ქართული_დამწერლობა).

ნახ. 3 დავათის სტელა

ქართული ანბანური დამწერლობის ისტორიაში ქართული დამწერლობის ისტორიული სახეების წარმოშობისა და განვითარების სურათის აღსადგენად საჭიროა, გრაკლიანი გორის წარწერის გრაფემები (ძვ.წ. XI – ძვ.წ. X ს.) ნუმერაციით (№1), შევუდართო უძველესი წინაქრისტიანული ხანის, ნეკრესის და რუსთავის (ძვ.წ. I ს. – ახ. წ. IV ს.) წარწერებთან, დავათის სტელაზე (367 წ.) გამოხატულ ასომთავრულ ანბანთან ნუმერაციით (№2), ასომთავრულ ნუმერაციით (№3) და ნუსხა-ხუცურ, ნუმერაციით (№4) შრიფტებთან.

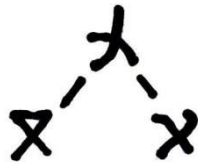
უძველესი წინაქრისტიანული ხანის წარწერების (ძვ. წ. I ს. – ახ. წ. IV ს.) ამოკითხვასა და პალეოგრაფიაში ბრწყინვალე შრომები ჩაატარა პროფ. ლ.ჭილაშვილმა და დაასკვნა:

„ქართული ანბანის წარმოშობა, მართალია დროის მიხედვით მოდის ფარნავაზის მეფობის წლებზე, მაგრამ საფიქრებელია, ამ შემთხვევაში დავუშვათ ანბანის სრულყოფის მხოლოდ ერთი სტადია, რომელსაც საკმაოდ გრძელი წინა პერიოდი ექნებოდა, ასეთი დაშვება აუცილებელია, რამდენადაც ქართული ანბანი ორიგინალური შემოქმედების ნაყოფია და ქართული ასოების დიდი ნაწილი ერთი საერთო ძირიდან მომდინარეობს“ [ჭილაშვილი, 2004:125].

აკად. გ.წერეთელის აზრით ასომთავრულსა და ნუსხურს თავდაპირველად საერთო პირველ წყარო ჰქონდათ [ლორთქიფანიძე, 2002:21].

არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ ზემოთ გამოთქმულ მოსაზრებებს, ვინაიდან ქვემოთ მოყვანილი კალიგრაფიული სურათი გრაკლიანი გორის გრაფემებსა (ძვ. წ. XI ს. – ძვ. წ. X ს.), დავათის სტელას (367 წ.), ასომთავრულ და ნუსხა-ხუცურის შრიფტებს შორის 1400 წლით განსხვავების მიუხედავად, მკაფიოდ გადმოსცემს ქართული დამწერლობის ისტორიული სახეების (ასომთავრული და ნუსხა-ხუცური ანბანი) განვითარების სურათს და ადასტურებს ზემოთხსენებულ დასკვნებს.

№1 „ჯან“

№3

№4

„ჯან“ გრაფემის რელიგიურ არსზე მიგვანიშნებს „დავათის სტელაზე“ გამოხატული „ჯ“ გრაფემა

„ძალაუფლება“ +

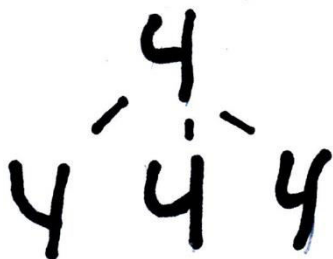

„მიწისქვეშეთი“.

№1 – „უ – მოკლე“

№1 – „მან“

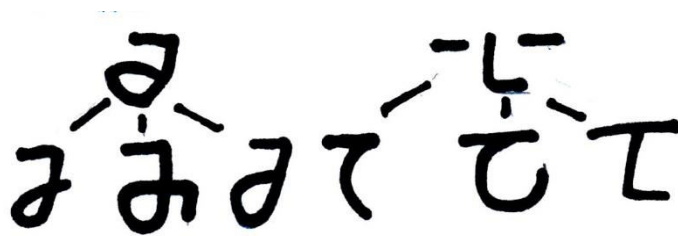
№1 – „ან“

№2

№3

№4

№2

№3

№4

№2

№3

№4

№1 – „ჰ-მოკლე“

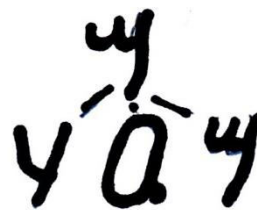
№1 „უნ“

№2

№3

№4

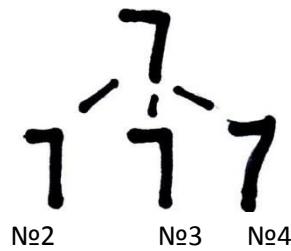
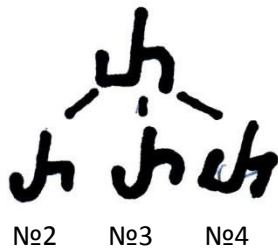
№2

№3

№4

№1 – „რაე“

№1 „ინ“

გრაკლიანის „ჯან“ გრაფემაში მარცხენა მკლავის გადაწვენა გამოწვეულია ქურუმთა რელიგიური ფილოსოფიური არსით, რომლის მიზეზიც ახსნილ იქნება „გრაკლიანი გორის წარწერის“ ამოკითხვის პროცესში.

გრაკლიანის გორაზე აღმოჩენილი მესოპოტამიური საბეჭდავები, წარმარული ტაძრის დაგეგმარების იდენტურობა, თიხის პოდუიმებისა და თიხის მაგიდების არქიტექტურული მსგავსება ერიდუს ნეოლითური ხანის ნამოსახლარებთან, გვავარაუდებინებს კვლევა ამ მიმართულებით გავაგრძელოთ.

ქურუმული სამყაროს ძირითადი რელიგიური პარამეტრები:

- „მესოპოტამიაში ძ. წ. IV-II ათასწლეულებში გავრცელებული იყო შუმერული ენა. შემდგომ ის აქადურმა ენამ გამოაძევა. შუმერული ენა მეცნიერებისა და რელიგიის ენად გადაიქცა. იგი ტონური ენაა. შუმერები იყენებენ ლურსმულ დამწერლობას, რომელიც პიქტოგრაფიიდან განვითარდა. ნიშნები რამდენიმე კატეგორიებად იყოფა: ლოგოგრამები, სილაბოგრამები, ციფრები, დეტერმინატები. ეს უკანასკნელი არ იკითხება, ის სიტყვის მიმართებას ემსახურება. შუმერულში ბევრი ომონიმი. სიტყვა წარმოითქმის ერთნაირად, მაგრამ სხვადასხვა მნიშვნელობებით და იწერებიან განსხვავებული ნიშნებით.
- შუმერული ენის განვითარების ბოლო პერიოდში მომრავლებულია ლიტურგიული და მაგიური ტექსტები“

(rum.wikipedia.org/wiki/шумерский_язык).

- „ქურუმი კერპთმსახურია, რომელიც სარიტუალო საქმიანობას და ტაძრების მომსახურეობას ეწეოდა. ქურუმთა კასტა ცალკეულ ჯგუფებად იყოფოდა: ერთნი სარიტუალო მომსახურეობას, ღვთისმსახურეობას და ტაძრის მუსიკას განაგებდნენ, მეორენი შემლოცველები იყვნენ, მესამენი ნათელმხილველნი, რომლებიც ციურ მნათობებს აკვირდებოდნენ და კეთილ და უკეთურ დღეებს არჩევდნენ“

(ka.m.wikipedia.org/wiki/ქურუმი).

- „ასტრალური“ რელიგიის განვითარების ეტაპებია:

1. კლასიკური პოლითეიზმი ძვ.წ. XXX – ძვ.წ. XVI ს.
2. პირობითი კვაზიმონოთეიზმი ძვ.წ. XVI – ძვ.წ. X ს.
3. მონოთეიზმი – წინგადადგმული ნაბიჯი ერთღმერთიანობისაკენ.

პირობითი კვაზიმონოთეიზმის ძირითადი თვისებაა ძირითადი მფარველ და პროფესიული საქმიანობის ღმერთებში მრავალღმერთიანობის ღვთიური ძალაუფლების

შეთავსება“ (აღმოსავლეთმცოდნე პროფ. ვ.ემელიანოვის ლექციათა კრებულიდან: [youtube/XoTAMHiqHug](https://www.youtube.com/watch?v=XoTAMHiqHug)).

- „ქურუმულ კოსმოლოგიაში კოსმოსური ხის (ცარბათუ) არსებობა, რომლის ფესვი მიწისქვეშეთშია და იქ გველი ბინადრობს, ხოლო ზემოთ კენწეროში არწივი ბუდობს“ [კიკნაძე, 2006:121].

ბრინჯაოს ხანის კატასტროფა

არქეოლოგები და ისტორიკოსები ამ პერიოდს უწოდებენ როგორც ბრინჯაოდან რკინის ხანაზე გადასვლას. ძველი სამყაროს ცივილიზაციაში ეპოქათა ცვლილება დაკავშირებული იყო საზოგადოებრივი ცხოვრების წესის შეცვლასთან (ტრადიციებისა და დამწერლობის დაკარგვა). ყოველი ქალაქი და სახელმწიფო ინგრევა. დიდ ტერიტორიაზე დგება „ბნელი საუკუნეების“ პერიოდი.

ძვ. წ. 1200 - 1150 წწ. პერიოდში „ზღვის ხალხების“ შემოსევა, მიკენის სამეფოს დამხობა, ანატოლიაში ხეთების სამეფოს დამხობა, ეგვიპტური იმპერიის დომინირება სირიასა და ქანაანში იწვევს სავაჭრო გზებზე ვაჭრობის გაქრობას და განათლების მოსპობას, რის გამოც გაქრა მიკენის ხაზოვანი და ლივიური დამწერლობანი.

რეგიონალური მნიშვნელობა

„ხეთთა მეფობა. ყოველი მსხვილი ქალაქი ინგრევა. ხეთები ძველ დიდებას ვეღარ უბრუნდებიან. მიცვალებულები დაუმარხავი დარჩნენ. ტროა მინიმუმ ორჯერ დაინგრა. იქ ცხოვრება რომის ეპოქის დადგომამდე შეწყდა.“

კვიპროსი. ქალაქები გაძარცვული და გადაწვეულია.

სირია. აქაც ზღვიდან თავდასხმების კვალი შეინიშნება.

ლევანტი. მატერიკზე განადგურებულია მთელი რიგი ქალაქები. არსებობა შეწყვიტა ძველმა სახელმწიფო ამურუმ.

საბერძნეთი. ბნელი პერიოდი აქ 400 წელი გაგრძელდა. ათენის მნიშვნელობა ლოკალური მნიშვნელობისაა.

კუნძულ კრეტაზე მოსახლეობა ზღვიდან შემოსევებს გაურბოდა.

ეგვიპტე. მრავალი და ხანგრძლივი შემოსევების შედეგად ეგვიპტის იმპერია ძვ.წ. XII ს. მაინც დაემხო რამზეს VI დროს“ (ru.m.wikipedia.org/wiki/катастрофа_бронзового_века).

აღსანიშნავია, რომ „ზღვის ხალხების“ შემოსევა სამხრეთის მიმართულებით ეგვიპტემ მოიგერია, ხოლო ჩრდილოეთის მიმართულებით ასურეთის სამეფომ შეაჩერა და ამით ამიერკავკასია ფიზიკურ კოლაფსს გადაურჩა.

გრაკლიანის გორაზე აღმოჩენილი წარწერის ამოკითხვა (იხ. ნახ. 4).

წარწერა ამოკითხება ქართული ანბანური დამწერლობით, რომლის საფუძველსაც გვაძლევს:

1. ასობის გადახრა მარცხნიდან მარჯვნივ [ჯავახიშვილი, 1949:122].
2. ზემოთქმულიდან გამომდინარე დამწერლობის მიმართულებაა მარცხნიდან მარჯვნივ.
3. გრაკლიანის გორაზე აღმოჩენილი წარწერის გრაფემების მსგავსება უძველესი ქართული ანბანური დამწერლობით შესრულებულ მატერიალურ ძეგლების (ნეკრესისა და რუსთავის წარწერები, დავათის სტელა) გრაფემებთან, ასომთავრული ანბანის და ნუსხა-ხუცურის შრიფტთან.
4. გრაკლიანის გორაზე აღმოჩენილი წარწერის გრაფემების მსგავსება უძველესი ქართული ანბანური დამწერლობის კალიგრაფიულ მახასიათებლებთან.
5. „ • “ ერთი წერტილი გრაფემების გამყოფია და „უმნიშვნელო, მეორეხარისხოვან შესვენება“-ს ნიშნავს [ჯავახიშვილი, 1949:145].
6. 2 ან 3 წერტილი სიტყვის გამყოფად გამოიყენებოდა [ჯავახიშვილი, 1949:145];
7. 2 წერტილი სიტყვის „დასასრულია“ [ჯავახიშვილი 1949:146].
8. “ ∪ “ – „ვრაქია“-სიტყვის „მცირედ ნაკლული“-ა [ორბელიანი, 1991:24]
9. “ — “ – „ვიპიდიასტოლი“ – „ნუ გააკერძოებენ“ [ორბელიანი, 1991:24]
10. “ ∩ “ „პერისპომენი“ – „მოკვეთით წაიკითხე“ [ორბელიანი, 1991:23]
11. “ – “მაკრა“ – „საცა ეს ჯდეს ასო აკლია“ [ორბელიანი, 1991:24]
12. “ ⊙ “ – „დანია“ – „ნელა წაიკითხე“ [ორბელიანი, 1991:637]
13. ო = ო სიმბოლო გველი, ქვემძრომი [ორბელიანი, 1991:26]
14. ო – სიმბოლო, ფრინველი [ორბელიანი, 1991:26]

რადგან, გრაკლიანის გორის გრაფემები მიახლოებას ნუსხა-ხუცურის შრიფტთან ამჟღავნებს და მასში მოცემულია ნუსხურისთვის დამახასიათებელი „ან“ და „უნ“ გრაფემები, ამიტომ ამოკითხვას ნუსხურით დავიწყებთ:

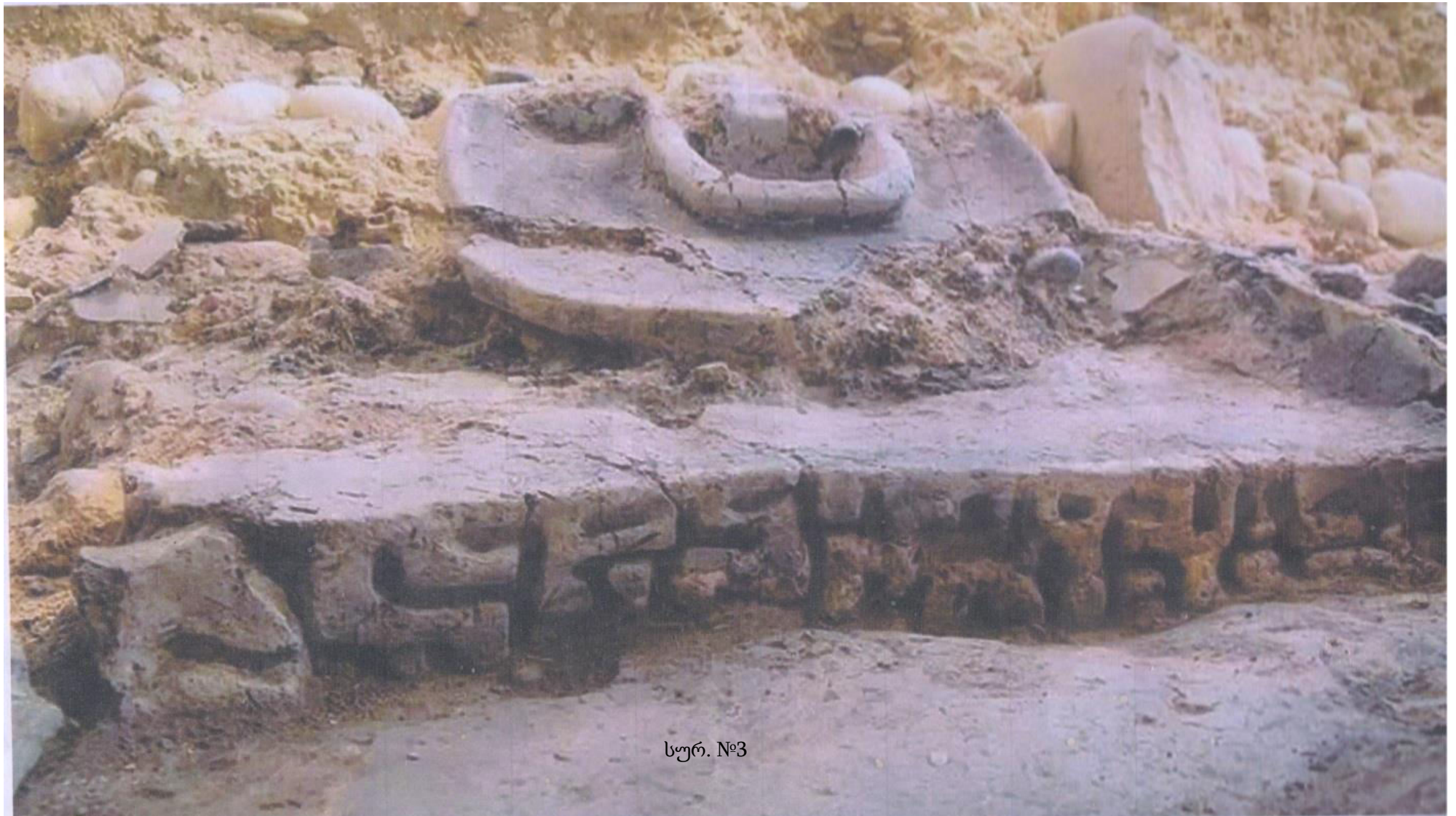

სურ. №1

სურ. №2

წარწერა გრაკლიანის გორაზე

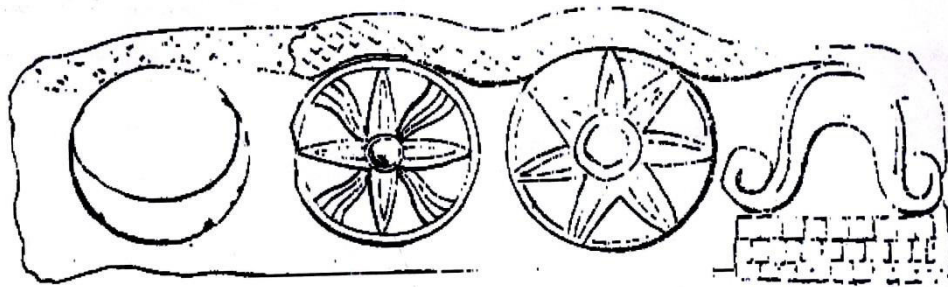
სურ. №3

სურ. №4 Нинхурсაგ

სურ. №5

Enki, Anu, Enlil, Ninhursag symbols

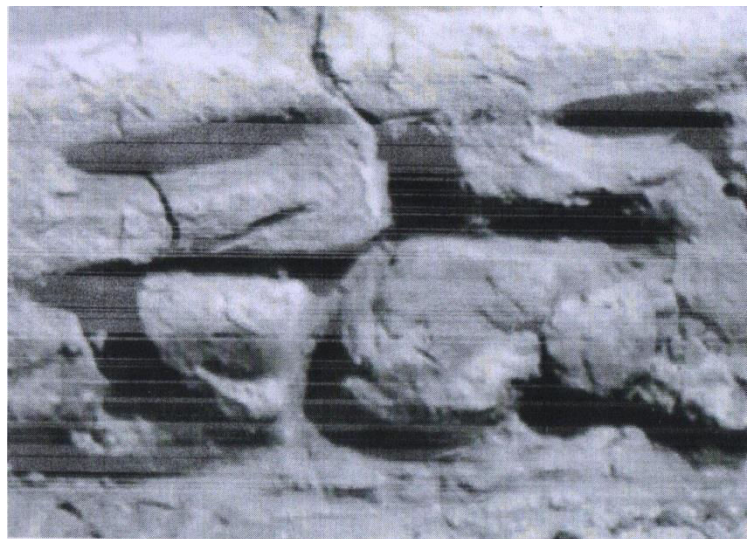
სურ. №6

სურ. №7

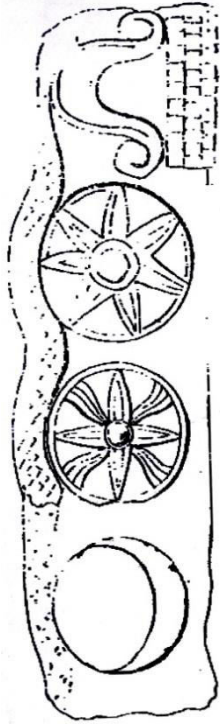
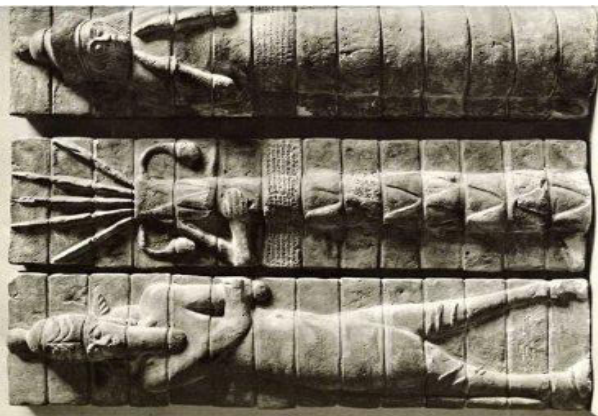

სურ. №8

გრაკლიანის გორაზე აღმოჩენილი უძველესი წარწერის ფრაგმენტი. პიკტოგრაფ გიორგი გიგაურის ვარაუდით, ეს ნიშანი შესაძლოა, ძველი შუმერული საღვთო სიმბოლო იყოს, რომელიც „წყლიდან ამოსული ღვთაების“ აღმნიშვნელია

სურ. №9

Enki, Anu, Enlil, Ninhursag symbols

Large stylized cuneiform text in black and red, representing the Sumerian phrase 'Enki sag si nadanu Sa-ar-u in'.

Enki sag si nadanu Sa-ar-u in
Enki sag si nadanu Sa-ar-u in

ნახ. 5

1. „ჯან“ ქართული გრაფემა
2. „უ-მოკლე“ . ქართული გრაფემა
3. (მან)+ (ან)- ქართული ლიგატურა
4. „ : “ = სიტყვის დასასრულის მაჩვენებელი 2 წერტილი (იხ. სურ. 9)
5. ერთი წერტილი გრაფემების გამყოფი „მეორე ხარისხოვანი შეჩერება“
6. „ჰ-მოკლე“. ქართული გრაფემა
7. - სამყაროს მშობელი ქალღმერთ „ნინჰურსაგ“-ის სიმბოლიკა შუმერულად „მთების ქალბატონს“, „გორების დედოფლად“ „ტყიანი მთების მფლობელი“ და ა.შ. ეპითეტებად მოიხსენიება.
 შუმერულად სიტყვა სიტყვით: Nin (ქალბატონი) +Hur (მთა) + SAG (თავი, სათაო, მთავარი) ჩაიწერება.
 იგი ბევრ ტიტულს ატარებდა: ნინ მახ – დიდებული დედოფალი, ნინ თუ – დაბადების ქალბატონი, მამუ – დედა ღმერთებსა და ა.შ.
 (newworldencyclopedia.org/entry/ninhursag; netslova.ru/gudava/sumer/dictionary.html).
8. „უნ“ ქართული გრაფემა.
9. „რაე“ – ქართული გრაფემა (“დედოფლის გვირგვინში“ ჩახატული IV წერტილი მისი კიდურის დასასრულია)
10. - შუმერულად მსოფლიოს, მთელი სამყაროს მკვებავს აღნიშნავს, სინერგიაშია ციფრ „36000“-თან. ამოიკითხება ŠARU.
 (ru-sled.ru/istoriya-chelovechestva-nachinaetsya-v-shumere/)
11. 1. სიმბოლო სიცოცხლის დაბადება, სიცოცხლის მიმცემი (სურ. 7). Ši სიცოცხლეა, Nadanu – მიცემა (Sumeria.fandom.com/wiki/Sumerianolog).
 2. სიმბოლო სინერგიაშია „მშობელთან“ – mummu (მამუ). შინაარსობრივად ორივე ფორმა იგივეა, ამიტომ ამოკითხვისას პირობითად I ვარიანტს მივანიჭებთ.
12. -სიმბოლიკა, რომელსაც ნინჰურსაგი თავზე (სურ.4) და შუბლზე ატარებს (სურ. 5) შუმერულად ამოიკითხება SAG – რაც თავი, სათაო, მთავარს ნიშნავს.
 (netslova.ru/gudava/sumer/dictionary.html)
13. „ინ“. შუმერულად „მარადიული“-ა.
 (netslova.ru/gudava/sumer/dictionary.html)
14. = სიმბოლო ქვემძრომი, გველი (დეტერმინატივია და არ წაიკითხება).
15. = „ვრაქია“- სასვენი ნიშანი
16. = “ვიპიდიასტოლი“- სასვენი ნიშანი

17. $\sim = \sim$ “პერისპომენი“- სასვენი ნიშანი
18. \sim ნიშანი ნოტა, ხმოვნის შესაბამისი ფორმით გაჟღერება.
19. – ნიშანი „მაკრა“- სასვენი ნიშანი, აქ ხმოვნების გაჟღერების ფუნქციასაც ითავსებს.
20. \uparrow ორი სიტყვის შედგენილობაზე მიუთითებს.
21. – ღვთიური ნიშანი „რქა“ მელამია [კიკნაძე, 2006:124] (სურ. 7)
22. „ \sim “ – კოსმოსის ხის წვეროში დაბუდეებული არწივი [კიკნაძე 2006:121]. ის დეტერმინანტია და არ წაიკითხება. (სურ. 8)
23. „ \cdot “ – წერტილი დედოფლის გვირგვინის ცენტრში ღვთაების ქალღმერთობაზე მიანიშნებს.

პირველი სიტყვა, ცხადია პირველი სამი გრაფემის მომცველია და შესაბამისად ქართულად ამოიკითხება:

$\text{ქ. ყ. შ.} = \text{ქ} + \text{ყ} + \text{შ} + \text{ჯ}$
 $\text{ჭ} + \text{წ} + \text{ჭ} + \text{ქ} + \text{ქ} + \text{ქ} + \text{ქ} + \text{ქ} + \text{ქ} + \text{ქ} + \text{ქ}$

„ჯ უ მ ა“ მიწისქვეშეთის ღმერთია, მას ოთხშაბათის დღე მიეკუთვნებოდა. სამწერლობო ქართულით ოთხშაბათს ერმისა ერქვა, მეგრულად „ჯუმა შხა“. ჭანურად ჯუმა ჩხა, სვანურად ჯუმა “ [ჯავახიშვილი, 1979:164].

„ოთხშაბათი დღის ღვთაებას წარმართული ქართული სახელი სამწერლობო ქართულს ჯერჯერობით არ უჩანს და ამის მაგიერ ბერძნულის სახელით ჰერმესისათვის, ანუ მერკურისათვის განკუთვნილად ითვლება, მეგრულსა და სვანურის იმნიარადვე, როგორც ჭანური ოთხშაბათის სახელში, ეს ღვთაება „ჯუმა“-დ იწოდება. აღმოსავლეთ საქართველოში, ხევსურეთშიც, როგორც უკვე ზემოთ გვქონდა აღნიშნული, „ჯუმალი“-ს ხატი სწამთ და თაყვანს სცემდნენ, თუმცა ხევსურების ამ „ჯუმალი“-სა და „ჯუმა“-ს იგივეობა ცხადია. მეგრულად სახელების მთელი რიგია აგრეთვე, „ჯიმა“ ან „ჯიმა“-სთან დაკავშირებული, ამიტომ ეს „ჯუმა“ და „ჯუმალი“ შეიძლება ჰერმესის ანუ მერკურის ძველ ქართულ სახელად ვცნათ [ჯავახიშვილი, 1979:177].

„ჰერმესი... ნახირისა და სამოვრების ღმერთად მიიჩნევდნენ [ქსე, 1987:630].

ივ.ჯავახიშვილის ზემოთხსენებული დასკვნები გრაკლიანის წარწერაში პირველი სიტყვის „ჯუმა“-ს ამოკითხვით დასტურდება.

„ჯუმა მწყემსების მფარველი ღმერთია, აღნიშნული წარწერის სივრცეში შეინიშნება ღვთიური ნიშნები: \sim - (14) გველი, \sim რქა (21), \sim -კომბალი, „ჯან“-ის ვერტიკალური ნიშანი. ისინი მელამის ნიშნებია:

“მელამი“-მომაკვდინებელი ნათებაა, რომლითაც შემოსილი არიან ღმერთები, ღვთიური საგნები და მოვლენები“ [კიკნაძე, 2006:121].

„ჯუმას“ წარწერის სივრცეში გველის შემოჭრა [საწყისს „ნინჰურსაგ“-ის სიმბოლიკიდან Ω ლებულობს, რომელიც მისი ატრიბუტიკაცაა (იხ. სურ. 5)] განპირობებულია ქურუმული რელიგიური ფილოსოფიით:

„კოსმოსის ხე - „ცარბათუ“-ს ფესვი მიწისქვეშეთშია, სადაც გველი (14) ბინადრობს, ხოლო კენწეროში არწივი ბუდობს (22) [კიკნაძე, 2006:121].

სწორედ ამითაა განპირობებული „ჯან“ გრაფემის მარცხენა მკლავის გადაწვენა.

გრაკლიანის გორის არქეოლოგიურ ძეგლზე მომუშავე სპეციალისტების ანგარიშებიდან საყურადღებოა შემდეგი ინფორმაცია:

„...წარწერის ტაძარში და საკურთხეველზე აღმოჩენის ფაქტი მიუთითებს მათ საკულტო შინაარსზე, წარწერა B-ს წინ აღმოჩნდა თიხისაგან დამზადებული სტელა, რომელზეც B-ს ტექნიკით შესრულებული ნიშნებია გამოყვანილი და რომელიც ვერძის თავის სკულპტურული გამოსახულებით იყო დაგვირგვინებული“ [ლიჩელი, 2016:38].

არქეოლოგების დამოწმებით:

„მტკვარ-არაქსის კულტურაში მაღალ საფეხურზე იდგა მესაქონელობა, მესაქონლეობაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა აგრეთვე წვრილფეხა საქონელი ცხვარი“ [ლორთქიფანიძე 1992:113].

ცხადია, ზემოთხსენებულ არქეოლოგიურ ძეგლზე წარწერის წინ აღმოჩენილი ვერძის თავის სკულპტურული გამოსახულება მწყემსების მფარველ ღმერთ „ჯუმა“-საა მიძღვნილი.

- IV გრაფემა შესაბამისობაშია $\mu = \mu$ „ჰ-მოკლე“-სთან.
 - V გრაფემა, Ω ქალღმერთ, სამყაროს მშობელ დედას, დედოფალ „ნინჰურსაგ“-საა მიძღვნილი; „ნინჰურსაგ“ თავისი ატრიბუტიკებით მოცემულია: ქუდით (სურ. 4,5), „ომეგა“ ფორმით (სურ. 5,6,8), მშობიარობის ატრიბუტიკით (სურ. 2), რქიანი ტიარით (სურ. 7) და ა.შ.
 - დედოფლის გვირგვინში შეინიშნება ოსტატურად ჩახატული ქართული გრაფემა $\psi = \psi$ „უნ“.
 - წარწერის დასაწყისიდან VI გრაფემაა $\mu = \mu$ „რაე“.
 - წარწერის VII სიმბოლიკა μ ქალღმერთ „ნინჰურსაგ“-ის ტიარა ქუდი-სათაო ნიშანია, რომელსაც იგი ატარებს (იხ. სურ.4 და სურ. 5).
 - V და VI გრაფემათა ქვედა ნაწილში გადაბმული რკალი (15) „ვრაქია“-ა, ის „სიტყვის მცირედ ნაკლულს“ მიუთითებს და შესაბამისობაშია წარწერის შინაარსთან. შინაარსის სრული ფორმა შუმერულია: Nin(ქალბატონი) + HuR(გორა) + Sag(თავი).
- მართლაც წარწერაში სიტყვა „Nin (ქალბატონი)“ ამოვარდნილია ანუ „ნაკლულია“.
- VI და VII გრაფემათა ქვედა ნაწილში გადაბმული რკალი (16) „ვიპიდისტოლია“ რომელიც მიუთითებს „ნუ გააკერძობენ“, ანუ ორი სიტყვა ერთად წაიკითხება. ამ ორი სიტყვის ზედა შუა ნაწილში „ ' “ ნიშანი ამ სიტყვების გამყოფის მანიშნებელია (აპოსტროფი).
 - IV, V, VI, VII გრაფემები შესაბამისად ამოიკითხება: $\mu = \mu$ რ + SAG = Hursag

- V და VI გრაფემათა შორის ზედა ნაწილში ნახევარწრის ფორმა (18) „უნ“ ხმოვნის წარმოთქმის ტონზე მიანიშნებს.
- VIII გრაფემა ჯ – სიცოცხლის ნიშანი (11), როგორც ზემოთ ავლნიშნეთ ამოიკითხება: „Ši Nadanu“ - „სიცოცხლის მიმცემი, დამბადებელი“ სიმბოლოს თავზე ჩახატული არწივის ნიშანი ღვთაების ზეციურობაზე მიანიშნებს.

სიმბოლოს ქვედა ნაწილში აღმავალი რკალი „პერისპომენია“ და „Ši Nadanu“-ს მოკვეთით წაკითხვაზე მიანიშნებს.

IX გრაფემა ამოიკითხება „შ-ა-რ-უ“. იგი სასვენი ნიშანი „დანია“-ცაა (ნელა წაიკითხე): ფრაზის „ნელა წაკითხვისას“, ბგერა „უ“ გრძელდება დადაბლებისკენ და ღებულობს შუმერულად „და“ კავშირის მნიშვნელობას (U).

X გრაფემა 7 = 7 (ინ) შუმერულად „მარადიულია“

წარწერის II მთლიანი ნაწილი ამოიკითხება:

ჰურსაგ – Ši Nadanu Š-a-r-ù in
Hūr-Šag – Ši Nadanu Š-a-r-ù in

წარწერის II ნაწილის შინაარსი გვამცნობს:

„ჰურსაგი სამყაროს მშობელია, მისი მასაზრდოებელია და მარადიულია“.

ძველად ქართველებს ცნობიერებაში „ნინჰურსაგ“-ის არსებობაზე მატანეს ცნობაშიც ვხვდებით:

„პატივს სცემდნენ (ქართველნი) მზესა და მთვარესა და ვარსკვლავთა ხუთთა და ჰმსახურობდნენ ღმერთსა უხილავსა, დამბადებელსა ყოვლისასა [პატარიძე, 1980:231].

გრაკლიანის გორის არქეოლოგიურ ძეგლზე მომუშავე სპეციალისტების ცნობით:

„...დადასტურდა ვერტიკალურად აღმართული კერპის ნაშთი, რომელიც თიხისაგან არის დამზადებული. მას ორი ერთმანეთისაგან განსხვავებული ქონგური (ცილინდრული და მართკუთხა), ქალის მკერდის იმიტაცია და ღია გახსნილი მუცელი/საშო აქვს, საიდანაც ხდებოდა შეწირული ნივთების შედგმა საკურთხეველზე [ლიჩელი, 2016:38].

უკვე ცხადია, რომ ეს კერპი ქალღმერთი ნინჰურსაგია.

წარწერის II ნაწილში ამოკითხული ტექსტის შინაარსიც სრულ თანხმობაშია მის ისტორიულ ცნობებთან და არქეოლოგიურ სივრცესთან.

- „ნინჰურსაგ“-ის სახელთანაა დაკავშირებული ფარული მინიშნება, „ქება“-ის ტექსტში, მესამე კუპლეტის „ა“ ნაწილში, კერძოდ

„პ. ა. და ახალმა ნინო მოაქცია
და ჰელენე დედოფალმან“.

ვინაიდან ნახსენებია „ახალი ნინო“, ამიტომ „ძველ“ ნინოში უეჭველია „ნინ-ჰურსაგი“ იგულისხმება.

– „ნინჰურსაგ“-ის სახელსაა მიძღვნილი „ქება“-ის X კუპლეტის „ბ“ ნაწილში რიცხვი „ას-ოთხი“-ც, (რ,დ). რ, დ – გრაფემათა რიგობრივი რიცხვითი ჯამი:

რ (19) + დ (4) = 23 რომელიც ნინჰურსაგის სიმბოლიკა XXIII ნიშანი „უნ“-ია.

არსებულ ძეგლზე („ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისა“) მუშაობისას პ.ინგოროყვას მოჰყავს ნაპოვნი „კრებულის სარჩევი“.

„სარჩევი კრებულისა გადაწერილი იოანე ზოსიმეს მიერ ინტერესს წარმოადგენს ქართული ლიტერატურის ისტორიისათვის“ [ინგოროყვა, 1965:209].

ამ კრებულში ჩამონათვალი პუნქტების რაოდენობაც 23 ტოლია, ხოლო გამოტოვებულ სიტყვებში ძველი სწავლების ნიშნები შეიმჩნევა (ამ მიმართულებით კვლევას შემდგომში გავაგრძელებთ).

ი.ზოსიმეს საქვეყნოდ ცნობილი გზავნილის შინაარსიდან ნათელი ხდება:

„დიდება შენ და ღმერთო რომელმან ღირს მყავ და მომანდე ცოდვილსა ამას, აღსრულება საქმე ესე“. წარმართული ჯვარი – პირჯვრის გადაწერის მიმართულებითაა ჩაწერილი.

იოანე ზოსიმე არაა „ქება“-ის ავტორი, იგი არც უბრალოდ გადამწერია, ის ძველი ქურუმული ქმნილების კორექტორია, ახალი სწავლების მიმართებაში.

„ქება“-ის ძველ ტექსტში ქართულ-შუმერული ენის მეგობრობა, ახალ ტექსტში ქართულ-ბერძნული ენის მეგობრობით შეიცვალა.

დასკვნა

გრაკლიანის გორაზე აღმოჩენილი წარწერა ამოიკითხება:

**𐌕+𐌚+𐌔+𐌌.𐌕+𐌚+𐌕+𐌌+𐌖ag 𐌆i Nadanu 𐌆aru in
 𐌕+𐌚+𐌔+𐌌.𐌕+𐌚+𐌕+𐌌+𐌖ag 𐌆i Nadanu 𐌆aru in
 𐌕+𐌚+𐌖+𐌌.𐌕+𐌚+𐌕+𐌌+𐌖ag 𐌆i Nadanu 𐌆aru in**

წარწერის ამოკითხვის ფორმაა

**𐌕 𐌕 𐌔 𐌌 : 𐌕 𐌆 𐌖 ag 𐌆i Nadanu 𐌆-𐌕-𐌕-𐌌 in
 𐌕 𐌌 𐌖 𐌌 : 𐌕 𐌆 𐌖 ag 𐌆i Nadanu 𐌆-𐌕-𐌕-𐌌 in**

წარწერა გვამცნობს:

„ჯუმა“. „ჰურსაგი სამყაროს მშობელია, მისი მასაზრდოებელია და მარადიულია“.

გრაკლიანის გორაზე აღმოჩენილ წარწერაში ქართული ენა იყენებს ანბანურ დამწერლობას. ვინაიდან:

1. ყველა ჟღერად ბერას შესაბამისი გრაფემა განეკუთვნება.
2. ტექსტში გამოყენებულია ანბანური დამწერლობის სასვე ნიშანთა და ქარაგმათა მთელი რიგი რაოდენობა.

3. ტექსტში დადასტურებულია ხმოვანი ნიშნების შესაბამისი გრაფემები (ა, უ, ი).
4. წარწერაში გამოყენებულია ქართული ანბანის საწყისის (ან) და დასასრულის (ჯან) აღმნიშვნელი გრაფემები.
5. „ა“ ბგერა დაკავშირებულია „ცის“, უდიდესი ღმერთის სახელის „ან“-ის, ხოლო „ჯ“ ბგერა დაკავშირებულია „მიწისქვეშეთის“, პატარა ღმერთის „ჯუმა“-ს აკროფონთან.

„ქართული ანბანი ერთადერთი ანბანია დასავლურ ვოკალიზებულ ანბანთა შორის, რომელსაც დასასრულის მაუწყებელი ნიშნის აკროფონული პრინციპია გამოყენებული, ანუ უპირველესი პრინციპი ანბანური დამწერლობისა“ [პატარიძე, 1980:88].

ზემოთხსენებულ პრინციპს ასტრალური რელიგიის მსოფლმხედველობაც ქართულ ანბანში მკაფიოდ ადასტურებს. (ცის „დიდი“ ღმერთისა და მიწისქვეშეთის „პატარა“ ღმერთის შესაბამისი ბგერის აკროფონიზაციით).

გრაკლიანის წარწერაში შუმერული ენა იყენებს ადგილობრივ მცხოვრებთა მთავარი მფარველი ქალღმერთის ნინჰურსაგის ტიტულიან სიმბოლიკებს შუმერული გაჟღერებით და სარგებლობს ქართული ანბანის სასვენ ნიშანთა შინაარსობრივი მახასიათებლებით (ჩვენი ვარაუდით ასე წარმოდგინდება ქართული ენისა და შუმერული ენის მეგობრობა).

გრაკლიანი გორის წარწერა მკაცრად ჩამოყალიბებული ბილნგვისტიკური დადასტურებული ინტელექტუალური კონსტრუქციას, რომელშიც ორივე ენა რიცხვ „7“ საკრალურ მნიშვნელობას იყენებს:

1. მთლიანი წარწერის ქართული ნაწილი 7 გრაფიკითაა წარმოდგენილი, მათ შორის ერთი ლიგატურაა [ა, ყ, ა, მ, ყ, ა, 7] = 7.
2. მთლიანი წარწერის ბოლო გრაფემ 7 (ინ), როგორც ძალაუფლების სიმბოლო, შუმერული ენის მოდიფიცირებისას, ქართული ლიგატურა იშლება: ა ზერად ა+ა, ბგერებად და ქართული ენა „შვიდიანის“ კონსტანტას ინარჩუნებს [ა, ყ, ა, ა, მ, ყ, ა] = 7
3. მთლიანი წარწერის „ჰურსაგის სივრცე“-ში გამოყენებულია ანბანური დამწერლობის კალიგრაფიული მკაცრად, 7 ნიშანი [ა, ა, ა, ა, ა, ა, 7] = 7.
4. „დედოფლის გვირგვინში“, ა ენ გრაფემის მოხაზულობაზე დასმული 4 წერტილის გარდა, გრაფემაზე დაუსმელი წერტილების რაოდენობა 7 ტოლია. ამით აიხსნება IX სიმბოლოს ცენტრში პატარა წრის ნაცვლად, მისი წერტილად გამოხატვა.
5. მთლიან წარწერაში „ჰურსაგ“-ის სახელის საწყისი ასო „პ“ მთლიანი წარწერის ბოლოდან VII ნიშანია.
6. ასევე მთლიან წარწერაში „ჰურსაგ“-ის სახელის სასრული ნიშანი „Sag“, წარწერის დასაწყისიდან VII გრაფემაა.
7. მთელ წარწერაში „ჰურსაგ“-ის სივრცე 7 ნიშნითაა გადმოცემული. აქედან 3 ნიშანი ქართულია, 3 ნიშანი შუმერული, ხოლო ბოლო ქართული გრაფემა 7 (ინ) კალიგრაფიით ქართულია, ხოლო გაჟღერებით შუმერულია; ე.ი. ქართული ენა და შუმერული ენა თანაბრადაა წარმოდგენილი (50/50).

8. „გველის ტანი“ წარწერის V გრაფემის კიდურიდან („ჰურსაგის“ კულული) წარწერის I გრაფემის ბოლომდე 7 რკალითაა გადმოცემული. წარწერაში „გველი“ „დეტერმინატის“ როლს ასრულებს და არ წაიკითხება.
9. „კოსმოსური ხის“ წვეროში დაბუდებული არწივი სრული 7 გრაფემის (ცის) შემდგომაა ჩახატული. ცხადია, ისიც „დეტერმინატის“ როლს ასრულებს და ისიც არ წაიკითხება.

„ინტელექტუალური კონსტრუქციის“ სქემა (იხილეთ ნახ. 6).

გრაკლიანი გორის წარწერაში მკაცრად დაცულია ძველი სამყაროს დამწერლობის ფუნდამენტალური პრინციპი – წარწერაში ორი ერთნაირი ნიშანი არ გამოიყენება.

სწორედ ეს პრინციპი დაედო კომპეტენტური სპეციალისტების დასკვნას ახლად აღმოჩენილი წარწერის შეფასებისას - მოცემული გრაფემები დამწერლობა იყო თუ ნახატი? მათი დასკვნით ჩვენს წინაშეა დამწერლობა, რა ტიპისა და რომელი სახეობისა, იგი დღემდე გამოუცნობი რჩებოდა.

ცხადია, წარწერის ავტორმა ქურუმმა, ქართული და შუმერული ენები ბრწყინვალედ იცის.

წარწერის ილუზიური წესით შესრულება, არქეოლოგიურ ძეგლზე აღმოჩენილი ორი ცალი ცეცხლის გადამტანი ჭურჭელი – თენიატერიონი, რომელიც სარიტუალო ცეცხლის გადასატანად გამოიყენებოდა, გვაფიქრებინებს, რომ ქურუმი ქურუმული სპეციალობით მაგია.

ბუნებრივია იბადება კითხვა: რატომ არ შეასრულა ქურუმმა წარწერის მეორე ნაწილში შუმერული სიტყვები ქართული ანბანური დამწერლობით? მაშინ, როდესაც წარწერის პირველ ნაწილში ქართული სიტყვა შეასრულა ქართული ანბანით? პასუხი მარტივია, დაირღვეოდა „ორი ერთნაირი გრაფემის გამოუყენებლობის პრინციპი“: მაგალითად სიტყვა Nin (ქალბატონი) + Hur (გორა) + Sag (მთავარი, თავი) გადმოსაცემად Nin-ში ორი ერთნაირი „N“ ნიშანია, სიტყვა Sag-ში „ჯუმას“ სივრცეში „ან“ ნიშანი უკვე გამოყენებული ჰქონდა.

ქურუმმა ერთადერთი სწორი და გონებამახვილური გადაწყვეტილება მიიღო: ჩაწერა ქართული გრაფემებით „ჰურ“, მიუთითა ნაკლული სიტყვა „Nin“ „მცირედ ნაკლულია“, „ვრაქია“ სასვენი ნიშნით, ქუდის გრაფემით გამოხატა „Sag“, დაუსვა ნიშანი „ვიპიდისტოლი“ – „ნუ-გაკერძოებენ და გამოიყენა ზემოთხსენებული „ინტელექტუალური კონსტრუქცია“.

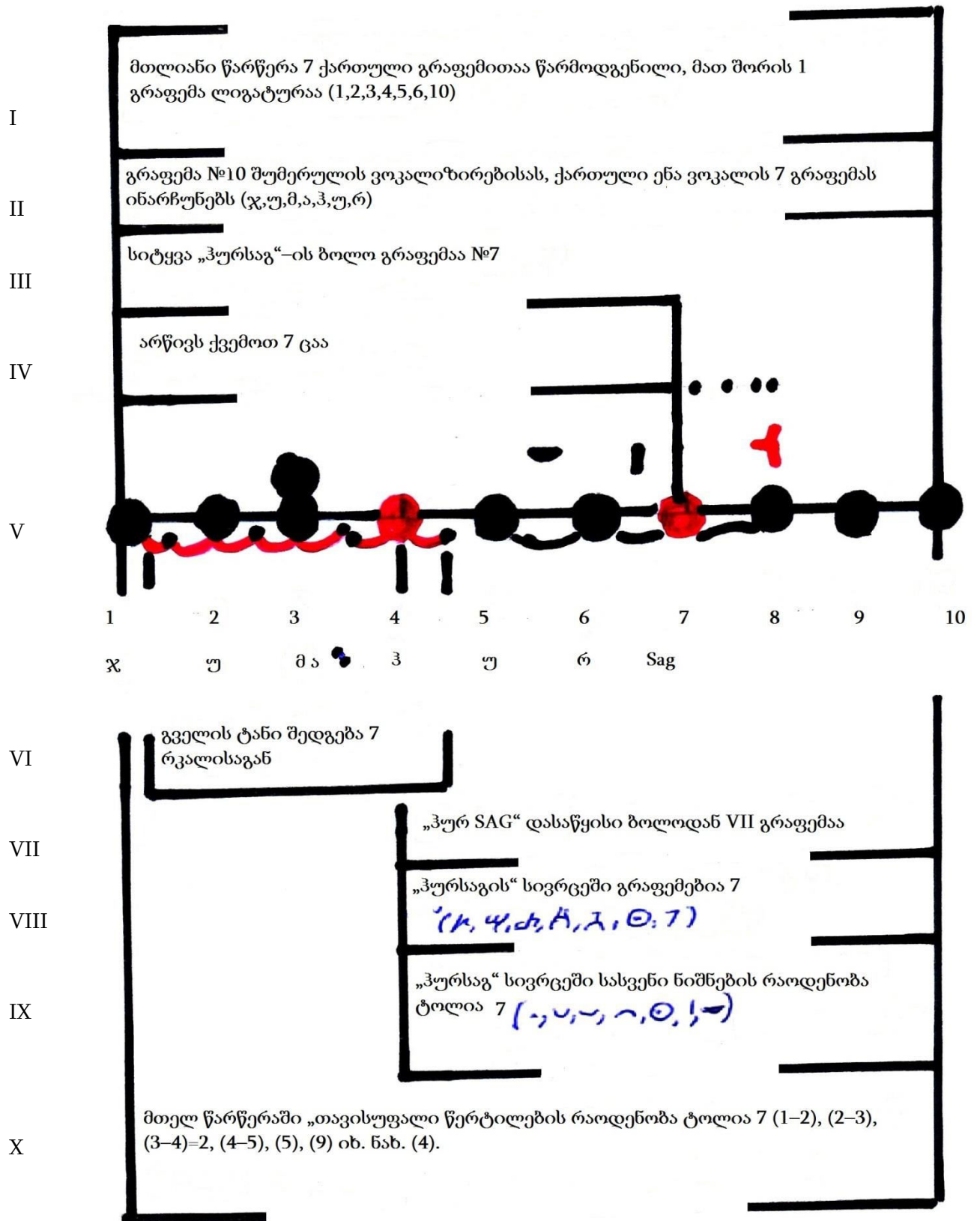
ასტრალური რელიგიის საპატივცემულოდ I და V გრაფემებს შორის გველის ტანი 7 რკალით მოხატა და არწივი VII გრაფემის შემდეგ ჩახატა. (იხ. ნახ. 4). (22).

გრაკლიანის წარწერაში 38 ნიშან - არსობრივი სიმბოლიკაა გამოყენებული. ამ რაოდენობის ნიშნების წარწერის კომბინაციათა რიცხვი კი მინიმუმ 10⁴⁰ -ია.

ქურუმმა გონებით წარმოუდგენელ ვარიაციათა რაოდენობაში ერთადერთ ამონახსნს „ინტელექტუალურ კონსტრუქცია“-ს მიაგნო.

ქურუმმა „ინტელექტუალური კონსტრუქციის“ გამოყენებით ძვ. წ. XI საუკუნეში ადამიანის გონის წარმოუდგენელი შესაძლებლობები გამოავლინა და პატივი მიაგო „ჯუმას“ და „ნინჰურსაგის“ ღვთაებრიობას, როგორც ქართულ (ადგილობრივთა ენა) ისე შუმერულ (რელიგიის ენა) ენებზე.

გრაკლიანი გორის წარწერის „ინტელექტუალური კონსტრუქციის“ სქემა

ნახ. 6

გამოყენებული ლიტერატურა

- ingoroqva, p'. (1965). *tkhzulebata k'rebuli shvid t'omad*. t'. III. tb.: gamomtsemloba "metsniereba" (ინგოროყვა, პ. (1965). *თხზულებათა კრებული შვიდ ტომად*. ტ. III. თბ.: გამომცემლობა "მეცნიერება").
- k'ik'nadze, z. (2006). *shuamdinaruli mitologia*. tb.: tbilisis sakhelmts'ipo universit'et'is gamomtsemloba. (კიკნაძე, ზ. (2006). *შუამდინარული მითოლოგია*. თბ.: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა).
- licheli, v. (2016). *meshvide saertashoriso kartvelologiuri simp'oziumis masalebi*. tb. (ლიჩელი, ვ. (2016). *მეშვიდე საერთაშორისო ქართველოლოგიური სიმპოზიუმის მასალები*. თბ.).
- lortkipanidze, o. (1992). *eneoliti adre brinjaos khana. sakartvelos arkeologia*. t'. 2. tb.: gamomtsemloba „metsniereba“. (ლორთქიფანიძე, ო. (1992). *ენეოლითი ადრე ბრინჯაოს ხანა. საქართველოს არქეოლოგია*. ტ. 2. თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- lortkipanidze, o. (2002). *dzveli kartuli tsivilizatsiis sataveebtan*. tb.: gamomtsemloba „metsniereba“. (ლორთქიფანიძე, ო. (2002). *ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან*. თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- orbliani, s. (1991). *leksik'oni kartuli*. t'.1. tb.: gamomtsemloba „metsniereba“. (ორბელიანი, ს. (1991). *ლექსიკონი ქართული*. ტ.1. თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- p'at'aridze, r. (1980). *kartuli asomtavruli*. tb. (პატარაძე, რ. (1980). *ქართული ასომთავრული*. თბ.).
- kse, (1987). *kartuli sabch'ota entsik'lop'edia*. t'.11. tb. (ქსე, (1987). *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია*. ტ.11. თბ.).
- sharadze, g. (1972). *teimuraz bagrat'ionis tskhovreba*. tb. (შარაძე, გ. (1972). *თეიმურაზ ბაგრატიონის ცხოვრება*. თბ.).
- ch'ilashvili, l. (2004). *nek'resis udzvelesi kartuli ts'arts'erebi da kartuli damts'erlobis ist'oriis sak'itkhebi*. tb. (ჭილაშვილი, ლ. (2004). *ნეკრესის უძველესი ქართული წარწერები და ქართული დამწერლობის ისტორიის საკითხები*. თბ.).
- javakhishvili, i. (1949). *kartuli damts'erlobatmtsodneoba anu p'aleografi*. tb.: tbilisis sakhelmts'ipo universit'et'is gamomtsemloba. (ჯავახიშვილი, ი. (1949). *ქართული დამწერლობათმცოდნეობა ანუ პალეოგრაფია*. თბ.: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა).
- javakhishvili, i. (1979). *tkhzulebani*. t'.1. tb.: tbilisis sakhelmts'ipo universit'et'is gamomtsemloba. (ჯავახიშვილი, ი. (1979). *თხზულებანი*. ტ.1. თბ.: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა).

ელექტრონული მასალები

Sumerian lexicon

sumer.grazhdani.eu/index.php (წვდომის თარიღი 12.04.2019).

Шумеро-русский словарь

netslova.ru/gudava/sumer/dictionary.html (წვდომის თარიღი 12.04.2019).

Шумерский язык

ru.m.wikipedia.org/wiki/шумерский_язык (წვდომის თარიღი 12.04.2019).

ქურუმი ka.m.wikipedia.org/wiki/ქურუმი (წვდომის თარიღი 12.04.2019).

Ближневосточные религии. Введение в предмет/Лекция проф. В.Емел'янов

youtube/ХоТАМНiqHug. (წვდომის თარიღი 12.04.2019).

Катастрофа бронзового века

ru.m.wikipedia.org/wiki/катастрофа_бронзового_века (წვდომის თარიღი 12.04.2019).

Ninhursag

newworldencyclopedia.org/entry/ninhursag (წვდომის თარიღი 12.04.2019).

Sumerian Encyclopedia

sumeria.fandom.com/wiki/sumerianology (წვდომის თარიღი 12.04.2019).

История человечества начинается в шумере

Ru-sled.ru/istorya-chelovechestva-nachinaetsya-v-shumere/ (წვდომის თარიღი 12.04.2019).

2700 წლის წინანდელი სიტყვა გრაკლიანის გორაზე – რა ხდება გათხრების ადგილას.

google.com/amp/s/www.radiotavisupleba.ge/amp/27203216.html (წვდომის თარიღი 12.04.2019).

გრაკლიანის გორაზე უძველესი წარწერის კონსერვაცია სექტემბრიდან დაიწყო.

imedinews.ge/kultura/69770/graklianis-goraze-udzvelesi-tsartseris-konservatsia-seqtembridan-daitskeba (წვდომის თარიღი 12.04.2019).

გრაკლიანის გორაზე აღმოჩენილი უძველესი წარწერა იმლება. მდგომარეობა საგანგაშო.

odishinews.ge/ge/2015-03-22-16-12-35/item/10619 (წვდომის თარიღი 12.04.2019).

Нинхурсаг

objective-news.ru/2010-02-24-14-57-14/ninhursag.html (წვდომის თარიღი 12.04.2019).

Mesopotamian Gods & Kings

mesopotamiangods.com/ninhursag/ (წვდომის თარიღი 12.04.2019).

სურათი გამოტანილია გალერიიდან ninhursag's umbilical chord cutter – birtl god – dess symbol, slide – show

(წვდომის თარიღი 12.04.2019).

Энки и Нинхурсаг

skazanie.info/enki-i-ninhursag (წვდომის თარიღი 12.04.2019).

შუმერული კვალი გრაკლიანის გორაზე აღმოჩენილ უცნობ დამწერლობაში

resonancedaily.com/mobile/index.php?id_rub=6&id_artc=26576 (წვდომის თარიღი 12.04.2019).

Ки мифология ru.m.wikipedia.org/wiki/ku-(мифология) (წვდომის თარიღი 12.04.2019).

დავათის სტელა და „ქებაი და დიდებაი“ www.karibche.ambebi.ge/skhvadaskhva/angelozebi/2223-davathis-stela-da-qqebai-da-didebaiq.html (წვდომის თარიღი 12.04.2019).

**Exploratory field research expedition in Aspindza municipality
(Tmogvi, Achkhia-Mirashkhani, Saro-khizabavra)**
საველე დაზვერვითი ექსპედიცია ასპინძის მუნიციპალიტეტში
(თმოგვი, ახჩია-მირაშხანი, სარო-ხიზაბავრა)

Tamar Matiashvili

Associate Professor, LEPL Samtskhe-Javakheti State University

106 Rustaveli str. 0800, Akhaltsikhe, Georgia

ORCID: 0000-0002-7340-7608

[tamarmatiashvili@yahoo.com](mailto:tarmatiashvili@yahoo.com)

+995599157317

Nikoloz Akhalkatsi

Professor, LEPL Samtskhe-Javakheti State University

106 Rustaveli str. 0800, Akhaltsikhe, Georgia

ORCID: 0000-0001-7814-2103

nikoaxal@gmail.com

+995577987729

Abstract

The work is presented through Samtskhe-Javakheti State University's science project – Field research expedition in October of 2018. Expedition group consisted of university professors and students of archeology. Archeological field research was done in Aspinda municipality (villages Tmogvi, Achkhia, Mirashkhani, Saro, Khizabavra).

The archeological material which was retrieved during the survey of above mentioned locations have been identified:

On Ackhia valley, ceramic material retrieved from around Kurgans is identical to the ones discovered by Meskheta-Javakheti expeditions and thus are dated from the end of XVI BC to the first half of XV BC.

Materials retrieved from Achkhia village remains are dated late middle ages.

Stone box slabs found in village Saro, within the territories of Ushangi Ivanidze are identified as a burial from the Hellenistic age.

Burial items given to us by Ushangi Ivanidze from the village Saro are dated IV-III BC due to the necklace and burial jar.

On the norther side of Khizabavra, large Kurgans were identified, as well as, remains of a church. On the eastern side of Khizabavra, close to the remains of a church where arch of a hall church is visible, ceramic material was retrieved and dated late middle ages.

Archeological material was retrieved close to Saint Marin church of Tmogvi, mostly clay pottery from the late middle ages.

During the expedition, the sites where interesting archeological materials have been found were marked with GPS coordinates. GPS markings, as well as, cameral works were done by the students. Retrieved materials are kept in the university museum.

Key words: Field research expedition, Tmogvi, Achkhia, Mirashkhani, Saro, Khizabavra.

თამარ მათიაშვილი

სსიპ სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი, დოქტორი
მის.: საქართველო, ქ. ახალციხე, რუსთაველის ქ. №113, 0800

ORCID: 0000-0002-7340-7608

tamarmatiashvili@yahoo.com

+995599157317

ნიკოლოზ ახალკაცი

სსიპ სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი,
დოქტორი მის.: საქართველო, ქ. ახალციხე, რუსთაველის ქ. №113, 0800

ORCID: 0000-0001-7814-2103

nikoaxal@gmail.com

+995577987729

აბსტრაქტი

ნაშრომში წარმოდგენილია სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო პროექტის ფარგლებში 2018 წლის ოქტომბრის თვეში განხორციელებული არქეოლოგიური საველე დაზვერვითი ექსპედიციის ანგარიში. ექსპედიციის ჯგუფში მონაწილეობდნენ უნივერსიტეტის პროფესორები და ისტორია-არქეოლოგიის სპეციალობის სტუდენტები. არქეოლოგიური სადაზვერვო სამუშაოები განხორციელდა ასპინძის მუნიციპალიტეტის სოფლებში (თმოგვი, ახჩია, მირაშხანი, სარო, ხიზაბავრა).

აღნიშნული პუნქტებიდან მოპოვებული ზედაპირული მასალა დამუშავების და შესწავლის შედეგად შემდეგნაირად არის განსაზღვრული:

ახჩიის ველზე, ყორღანების მიმდებარე ტერიტორიაზე აკრეფილი კერამიკული მასალა იდენტურია მესხეთ-ჯავახეთის ექსპედიციების მიერ აღმოჩენილი და შესწავლილი მასალისა და თარიღდება ძვ.წ. XVI ს-ის ბოლო და XV ს-ის I ნახევრით.

ახჩიის ნასოფლარის ტერიტორიაზე ზედაპირულად მოპოვებული მასალა ზოგადად თარიღდება გვიანი შუასაუკუნეებით.

სოფ. საროში მცხოვრები უშანგი ივანიძის ახლად აშენებულ სახლს ეკვრის ძველი მიწური, სადაც ჩანს ქვაყუთის, ქვის ფილები და სავარაუდოდ აქაც ელინისტური ხანის სამარხი უნდა იყოს განთავსებული,

სოფ. საროში მცხოვრები აუშანგი ივანიძის მიერ გადმოცემული სამარხეული კომპლექსი მძივის და ხელადის მიხედვით ძვ. წ. IV –III საუკუნეებით დათარიღდა.

ხიზაბავრის ჩრდილოეთით მდებარე ადგილ ვარანტაში გამოვლენილია დიდი ზომის ყორღანული სამარხების ჯგუფი და ეკლესიის ნანგრევები. ხიზაბავრიდან აღმოსავლეთით, ნაეკლესიართან აიკრიფა გვიანი შუა საუკუნეების კერამიკული მასალა.

თმოგვის, წმ. მარინეს ეკლესიის მიმდებარე ტერიტორიაზე მოპოვებულია გვიანი შუასაუკუნის პერიოდისთვის დამახასიათებელი თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები.

ექსპედიციის დროს ზედაპირული არქეოლოგიური მასალის მოპოვების ადგილები დაფიქსირდა GPS კოორდინატებით. არქეოლოგიური ძეგლების GPS კოორდინატების ფიქსაცია და კამერალური სამუშაოები განხორციელდა სტუდენტების მიერ. მოპოვებული მასალა ინახება უნივერსიტეტის მუზეუმში.

საძიებო სიტყვები: საველე დაზვერვითი ექსპედიცია, თმოგვი, ახჩია, მირაშხანი, სარო, ხიზაბავრა.

2018 წლის ორქტომბრში, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ სადაზვერვო სამუშაოები ჩაატარა ასპინძის მუნიციპალიტეტის სოფლების თმოგვის, ახჩია-მირაშხანისა და სარო-ხიზაბავრის მიმდებარე ტერიტორიაზე. ექსპედიციას ხელმძღვანელობდა სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, დოქტორი თამარ მათიაშვილი და პროფესორი, დოქტორი ნიკოლოზ ახალკაცი. ექსპედიციაში მონაწილეობდნენ სტუდენტები: ნანა გოგოლაძე, ნინო გოგოლაძე, ციური პარუნაშვილი, ნატო გიორგაძე, ოტია ზედგენიძე, ნათია ჯვარიძე, თამარ კაპანაძე, მარეხი ზედგენიძე, მერაბიშვილი მანანა, ჯონი კურტანიძე, ილია ზუმბაძე, გიორგი ზედგენიძე, გიორგი ტაბატაძე, დავით ჩადუნელი, თეა მაზმანიშვილი. GPS კოორდინატები განსაზღვრულია ნ.ახალკაცის მითითებით სტუდენტ დავით ჩადუნელის მიერ.

კამერალურ სამუშაოებში მონაწილეობა მიიღო სტუდენტებმა: დავით ჩადუნელმა, თეა მაზმანიშვილმა (თეა მაზმანიშვილის მიერ შესრულებულია მოპოვებული მასალის ტაბულები).

არქეოლოგიური დაზვერვების შედეგად მოპოვებული მასალები დამუშავების და შესწავლის შედეგად შემდეგნაირად არის განსაზღვრული:

1. ახჩიის ველზე, ყორღანების მიმდებარე ტერიტორიაზე აკრეფილი კერამიკული მასალა იდენტურია მესხეთ-ჯავახეთის ექსპედიციების მიერ აღმოჩენილი და შესწავლილი მასალისა, რომლებიც ფორმისა და კეცის დამუშავების მიხედვით შუა ბრინჯაოს ხანის თრიალეთური კულტურის წრეში ექცევა და ძვ.წ. XVI ს-ის ბოლო და XV ს-ის I ნახევრით თარიღდება(ღამბაშიძე, 2000: 99) . ექსპედიციის მიერ დადგინდა გათხრილი და გაუთხრელი ყორღანების GPS კოორდინატები.

2. ახჩიის ნასოფლარის ტერიტორიაზე საველე-დაზვერვითი სამუშაოების შედეგად მოპოვებული მასალა ზოგადად თარიღდება გვიანი შუასაუკუნეებით.

ტაბ. I

3. საროში ბერბუკების სამაროვანი და ციხის ტერიტორია დაფიქსირდა GPS კოორდინატებით. საროში მცხოვრები უშანგი ივანიძის საკარმიდამო, ქვეუბნის ციხის ტერიტორიაზეა განთავსებული და მის შედარებით ახლად აშენებულ სახლს ეკვრის ძველი მიწური, სადაც ჩანს ქვაყუთის, ქვის ფილები და სავარაუდოდ აქაც ელინისტური ხანის სამარხი უნდა იყოს განთავსებული, რაც იმის მაუწყებელია, რომ ბერბუკებად წოდებული სამაროვანი ალბათ ამ ტერიტორიაზეც ვრცელდება.

4. უშანგი ივანიძის მიერ გადმოცემული სავარაუდოდ სამარხეული კომპლექსი მძივის და ხელადის მიხედვით ძვ. წ. IV –III საუკუნეებით დათარიღდა.

5. ხიზაბავრის ჩრდილოეთით მდებარე ადგილ ვარანტაში გამოვლენილია დიდი ზომის ყორღანული სამარხების ჯგუფი და ეკლესიის ნანგრევები. ხიზაბავრიდან აღმოსავლეთით, ნაეკლესიართან, სადაც ჰუმუსოვან ფენაში შესამჩნევია დარბაზული ეკლესიის აბსიდის მონახაზი, გაკეთდა ფოტოფიქსაცია, ზედაპირულად აიკრიფა გვიანი შუასაუკუნეების კერამიკული მასალა და დადგინდა GPS კოორდინატები.

6. თმოგვის, წმ. მარინეს ეკლესიის მიმდებარე ტერიტორიაზე მოპოვებულია არქეოლოგიური მასალა, ძირითადად, გვიანი შუასაუკუნის პერიოდისთვის დამახასიათებელი თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები(ტაბ. XIV-XVI).

ტაბ. II

ახჩის გადასახედი (ტაბ. I-VI). ახჩის გადასახედი ერუშეთის მთიანეთის ერთ-ერთ განშტოებას წარმოადგენს და მდებარეობს ვარძიიდან 6 კმ. დაშორებით სამხრეთის მიმართულებით, მდ. მტკვრის მარცხენა ნაპირზე. იგი ვერტიკალურად განლაგებული რამდენიმე ტერასისაგან შედგება.

ექსპედიციის ჯგუფის მიერ კონცხის ზედაპირზე და მის მიმდებარე ტერიტორიაზე აღინუსხა ყორღანების ჯგუფი, რომლებიც 1970-1972, 1981-1988 წწ. შესწავლილია თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის მესხეთ-ჯავახეთის ექსპედიციების მიერ. ტერიტორიაზე სადაზვერვო სამუშაოების შედეგად დადასტურდა ერთი გაუთხრელი და 8 გათხრილი ყორღანი, რომელთაგანაც შემორჩენილია ყორღანების ქვაყრილები და დასაკრძალავი კამერები (ტაბ. I-II). ზედაპირულად აიკრიფა შუაბრინჯაოს ხანის კერამიკული მასალა და გაკეთდა ფოტოფიქსაცია.

სადაზვერვო სამუშაოების შედეგად ასევე დაფიქსირდა ახჩის ნასოფლარი, რომლის GPS კოორდინატებია: N4120384 - E4315292;

გათხრილი ყორღანების GPS კოორდინატებია:

N4120680 - E 4315003;

N 4120650- E 4315031;

N4120664 - E 4315047;

N 4120677- E 4315070;

N 4120688- E 4315078;

N 4120668- E 4315028;

N 4120509- E 4314812;

N4120471-E4314814;

გაუთხრელი ყორღანის კოორდინატები:

N4120487- E4314734;

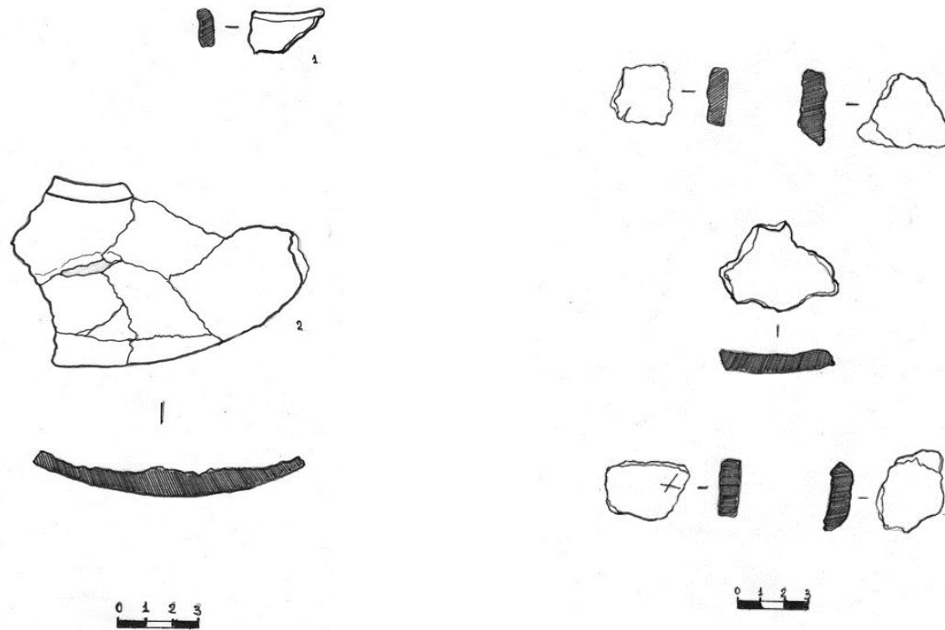

ტაბ. III

ახჩიის ველზე, დაფიქსირებულ ყორღანების მიმდებარე ტერიტორიაზე აკრეფილი კერამიკული მასალა იდენტურია მესხეთ-ჯავახეთის ექსპედიციების მიერ აღმოჩენილი და შესწავლილი მასალისა. აქ აღმოჩნდა თხელკეციანი თიხის ჭურჭლის პირის ფრაგმენტი (კოჭობი?) მოშავო-მორუხო ფერის კეცით და ზედაპირით (ტაბ. III, 2; ტაბ. IV,1) – სქელკეციანი, შავად ნაპრიალები თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები, რომელიც შემკულია კოპისებური ორნამენტით (დერგი?) (ტაბ. III, 1), თიხი სჭურჭლის შავი ფერის ფრაგმენტები (ქილა?) ორნამენტირებული ორ კონცენტრულ ხაზს შორის მოთავსებული ირიბად დახრილი სავარცხლისებური შტამპით. ერთ-ერთ კერამიკის ნატეხს ეტყობა სამკუთხედის ფრაგმენტი, რომელიც ნაჭდევი წერტილებით არის შევსებული და წვერით მიმართულია ორ კონცენტრულ ხაზს შორის გამოსახულ ჭდეული წერტილოვანი ხაზებით შემკული ორნამენტისკენ. მესამე ფრაგმენტი არის ბაკომომრგვალებული მრგვალგანივკვეთიანი პირი, რომელსაც შიდა მხრიდან დაუყვება კონცენტრული ამოდარული ხაზი (ტაბ. III, 3; ტაბ. V), თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები შავი ზედაპირით და მოყავისფრო-მოწითალო შიდაპირით. შავი ფერის თიხის ჭურჭლის პირგვერდის ფრაგმენტი (პირმოყრილი ჯამი), აღდგენილია ნაწილობრივ (ტაბ. III, 2; ტაბ. IV,2) და ობსიდიანის ანატკეცები (23 ცალი) (ტაბ. VI).

კერამიკული ნაწარმის ეს ტიპი მესხური ჭურჭლების ჯგუფის შემადგენლობაში შეიძლება გავაერთიანოთ, რომლებიც ფორმისა და კეცის დამუშავების მიხედვით შუაბრინჯაოს ხანის თრიალეთური კულტურის წრეში ექცევა და ამ რეგიონისათვის დამახასიათებელ ერთ-ერთ ლოკალურ ჯგუფს ქმნის (ლამბაშიძე, 2000: 99) .

რაც შეეხება ობსიდიანების ანატკეცების აღმოჩენას, არც მათი აღმოჩენა არ არის სიახლე ყორღანებთან მიმართებაში. არქეოლოგი პროფ. დოქ. ოთარ ლამბაშიძე 1990 წელს გათხრილ N1 ყორღანში აღმოჩენილ ობსიდიანის ორ ფრაგმენტს დაკრძალვის წესთან აკავშირებს (ლამბაშიძე და სხვ., 1990). ალბათ დაკრძალვის წესთან დაკავშირებით რაღაც რიტუალი ტარდებოდა, სადაც ობსიდიანის ფრაგმენტები იყო გამოყენებული, რადგან ხშირ შემთხვევაში ყორღანების მიმდებარედ აღმოჩენილია ობსიდიანის უფორმო ანატკეცები.

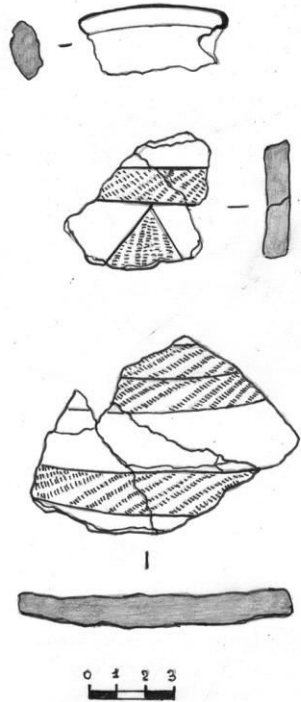

ტაბ. IV

ახჩისა და მესხეთის სხვა თანადროული ძეგლების მიხედვით ძვ. წ. II ათასწლეულის დასაწყისში ამ ტერიტორიაზე ჯერ კიდევ მტკვარ-არაქსის კულტურა განაგრძობდა არსებობას და ამიტომ "მესხური" კერამიკა ისევ მტკვარ-არაქსული იერის მატარებელია. როგორც ჩანს ძველი ტრადიციები აქ მთლიანად არ ქრება თრიალეთის კულტურის გამოჩენის ხანაშიც, რის შედეგადაც მესხეთში თრიალეთური კულტურის ე.წ. "მესხური ვარიანტი" ჩამოყალიბდა. სამარხის ყორღანული ტიპი მესხეთში თრიალეთური კულტურის შემოჭრასთან არის დაკავშირებული და მეცნიერთა ვარაუდით თრიალეთის კულტურა მესხეთში ძვ. წ. XVII ს-ის II ნახევრიდან იწყებს გავრცელებას, მოიცავს ძვ. წ. XVI საუკუნეს, გადადის XV საუკუნეში და თრიალეთის კულტურის დაცემასთან ერთად წყვეტს არსებობას (ჯაფარიძე და სხვ., 1990).

ექსპედიციის მიერ მოპოვებული თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტებიც ძვ. წ. XVI ს-ის ბოლო და XV ს-ის I ნახევრით შეიძლება დათარიღდეს.

ახჩის ნასოფლარის ტერიტორიაზე განსხვავებული თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები აიკრიფა, ძირითადად გვიანი შუასაუკუნეების პერიოდის: თიხის ჭურჭლის წითლად გამომწვარი სქელკეციანი, რელიეფურ წიბოიანი ფრაგმენტი – (ქილის ფრაგმენტი?) სქელკეციანი, წითლად გამომწვარი. შეღებილი წითლად, წერნაქიანი და ნაპრიალები თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი. წითელკეციანი, მსხვილმარცლოვანი თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი რომელსაც, დაუყვება წვრილი რელიეფური ორ-ორი ხაზი. სქელკეციანი, მოჩალისფრო-მოყავისფრო ზედაპირით თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი, რომელსაც ეტყობა ორი ამოღარული ხაზი და სხვა.

ტაბ. V

ტაბ. VI

ძირითადად ეს არის სამეურნეო და სამზარეულო დანიშნულების კერამიკა. რაც შეეხება წერნაქიან თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტს - “მიწის საღებავი” წერნაქი, ანუ წითელი ანგობი იგივე თიხაა, რომელსაც ჭარბად ურევია რკინის ჟანგი. წერნაქი ბუნებაში მზა სახით არსებობს ჩვეულებრივ ყვითელია და მხოლოდ გამოწვის შემდეგ ღებულობს მუქ წითელ ფერს. ჭურჭლის წერნაქით დაფარვა რთულ ტექნოლოგიურ პროცესთან არის დაკავშირებული. სირთულე იმაში მდგომარეობს, რომ საღებავი მტკიცედ დაუკავშირდეს ჭურჭლის ზედაპირს, რისთვისაც საჭიროა წერნაქი სავსებით ეთანხმებოდეს ძირითად მასას შეკუმშვის პროცესის ყველა სტადიაში, როგორც შრობის, ისე გამოწვის დროს.

გვიანი შუასაუკუნეების ხანაში წერნაქიანი ჭურჭელი მასიურად იწარმოება, რადგან ამ დროს მოჭიქული კერამიკის წარმოება მცირე მასშტაბისაა. ხელოსანი, რომელსაც აღარ გააჩნია მოჭიქული ჭურჭლის წარმოების დიდი გამოცდილება, ფართო მასების მოთხოვნილებას სადა წერნაქიანი ჭურჭლით აკმაყოფილებს, ხოლო მაღალი საზოგადოება ლითონის, ფაიანსის, მინის ჭურჭელს მოიხმარს.

ახჩიის ნასოფლარის ტერიტორიაზე ზედაპირულად მოპოვებული მასალა ზოგადად თარიღდება გვიანი შუასაუკუნეებით.

სარო. დაზვევრვითი სამუშაოები ჩატარდა ასევე სოფ. საროში, რომელიც მდებარეობს მდინარე მტკვრის მარჯვენა მხარეს, ზღვის დონიდან 1480 მეტრზე, ასპინძიდან 17 კილომეტრის დაშორებით (ტაბ. IX-XII). სოფ. საროში, 1989-1991 წლებში მესხეთ-ჯავახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ (ხელმძღვანელიპროფ. ოთ. ღამბაშიძე) გაითხარა

ბერბუკების სამაროვანი, მოპოვებული მასალის ანალიზმა აჩვენა ჯავახეთის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილისა და ბორჯომ-ახალციხის მხარეში ცნობილ სხვადასხვა პერიოდის არქეოლოგიური ძეგლების მსგავსება. აღნიშნული გარემოება ზოგადად საშუალებას იძლევა მეტნაკლები წარმოდგენა ვიქონიოთ სამცხე-ჯავახეთის მოცემულ რეგიონში ერთმანეთის მონაცვლე კულტურების გავრცელების შესახებ, რომლის განვითარების პროცესები ისტორიის საკმაოდ ვრცელ მონაკვეთს მოიცავს, დაწყებულს გვიანბრინჯაოს ადრეული ეტაპიდან ვიდრე ადრეელინისტური ხანის ჩათვლით (ღამბაშიძე ო. ღამბაშიძე ი. კვიციანი რ., 2000:133).

ტაბ. VII

ბერბუკების სამაროვანი დაფიქსირდა GPS კოორდინატებით:
N4130163- E4316732, N4130138-E4316671.

სადაზვერვო სამუშაოების პროცესში, ადგილობრივი მოსახლის, უმანგი ივანიძის მიერ, გადმოგვეცა, მის საკარმიდამო ნაკვეთში შემთხვევით აღმოჩენილი არქეოლოგიური არტეფაქტები (ტაბ. X-XI), სავარაუდოდ სამარხის ინვენტარი, რომელიც შედგება ხელადის,

ტაბ. VIII

ცალყურა ქოთნის, მინისებური პასტის მძივის, ბრინჯაოს სამაჯურისა და ბეჭდის ფრაგმენტებისაგან.

ტაბ. IX

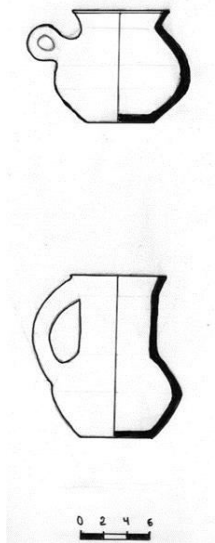
ეს მასალა მსგავსებას იჩენს ბერბუკების სამაროვანზე აღმოჩენილი №18 სამარხის და საერთოდ ელინისტური ხანის (ძვ. წ. IV-III სს.) სამრხეულ ინვენტართან.

ექსპედიციის პერიოდში მოპოვებული ხელადა, თავისი ფორმით და შეფერილობით (წითელი ფერის ანგობით დაფარული, მაღალი, ცილინდრული, პირ-გადაშლილი ყელი ზედაპირულად ნაპრიალები აქვს. მრგვალ განივკვეთიანი ყური მიძერწილია პირისა და მუცლის მიდამოში. აქვს დაბალი სფერული მუცელი და ბრტყელი ძირი) ემსგავსება ბერბუკების სამაროვანზე აღმოჩენილ სასმისებს. ამ სასმისებს ანალოგიები ეძებნებათ აფხაზეთში გუადიხუს სამაროვანზე გათხრილ №7 და №8 სამარხეულ კომპლექსში, რომელთა ასაკი ძვ. წ. VIII-VI სს არის განსაზღვრული. ეს თარიღი ექვის ქვეშ აქვს დაყენებული არქეოლოგ მალხაზ ბარამიძეს თ ავის ნაშრომში, სადაც მოცემული აქვს კოლხეთის ძეგლების ქრონოლოგია-პერიოდიზაცია

ტაბ. X

(ღამბაშიძე ო., ღამბაშიძე ი., კვიციანი რ., 2000:134; Барамидзе, 1979). მსგავსი ჭურჭელი ცნობილია გუადიხუს ძვ. წ. V-II სს. დათარიღებულ სამარხებიდანაც. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია წნისის სამაროვანზე კულტურულ ფენაში აღმოჩენილი თიხის ჭურჭელი, რომლის მოყვანილობა ემთხვევა საროს სამარხში აღმოჩენილ სასმისის ფორმას. ბერბუკების სამაროვნის გამთხრელების მოსაზრებით ეს სასმისები კოლხური ტრადიციების მატარებელი უნდა იყოს და მათი აღმოსავლეთით გავრცელების საქმეში სამცხე-ჯავახეთის რეგიონს განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა. სასმისიან სამარხებს ათარიღებენ ძვ. წ. IV-III სს-ით (ღამბაშიძე ო., ღამბაშიძე ი., კვიციანი რ., 2000:134).

ტაბ. XI

საინტერესოა აქ მოპოვებული შავი მრგვალი მინისებური პასტის მძივი (ტაბ. XI), რომელიც შემკულია სამ-სამი, ერთმანეთის მონაცვლეობით, სიგრძეზე თეთრი და მწვანე პასტის ზოლებით, ხოლო მძივის მუცელი კი წრიულად ექვსი თეთრი პასტის მრგვალი ორნამენტით. მსგავსი ანალოგი მას ეძებნება ვანში აღმოჩენილ №22 სამარხის ინვენტართან,

კერძოდ ინკრუსტირებულ მინისებური პასტის მძივთან. ვანის №22 სამარხი მისი გამთხრელების მიერ დათარიღებულია ძვ. წ. IV ს-ის ბოლოთი და ძვ. წ. III საუკუნით (კაჭრავა, ხარაბაძე, 2018:5-64).

მძივის და ხელადის მიხედვით უშანგი ივანიძის მიერ გადმოცემული სავარაუდოდ სამარხეული კომპლექსიც ალბათ ძვ. წ. IV –III საუკუნეებით უნდა დათარიღდეს.

ტაბ. XII

ტაბ. XIII

საგანდებოდ უნდა აღინიშნოს საროს მეგალითური ციხე, რომელიც სამი ნაწილისაგან შედგება. ბერბუკების სახელით ცნობილ სახნავ-სათესს დასავლეთიდან ეკვრის ე.წ. “ციხი-ყელას” სახელით ცნობილი ადგილი, რომელზედაც არსებული ციხე-გალავნის და სხვადასხვა სათავსო ნაგებობათა ნაშთები ცნობილია ქვეუბნის ციხის სახელით. ციხის იმ ნაწილს, რომელშიც საროს მთავარანგელოზის სახელობის ეკლესიაცაა მოქცეული ზედაციხეს, და აგრეთვე საყდრის ციხეს უწოდებს მოსახლეობა. მესამე ციხე საყდრისციხის დასავლეთითაა აშენებული. მათ შორის ”სახიზრების” ხევი ჩამოდის. აღნიშნული ახალციხის სახელითაა ცნობილი.

ტაბ. XIV

ტაბ. XV

“ციხისყელას” მიდამოებში, ქვეუბნის ციხის ტერიტორიაზე დადასტურებულია სხვადასხვა ხასიათის ნაგებობათა ნაშთები. ამ შემთხვევაშიც საამშენებლო ტექნიკა მეგალითურია. ისინი ხასიათდებიან მშრალი წყობით, მაგრამ აქ ის პროპორციულობა და დახვეწილობა, როგორც გალავნის კედლებში შეინიშნებოდა, არ შეინიშნება (ო. ღამბაშიძე, ი. ღამბაშიძე, რ. კვიციანი, 2000:139).

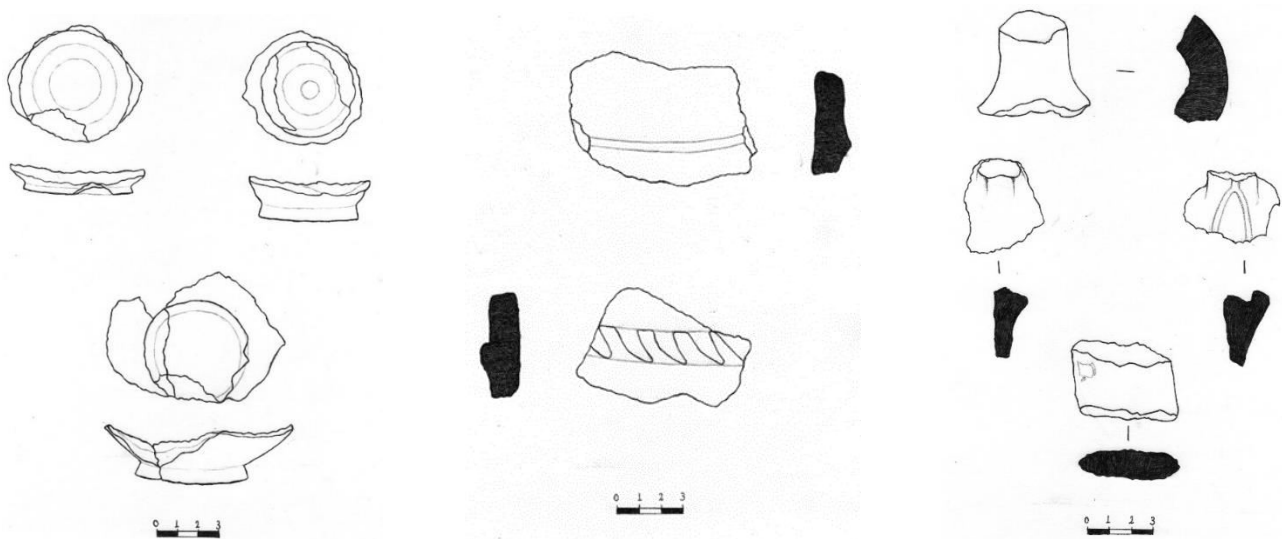
ციხის ტერიტორიაზე ჩატარებული სადაზვერვო სამუშაოებით არტეფაქტები ვერ აიკრიფა, თუმცა ზემოთხსენებული უშანგი ივანიძის საკარმიდამო, ქვეუბნის ციხის ტერიტორიაზეა განთავსებული და უნდა აღინიშნოს, რომ მის შედარებით ახლადამშენებულ სახლს ეკვრის ძველი მიწური, სადაც ჩანს ქვაყუთის, ქვის ფილები და სავარაუდოდ აქაც ელინისტური ხანის სამარხი უნდა იყოს განთავსებული, რაც იმის მაუწყებელია, რომ ბერბუკებად წოდებული სამაროვანი შესაძლოა ამ ტერიტორიაზეც ვრცელდებოდა.

საროს ციკლოპური ნაგებობების, “ქვეუბნის ციხის” GPS კოორდინატებია:

N 4130338 –E4316741;

ხიზაბავრა. ხიზაბავრის ჩრდილოეთით მდებარე ადგილ ვარანტაში გამოვლენილია დიდი ზომის ყორღანული სამარხების ჯგუფი და ეკლესიის ნანგრევები. ასევე წერაკუნტასა და ოდისების გზაზე ყორღანული ყრილები. ხიზაბავრიდან აღმოსავლეთით, ნაეკლესიართან, სადაც ჰუმუსოვან ფენაში შესამჩნევია დარბაზული ეკლესიის აბსიდის მონახაზი. აქ გაკეთდა ფოტოფიქსაცია და ზედაპირულად აიკრიფა გვიანიშუასაუკუნეების კერამიკული მასალა (ტაბ. XIII).

GPS კოორდინატები: N4130780-E4318444

ტაბ. XVI

თმოგვი. ციხე-ქალაქი აგებულია ერუშეთის მთის ერთ-ერთ განშტოებაზე. კლდის თავზე შემორჩენილია ციხის ნანგრევები და ზღუდე ბურჯები. ფერდობი ნაქალაქარსა და სამაროვნებს უკავია (გაფრიდაშვილი, 1966:41-48). თმოგვიში ძირითადად ორი სამშენებლო პერიოდი გამოიყოფა თავდაპირველი მშენებლობის ფენაა ტუფის გათლილი კვადრების წყობა, მეორე, მოგვიანო ხანის სამშენებლო ფენაში გამოყენებულია უხეშად დამუშავებული ფლეთილიქვა. ციხის კედლების გარეთ ორი ეკლესიაა, დასავლეთით ხევში წმინდა ეფრემის კლდეში ნაკვეთი ეკლესია და მეორე წმ. მარინეს გუმბათიანი ეკლესია, რომლის მორღვეულ საკურთხეველში XIII ს-ის კედლის მხატვრობის ფრაგმენტებია შემორჩენილი.

წმ. მარინეს ეკლესიის მიმდებარე ტერიტორიაზე ზედაპირულად მოპოვებულ იქნა არქეოლოგიური მასალა ძირითადად გვიანი შუასაუკუნის პერიოდისთვის დამახასიათებელი თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები მოვარდისფრო-მოწითალო ზედაპირით, სქელკეციანი, შემკული კონცენტრული რელიეფური და ამოღარული ორნამენტით. სქელკეციანი თიხის ფრაგმენტი, მოვარდისფრო მოწითალო ფერის ზედაპირით, რომელიც შემკულია რელიეფური წნული ორნამენტით, სქელკეციანი თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი მოყავისფრო ზედაპირით, გადანატეხში შავი, შემკულია კონცენტრული რელიეფური ხაზით. თიხის ჭურჭლის გვერდისა და ძირის ფრაგმენტს (ჭრაქი?) ეტყობა ცეცხლის კვალი. ბრტყელძირიანი თიხის ჭურჭლის მაღალქუსლიანი ძირის ფრაგმენტები (3 ცალი) მოჩალისფრო-მოწითალო ფერის ზედაპირით და ა.შ. (ტაბ. XV-XVI).

თმოგვის ციხის ეს ტერიტორია არქეოლოგიურად შეუსწავლელია.

კატალოგი

მირაშხანი-ახჩის გადასახედი

ზედაპირულად აკრეფილი მასალა

1. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი – (ქილის ფრაგმენტი?) სქელკეციანი, წითლად გამომწვარი, რელიეფური წიბოთი. კეცის სისქე=0,9 სმ.
2. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი – სქელკეციანი, წითლად გამომწვარი. შეღებილი წითლად და ნაპრიალები. კეცის სისქე=0,9 სმ.
3. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი – (ყურის ფრაგმენტი?) – წითელკეციანი, მსხვილმარცლოვანი თიხისაგან დამზადებული, დაუყვება წვრილი რელიეფური ორ-ორი ხაზი. კეცის სისქე=2,2 სმ.
4. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი – სქელკეციანი, მოჩალისფრო- მოყავისფრო ზედაპირით, ეტყობა ორი ამოღარული ხაზი, რომელსაც კვეთს მესამე ამოღარული ხაზი. კეცის სისქე=1,2 სმ.
5. თიხის ჭურჭლის პირის ფრაგმენტი – (ქვევრი?) სქელკეციანი, მოწითალო- მოჩალისფრო ზედაპირით, ბრტყელ ბაკოიანი, კეცის სისქე=2,5 სმ.
6. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი – თხელკეციანი, შიდა და ზედაპირი ორივე მხრიდან არის ჩალისფრად ანგობირებული. კეცის სისქე=1 სმ

7. თიხის ჭურჭლის ყურის ფრაგმენტი – თხელკეციანი, მოწითალო ფერის, კეცის სისქე=0,8 სმ.
8. თიხის ჭურჭლის პირის ფრაგმენტი (კოჭობი?) (ტაბ. IV,1) – მოშავო-მორუხო ფერის კეცით და ზედაპირით, თხელკეციანი, ბაკო ამოღარული ხაზით არის გამოყოფილი. კეცის სისქე=0,5 სმ.
9. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები (დერგი?) (ტაბ. III,1) -სქელკეციანი, შავად ნაპრიალები ზედაპირით, ერთ-ერთი ფრაგმენტი შემკულია კოპისებური ორნამენტით. კეცის სისქე=1 სმ.
10. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები (ქილა?) (ტაბ. III, 3; ტაბ. V) შავი ფერის ზედაპირით, ორნამენტირებული ორ კონცენტრულ ხაზს შორის მოთავსებული ირიბად დახრილი სავარცხლისებური შტამპი. ერთ-ერთ ფრაგმენტს ეტყობა სამკუთხედის ფრაგმენტი, რომელიც ნაჭდევი წერტილებით არის შევსებული და წვერით მიმართულია ორ კონცენტრულ ხაზს შორის გამოსახულ ჭდეული წეტილოვანი ხაზებით შემკული ორნამენტისკენ. მესამე ფრაგმენტი არის ბაკომომრგვალეული მრგვალგანივკვეთიანი პირი, რომელსაც შიდა მხრიდან დაუყვება კონცენტრული ამოღარული ხაზი. კეცის სისქე = 0,8 სმ (ფრაგმენტები აღდგენილია).
11. თიხის სჭურჭლის ფრაგმენტები – შავი ზედაპირით და მოყავისფრო-მოწითალო შიდა პირით. კეცის სისქე=0,8 სმ.
12. თიხის ჭურჭლის პირგვერდის ფრაგმენტი (პირმოყრილი ჯამი), აღდგენილია ნაწილობრივ (ტაბ. III, 2; ტაბ. IV, 2) შავი ფერის ზედაპირით და შიდა პირით. პირმოყრილი და სავარაუდოდ ძირისკენ შევიწროვებული და დაბალი. კეცის სისქე= 0,7 სმ.
13. ობსიდიანის ანატკეცები (23 ცალი) (ტაბ. VI).

სარო - უშანგი ივანიძის საკარმიდამო ტერიტორიაზე შემთხვევით აღმოჩენილი სამარხეული ინვენტარი

1. ხელადა (ტაბ. X, 2; ტაბ. XI, 2) თიხის. წითელი ფერის ანგობით დაფარული, მაღალი, ცილინდრული, პირ-გადაშლილი ყელი ზედაპირულად ნაპრიალები აქვს. პირნაკლული. მრგვალგანივკვეთიანი ყური მიძერწილია პირისა და მუცლის მიდამოში. აქვს დაბალი სფერული მუცელი და ბრტყელი ძირი.

ზომები: h= 14 სმ., პირის d=10 სმ., მუცლის d=11,5 სმ, ძირის d=6 სმ. ცილინდრული ყელის h= 6,8 სმ. კეცის სისქე=0,5 სმ.

2.. ქოთან (ტაბ.X,1;ტაბ.XI,1) თიხის, ცალყურა, მოჩალისფრო-მოყავისფრო ზედაპირით და შიდაპირით, მოხვედრილია ცეცხლში და ნახევარი სფერო ცეცხლისგან შავად არის შეფერილი. პირგადაშლილი, დაბალი, ცილინდრული ყელით, სფერული მუცლით და ბრტყელი ძირით. კორპუსიდან მკვეთრად გამოწეული ოვალურგანივკვეთიანი ყური მიძერწილია მუცელზე.

ზომები: h= 9 სმ., პირის d=8 სმ., მუცლის d=12 სმ, ძირის d=6,5 სმ. კეცის სისქე=0,5 სმ.

3. მძივი (სურ. XI, 3) მრგვალი, შავი მინისებური პასტის, შემკულია სამ-სამი, ერთმანეთის მონაცვლეობით, სიგრძეზე თეთრი და მწვანე პასტის ზოლებით, ხოლო მძივის მუცელი კი წრიულად ექვსი თეთრი პასტის მრგვალი ორნამენტით. მძივის $d=2$ სმ, $h=0,7$ სმ.
4. სამაჯური (სურ. XI, 3) ბრინჯაოსი, 14 ფრაგმენტი, რკალისებური, მრგვალგანივკვეთიანი, $d=0,4$ სმ.-02 სმ. დაფარულია ავთვისებიანი პატინით.
5. ბეჭედი (სურ. XI, 3) ბრინჯაოსი, 3 ფრაგმენტი, რკალისებური, ოვალურ განივკვეთიანი ფირფიტა, ფირფიტის $h=0,4$ სმ. დაფარულია ავთვისებიანი პატინით.

თმოგვის ციხე

(წმ. მარინეს ეკლესიის მიმდებარე ტერიტორია)

1. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი (ქვევრის გვერდი?) (ტაბ. XV, 3)- მოვარდისფრო-მოწითალო ზედაპირით, სქელკვეციანი, შემკულია კონცენტრული რელიეფური და ამოღარული ორნამენტით. კეცის სისქე=1,1 სმ.
2. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი (ქვევრის?) (ტაბ. XVI, 4) სქელკვეციანი, მოვარდისფრო მოწითალო ფერის ზედაპირით, შემკულია რელიეფური წნული ორნამენტით, კეცის სისქე=1,3 სმ.
3. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი მოყავისფრო ზედაპირით, გადანატეხში შავი, სქელკვეციანი. შემკულია კონცენტრული რელიეფური ხაზით. კეცის სისქე რელიეფურ ორნამენტთან=1,7 სმ, კეცის სისქე=1,2 სმ.
4. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი (7 ცალი) სქელკვეციანი, მოყავისფრო-მოჩალისფრო შეფერილობით. კეცის სისქე=1 სმ, 1,6 სმ., 1,3 სმ., 1 სმ., 0,9 სმ., 1,4 სმ., 1,2 სმ.
5. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი (3 ცალი) თხელკვეციანი, ანგობირებული ჩალისფრად. კეცის სისქე=0,7 სმ.
6. თიხის ჭურჭლის გვერდისა და ძირის ფრაგმენტი (ჭრაქი?) – თხელკვეციანი, მოყავისფრო-შავად გამომწვარი, ეტყობა ცეცხლი სკვალი. ბრტყელძირიანი. გვერდის კეცის სისქე=0,9 სმ. ძირის კეცის სისქე=1,4 სმ.
7. თიხის ჭურჭლის მაღალქუსლიანი ძირის ფრაგმენტები (3 ცალი) (ტაბ. XVI, 1, 2, 3; ტაბ. XV, 2) მოჩალისფრო-მოწითალო ფერის ზადაპირით. $d=4,4$ სმ; 5,3 სმ; 5 სმ.
8. თიხის ჭურჭლის ყურის ფრაგმენტი- ბრტყელი ოვალურგანივკვეთიანი, მოჩალისფრო-მოყვითალო ფერის. ოვალის $h=4,5$ სმ. სისქე=1, 3 სმ.
9. თიხის ჭურჭლის ყურის ფრაგმენტი ოვალურ განივკვეთიანი, მოჩალისფრო-მოყვითალო ფერის. ზომა: 1,8X2,9 სმ.
10. თიხის ჭურჭლის ყურის ფრაგმენტი (ტაბ. XV, 6; ტაბ. XVI-4,5) (ორი ცალი) ოვალურ განივკვეთიანი, მოყვითალო-მოჩალისფრო ფერის, ორივე შემკულია ორი რელიეფური ხაზის ორნამენტით. ზომა: 2,5X1,3 სმ, 1,9X1,2 სმ.
11. თიხის ჭურჭლის პირ-გვერდის ფრაგმენტი (ტაბ. XV, 5) მოწითალოდ ანგობირებული, კეცის სისქე=0,7 სმ, 1 სმ.

12. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი, შემორჩენილია მწვანე ჭიქურის ფრაგმენტი. კეცის სისქე=0,5 სმ.
13. თიხის ჭურჭლის პირის ფრაგმენტი მრგვალიბაკოთი, მოყვითალო-მოჩალისფრო ფერის. პირისდ=14 სმ. კეცის სისქე= 0,3 სმ.
14. თიხის ჭურჭლის მრგვალბაკოიანი პირის ფრაგმენტი პირის d=16 სმ. კეცის სისქე= 0,4 სმ.
15. თიხის ჭურჭლი სპირის ფრაგმენტი – თხელკეციანი, ბრტყელი ბაკოთი, მოჩალისფრო-მოყვითალო ფერის, პირის d=21 სმ. კეცის სისქე= 0,7 სმ.
16. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი – მოწითალო-მოჩალისფრო ზედაპირით, შემკულია კოპებით. კეცის სისქე=1 სმ.
17. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი - სქელკეციანი, მოყავისფრო ზედაპირით. კეცის სისქე=1,2 სმ.
18. თიხის ჭურჭლის პირის ფრაგმენტი – სქელკეციანი, მოწითალო-მოჩალისფრო ზედაპირით. კეცის სისქე=2,8 სმ.
19. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი – სქელკეციანი, მოშავო-მოყავისფრო ზედაპირით, კეცის სისქე=1,6 სმ.
20. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი – სქელკეციანი, მოჩალისფრო-მოყვითალო ზედაპირით, კეცის სისქე=1,4 სმ.
21. თიხის ჭურჭლის ძირის ფრაგმენტი – თხელკეციანი, მოწითალო-მოყავისფრო ზედაპირით, ძირის d=6 სმ, კეცის სისქე =0,9 სმ.
22. თიხის ჭურჭლის პირის ფრაგმენტი – მოყავისფრო ზედაპირით, ბაკომომრგვალებული, კეცის სისქე=0,7 სმ, პირის d=11 სმ.
23. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი (2 ცალი) (ქვევრი?) სქელკეციანი, უხეშად დამუშავებული, მოყავისფრო ფერის ზადეპირით. კეცის სისქე= 1,4 სმ., 1,2 სმ.
24. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი – თხელკეციანი, მოყავისფრო ფერის ზადეპირით. ფრაგმენტს მთელ ფართობზე დაუყვება ამოდარული კონცენტრული ხაზები. კეცის სისქე=0,8 სმ.
25. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები (3 ცალი) - მოყავისფრო-მოშავო ფერის ზედაპირით, სამივე ფრაგმენტის კეცის სისქე=1 სმ.
26. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი – თხელკეციანი, მოყვითალო-მოჩალისფრო ფერის, კეცის სისქე=1,2 სმ.
27. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი – შავი ფერის ზედაპირით, კეცის სისქე=0,9 სმ.
28. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი - თხელკეციანი, მოჩალისფრო-მოწითალო ფერის ზედაპირით, კეცის სისქე=1 სმ.
29. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი - შავი ფერის კეცით, დაფარულია ჩალისფერი ანგობით, კეცის სისქე=0,7 სმ.
30. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი – (ქვევრი?) მოყვითალო-მოყავისფრო ფერის ზედაპირით, შემკულია კონცენტრული წნული ორნამენტით, კეცის სისქე=1,3 სმ.
31. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი – თხელკეციანი, მოშავო-მოყავისფრო ფერის ზედაპირით, ეტყობა ქარსისა და კვარცის კრისტალები. კეცის სისქე=0,8 სმ.

32. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი – თხელკეციანი, მოყვითალო – მოჩალისფრო ზედა და შიდაპირით
33. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი – თხელკეციანი, მოჩალისფრო-მოწითალო ზედაპირით, ეტყობა ცეცხლში მოხვედრის კვალი. კეცის სისქე=0,8 სმ.

ტაბულების განმარტება:

- ტაბ. I – ახჩიის გადასახედი, გათხრილი ყორღანი
- ტაბ. II – ახჩიის გადასახედი. ყორღანის კამერა, გასათხრელი ყორღანი
- ტაბ. III- IV -V– ახჩია, შუაბრინჯაოს ხანის კერამიკული მასალა
- ტაბ. VI- ახჩია, შუაბრინჯაოს ხანის ყორღანული ობსიდიანები
- ტაბ. VII – მირაშხანი, სამერცხლე
- ტაბ. VIII – მირაშხანი, სამერცხლე, კერამიკული მასალა
- ტაბ. IX– სარო, მეგალითები
- ტაბ. X-XI– სარო, უშანგი ივანიძის კარმიდამოში შემთხვევით აღმოჩენილი მასალა
- ტაბ. XII - სარო ციხის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ჭური
- ტაბ. XIII- ხიზაბავრიდან აღმოსავლეთით აღმოჩენილი ნაეკლესიარი
- ტაბ. XIV – თმოგვი, ხუთჯვრიანი ქვის ფილა
- ტაბ. XV-XVI – თმოგვი, შუასაუკუნეების ხანის თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები

აღნიშნულ ძეგლებზე ადრე ჩატარებული არქეოლოგიურ სამუშაოებთან დაკავშირებული ძირითადი ლიტერატურა

- gamqrelidze, g. mindorashvili, d. k'vach'adze, m. bregvadze, z. (2013). *kartlis tskhovrebis t'op'oarkeologiuri leksik'oni*. tbilisi: sakartvelos erovnuli muzeumi - bak'ur sulak'auris gamomtsemloba. (გამყრელიძე, გ. მინდორაშვილი, დ. კვაჭაძე, მ. ბრეგვაძე, ზ. (2013). *ქართლის ცხოვრების ტოპოარქეოლოგიური ლექსიკონი*. თბილისი: საქართველოს ეროვნული მუზეუმი - ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა).
- gaprindashvili, g. (1966). tmogvi. *dzeqlis megobari*. №6, 41-46. (გაფრინდაშვილი, გ. (1966). თმოგვი. *ძეგლის მეგობარი*. №6, 41-46).
- k'ach'arava, d. kharabadze, s. (2018). akhlad aghmochenili samarovani vanidan. II samarovani. №22 samarkhi. *iberia-k'olkheti* №14, 5-64. (კაჭარავა, დ. ხარაბაძე, ს. (2018). ახლად აღმოჩენილი სამაროვანი ვანიდან. II სამაროვანი. №22 სამარხი. *იბერია-კოლხეთი* №14., 5-64).
- orjonik'idze, a. (1983). *samtskhe-javakheti adrebrinjaos khanashi*. tbilisi: metsniereba. (ორჯონიკიძე, ა. (1983). *სამცხე-ჯავახეთი ადრეებრინჯაოს ხანაში*. თბილისი: მეცნიერება).

- ghambashidze, i. (2000). qorghaniuli samarkhebi samtskhe-javakhetshi. *asp'indza samtskhe-javakhetis sazghvarze*. akhaltsikhe: universit'et'is st'amba, 99-100. (ღამბაშიძე, ი. (2000). ყორღანული სამარხები სამცხე-ჯავახეთში. *ასპინძა სამცხე-ჯავახეთის საზღვარზე* (გვ. 99-100). ახალციხე: უნივერსიტეტის სტამბა).
- ghambashidze, o. (1983). akhali masalebi samtskhe-javakhetidan. ts'inaazia-egeosur samqarostan urtiertobis sak'itkhisatvis. *dzeqlis megobari*, №63. (ღამბაშიძე, ო. (1983). ახალი მასალები სამცხე-ჯავახეთიდან. წინააზია-ეგეოსურ სამყაროსთან ურთიერთობის საკითხისათვის. *ძეგლის მეგობარი*, №63).
- ghambashidze, o. (1989). *meskhet-javakhetis arkeologiuri eksp'editsiis 1989 ts'lis angarishi* (khelnats'eri). (ღამბაშიძე, ო. (1989). *მესხეთ-ჯავახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1989 წლის ანგარიში (ხელნაწერი)*).
- ghambashidze, o. (1990). *meskhet-javakhetis arkeologiuri eksp'editsiis 1990 ts'lis mushaobis angarishi* (khelnats'eri). (ღამბაშიძე, ო. (1990). *მესხეთ-ჯავახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1990 წლის მუშაობის ანგარიში (ხელნაწერი)*).
- ghambashidze, o. ghambashidze, i. k'virk'vaia, r. (2000). arkeologiuri k'vleva-dzieba sopel saroshi. *asp'indza samtskhe-javakhetis sazghvarze*. akhaltsikhe: universit'et'is st'amba. (ღამბაშიძე, ო. ღამბაშიძე, ი. კვირკვია, რ. (2000). არქეოლოგიური კვლევა-ძიება სოფელ საროში. *ასპინძა სამცხე-ჯავახეთის საზღვარზე*. ახალციხე: უნივერსიტეტის სტამბა).
- ghambashidze, o. ghambashidze, i. k'virk'vaia, r. k'vizhinadze, d. . (2004). *meskhet-javakhetis arkeologiuri eksp'editsia 1989-1991 ts'ts' savele arkeologiuri k'vleva-dzieba 1989-1992 ts'lebshi*. tbilisi: metsniereba. (ღამბაშიძე, ო. ღამბაშიძე, ი. კვირკვია, რ. კვიჟინაძე, დ. . (2004). *მესხეთ-ჯავახეთის არქეოლოგიური ექსპედიცია 1989-1991 წწ. სავლე არქეოლოგიური კვლევა-ძიება 1989-1992 წლებში*. თბილისი: მეცნიერება).
- japaridze, o. avalishvili, g. k'ik'vidze, i. ts'ereteli, a. (1990). *meskhet-javakhetis arkeologiuri eksp'editsiis mushaobis shedegebi*. tbilisi: sakartvelos erovnuli muzeumi. (ჯაფარიძე, ო. ავალიშვილი, გ. კიკვიძე, ი. წერეთელი, ა. (1990). *მესხეთ-ჯავახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის მუშაობის შედეგები*. თბილისი: საქართველოს ეროვნული მუზეუმი).
- Гамбашидзе, О. Артилаквa, В. (1976). Отчет о работе Месхет-Джавахетской экспедиции. “Полевые археологические исследования в 1974 году”. Тбилиси.
- Гамбашидзе, О.Квижинадзе К. (1979). Работы Месхет-Джавахетской экспедиции. “Полевые археологические исследования в 1976 году”. Тбилиси.

- Гамбашидзе, О.Квижинадзе, К. Орджоникидзе, А. (1980). Отчет работы Месхет-Джавахетской археологической экспедиции. *“Полевые археологические исследования в 1977 году”*. Тбилиси.
- Гамбашидзе, О.Квижинадзе, К. (1982). Работы Месхет-Джавахетской археологической экспедиции за 1976-1979гг. *Археологические исследования на новостройках Грузинской ССР*. Тбилиси.
- Гамбашидзе, О. Гамбашидзе, И. (1987). Месхет-Джавахетская экспедиция в 1984 году”. *“Полевые археологические исследования в 1984-1985 годах”*. Тбилиси.
- Гамбашидзе, О.Квижинадзе, К. (1982). Месхет-Джавахетская экспедиция. *“Полевые археологические исследования в 1980 году”*. Тбилиси.
- Квавадзе, Э. Кахиани, К. Битадзе, Л. (2011). Палеоэкологические условия Самцхе-Джавахети в первой половине III тысячелетия до н. э. по палинологическим данным археологического материала. *Международная научная конференция «Археология этнология фольклористика Кавказа»*. ТБ.:141-143
- Чубинишвили, Т. (1957). Археологические разведки в южных районах Грузии (Месхет-Джавахети). *Советская археология 4*.
- Gambashidze, Ir. Hauptmann, A. Slotta, Yalcin, Ü. (2001). *Georgien- Schätze aus dem Land des Goldenene Vlies- Katalog der Ausstellung des Deutschen Bergbau Museums Bochum in Verbindung mit dem Zentrum für Archäologische Forschungen der Georgieschen Akademie der Wissenschaften vom 28.10. 2001 bis 19.Mai 2002*. Bochum. Kat. 187, ss.319.

The Political Situation in Georgia at the End of the 50-ies and Beginning of the 60-ies XI Century

პოლიტიკური ვითარება საქართველოში XI ს-ის 50-იანი წლების ბოლოსა და 60-იანი წლების დასაწყისში

Vasil Mosiashvili

Associate Professor, LEPL Samtskhe-Javakheti State University

106 Rustaveli str. 0800, Akhaltsikhe, Georgia

ORCID: 0000-0002-3975-2723

vasilmosiashvili@gmail.com

+995555386493

Abstract. The represented work refers to the political situation existing in Georgia at the end of the 50-ies and beginning of the 60-ies of the 15th century. The work has been done taking into consideration the approaches given in our historiography, and also, basing on the available historical sources This period is characterized by opposition between the royal power and noble people, the character of the Byzantine-Georgian political relations, the role of Turk-Seljuks in the regulation of the relations between Byzantium and Georgia, the reasons of returning Bagrat IV from Byzantium to Georgia, the role of church in returning Bagrat IV to Georgia, his intensive actions in the domestic and foreign policies of the country, the steps made towards the church reforms such as inviting the religious figure and scholar Giorgi Mtatsmindeli to Georgia, settling the problem of Tbilisi (the capital), strengthening the royal power, unite different politically opposed groups, settling peace throughout the country, solving numerous other problems existing at that time.

This work analyzes the following issues: why the Byzantine Empire changed its policy towards the Georgian kingdom? What were the circumstances that contributed to the release of Bagrat IV from “honorable captivity”? How did the king of Georgia overcome the resistance of Abazasdze and Baghvashi families? How did he fight for accession of Tbilisi? The arrival of George of Mtatsminda to Georgia and his Church reform is also referred to in the work. It is shown, how powerful Georgia was politically before Alp Arslan’s invasions. This work argues that the further development of Georgia on her way to political progress had been suspended by Turk Seljuk military campaigns under the command of Alp Arslan.

Key words: Georgia, Bagrat IV, Liparit Bagvashi, Turk-Seljuks, Byzantium, Alp-Arslan

ვასილ მოსიაშვილი

სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

ასოცირებული პროფესორი. მის: 0800,

საქართველო, ქ. ახალციხე, რუსთაველის ქ. #106

ORCID: 0000-0002-3975-2723

vasilmosiashvili@gmail.com

+995555386493

წინამდებარე ნაშრომში საისტორიო წყაროებისა და ისტორიოგრაფიაში არსებული თვალსაზრისების გათვალისწინებით განხილულია საქართველოს პოლიტიკური ვითარება XI საუკუნის 50-იანი წლების ბოლოსა და 60-იანი წლების დასაწყისში, სამეფო ხელისუფლებასა და დიდგვაროვან აზნაურთა დაპირისპირება, ბიზანტია-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობების ხასიათი, თურქ-სელჩუკების როლი ბიზანტია-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობების დარეგულირების საქმეში, ბაგრატ IV-ის ბიზანტიიდან საქართველოში დაბრუნების მიზეზები, ეკლესიის როლი ბაგრატ IV-ის საქართველოში დაბრუნების საქმეში, ბაგრატ IV-ის აქტიური საშინაო და საგარეო პოლიტიკა, მის მიერ საეკლესიო რეფორმის გასატარებლად გიორგი მთაწმინდელის საქართველოში მოწვევა, თბილისის პრობლემის მოგვარება, სამეფო ხელისუფლების გაძლიერება და ქვეყნის პოლიტიკური გაერთიანება, ქვეყნის შიგნით მშვიდობის დამყარება, ამ პერიოდის სხვა მნიშვნელოვანი საკითხები.

ნაშრომში გაანალიზებულია თუ რატომ შეცვალა ბიზანტიის იმპერიამ პოლიტიკა საქართველოს მიმართ; რა გარემოებამ შეუწყო ხელი ბაგრატ IV-ის „საკათო ტყვეობიდან“ გათავისუფლებას; როგორ დაძლია საქართველოს მეფემ აზნაურთა და ბაღვაშთა წინააღმდეგობა; როგორ იბრძოდა იგი თბილისის შემოსაერთებლად; გიორგი მთაწმინდელის საქართველოში ჩამოსვლა და მისი საეკლესიო რეფორმა. ნაშრომში ნაჩვენებია თუ რამდენად ძლიერი იყო პოლიტიკურად საქართველო ალფ-არსლანის ლაშქრობების წინ.

საკვანძო სიტყვები: საქართველო, ბაგრატ IV, ლიპარიტ ბაღვაში, თურქ-სელჩუკები, ბიზანტია, ალფ-არსლანი

Introduction. In the end of the 1050's and the beginning of the 1060's The Royal Court of Georgia achieved certain success regarding domestic and foreign policy. After aggravation of Turk Seljuk interests towards Anatolia and the South Caucasus the Byzantine Empire had to reckon and establish the alliance with Georgia. We suppose that this time Byzantium gave priority to the robust king of Georgia Bagrat IV, instead of Liparit Baghvashi. The king of Georgia took advantage of this situation successfully. For the 1060's he managed to establish peace within the country, temporary overthrow the powerful feudal lords -Abazasdze and Baghvashi and consolidate the Georgian lands. We argue that Lord Parsman Tmogveli became

devoted to the king after the defeat of the Abazasdze and Baghvashsi families. It is not casual that according to the Chronicle of Kartli by the 1040's Parsman had been in the camp of Bagrat's opponents and according to "Mirashkhani inscription" during destroying of Akhalkalaki (1064.) he was devoted to the king and died among the fortress guards.

The serious foreign political situation stipulated by Turk Seljuk military campaigns under the command of Alp Arslan hindered further political progress in Georgia.

The author of the Chronicle of Karli indicates the enormous power of the Georgian Royal Court before these invasions: "And Bagrat became the mightiest all over the kings in his country. And he took possession of all the fortresses of Hereti and Kakheti, and Kveteri and Nakhchevani, too. And after that the Great King had done great affairs."

Methodology. When investigating the represented issue, we used the following methods: description, comparing, methods of critical and systematic analysis (dividing the material into some parts, evaluating each part, reaching the result). The works of the well-known Georgian and foreign historian scientists became the basis of our work.

Discussion/results. In the XI century, at the end of the 50-ies and beginning of the 60-ies, the Georgian royal power achieved considerable success in the fields of the domestic and foreign policies. At the background of activities of Turk-Seljuks towards Anatolia and Trans-Caucasus, the Byzantium Empire was enforced to face the reality and choose the allied position with Georgia. Byzantium needed a strong Christian state in the Trans-Caucasus which could oppose Turk-Seljuks. It seems to us that Byzantium changed his accent and shifted it on Bagrat IV, the king, young and energetic, instead of the nobleman Liparit Bagvash. So Bagrat IV after three years of being the honorable prisoner was freed and he returned to Georgia. Z. Papaskiri considers that Constantinople altered his political course towards Georgia because of the changes taking place in the international situation in the Ancient Near East (Middle East) (Papaskiri, 1990:209). We believe that besides the existing international situation, the fact of releasing Bagrat IV from prison was conditioned also the long-time anarchy which had taken place in Byzantium Empire beginning from the year 1057. We suppose that Georgian Church had also played certain role in the fact that Bagrat IV returned to Georgia; our supposition especially refers to the most important figure of those times, Giorgi Mtatsmindeli. As A. Abdaladze notes, "Just like the fact that in the 50-ies of the XI century this prominent figure defended autocephaly of the Georgian Orthodox Church from the attacks made by Antioch Patriarchy, it is extrapolated that Giorgi Mtatsmindeli played certain role in the political deal of the Caesar and Bagrat IV.

In this point of view it could be worth to pay attention to the fact that during the years when Bagrat IV was forced to spend years in Constantinople Giorgi Mtatsmindeli used to visit the capital of Byzantium quite often" (Abdaladze, 1988:278). According the historical note of those times, made by Vakhushti Batonishvili the representative of the royal family of those times, during all the three years of his honorable detention, he knew that "Giorgi Mtatsmindeli was with the King" (Vakhushti Batonishvili, 1973:148).

N. Berdzenishvili supposes that the Caesar sent Bagrat IV to Georgia in "agreement" with Liparit Bagvash (Berdzenishvili, 1974:21). As for us, we consider that the view of Z. Papaskiri is nearer

to the reality. According the author “It seems less near to the reality that Caesar of Byzantium sent Bagrat to Georgia in agreement with Liparit Bagvash. Had it been depended on Liparit Bagvash’s will to return Bagrat to his country, he would oppose this decision by all means” (Papaskiri, 1990: 206).

There are no notes in the historical sources about the reasons of worsening the relations between the Byzantium Emperor and Liparit Bagvash, but it can be supposed that the Governor of the Byzantium Empire could be discontented because of the dual politics of Liparit Bagvash. The author of the “Matiane Kartlisa” (Georgian Chronicles) clearly notes that Liparit Bagvash “was a man who likely could be a friend to Doghlubeg Sultan at one side and King of Greece at the other” (“Georgian Chronicles, 2008: 287). **(Note: this and other phrases from the Georgian Chronicles all are rendered in English in free, word-based translation).**

It goes without saying that Liparit Bagvash, who was the influential feudal and had “friendly” relations with the Sultan of the Turks (Turk Seljuks), could not have been regarded as a stable friend whom Byzantium trusted. Though, Byzantium Emperor regarded him as a historical ally and considered him somehow worth political figure. With the direct participation of Byzantium Emperor, Liparit Bagvash and Bagrat IV made an agreement with each other on the terms that Bagrat would become the governor of the whole Iberia and Abazgia, and as for Liparit Bagvash, he would become the governor of only one region, Meskheta, until his death. He was obliged to recognize Bagrat as the King and Governor (Kedrane, 1963:68). We cannot agree with the suggestion made by V. Kopaliani concerning the fact that Liparit Bagvash was a desirable choice for Byzantium at that period of time as useful person against Seljuks as well as against Bagrat (Kopaliani, 1969:266).

It should be noted that when a feudal from Meskheta Sula Kalmakheli arrested Liparit Bagvash in 1058, and handed him to the king, the Byzantine Emperor did not make any attempts to free him. And when Liparit took monastic vows, the emperor only gave a shelter to him in Byzantium. One of his sons, Niania, died in Aniss and the second son, Ivane received from Bagrat “the area of Argueti and Kartli” (Georgian Chronicles, 2008:288).

N. Berdzenishvili writes: “Detaining Liparit Bagvash could not be regarded as a strategic victory of the king; in fact, Liparit was defeated by those noblemen who previously had helped him in defeating the king and who then simply “got bored” of his governing. “Thus, if earlier King Bagrat succeeded in ruining Kldekari (the name of the fortress), it was not exactly so, he did not fully succeeded in doing so, even more, he created another Kldekari – this is the fortress Odzrakhe – Tsikhis-Djvari” (Berdzenishvili, 1965:26). But in our opinion defeating Liparit Bagvash became namely the strategic victory reached by the King Bagrat IV. Though, it is true that King presented his ally, Sula Kalmakheli, with rich estates for the help. : „So Bagrat came there and in change for the honest service, Bagrat the King, presented Sula with estates of Tsikhisdjvari and Udzrakhe and many other gifts as he liked” **(in this and other cases, there is only word based free translation from the Georgian source “Georgian Chronicles”, 2008:288).** But unlike the Bagvash family, opposition of Kalmakheli family against the central power is not documented in the historical documents either those times or later. They always were steadfast to the royals. It was a failure of the Byzantian policy that Liparit Bagvash was prisoned and later went to the monastery taking the monastic vows, but the same fact represented the victory

of the Georgian monarchy on the way towards the political unity (Metreveli, 1990:53). It can be supposed that detaining Liparit Bagvashi by Sula Kalmakheli, resulted from the purposeful policy of Bagrat IV. As it is evidenced in the old chronicles, the alliance between Bagrat IV and Sula Kalmakheli aimed against Liparit Bagvash could be noted even earlier to his detention, namely after his defeat at the place Sasireti, in 1047, when Bagrat IV could not succeed in negotiations with this feudal. „Sula, Eristavi of Kalmakhi, Griigol Eristavi of Artanudji, joined and then informed about it other Meskh feudals too, and appealed to the King Bagrat. And he went directly over the ridge of Rkinis Djvari with his army and all of them met at the fortress Arkis Tsikhe. Liparit got the news and gathered his army; his allies came from Kakheti region, and Armenians and Greeks were also among them. He surrounded the Arkhis Tsikhe, there was a great battle and Liparit defeated the King who escaped from the battlefield; as for his allies, they were captured” (“Georgian Chronicles”, 2008:285-286).

According the same source, the fact that the influential feudals of Meskheta could not bear Liparit Bagvash’s governing power, his arbitrariness, became the reason for his detention „After a short while, all the region became bored and dissatisfied of Liparit’s governing. Sula Kalmakheli and other noblemen fled from detention and captured Liparit and his son Ivane” (“Georgian Chronicles”, 2008:287).

We think that Liparit’s detention, his going to monastery life and then his exile reflected the modified policy of Byzantium in Georgia. Because of the changes which had happened on the international arena of those times, Byzantium got interested in strengthening the royal power in Georgia, as in that case, Georgia could become able to oppose Turks Seljuks. Thus, at those times, Turk Seljuks played the positive role in regulating of political interrelations between Byzantium and Georgia.

Z. Papaskiri explains the fact of improving Byzantian-Georgian political relations with the diplomatic skills of Bagrat IV “ The diplomatic abilities of Bagrat IV became especially evident during his compulsory visit to Byzantium, during which, at the meeting “at the highest level” with the Byzantium Emperor, Bagrat IV managed to convince him that going on the way of confrontation with Georgian king was absolutely blemish policy. This resulted in the fact of full isolation of Liparit Bagvashi. Since that, the relations between Byzantium and Georgia altered and in fact, they were on the way of equitable and allied relations” (Papaskiri, 2009:125).

Having solved the problem of Liparit Bagvash, perishing the influential feudals family of Abazasdze by Bagrat IV, in 1060, became the next success of the centralized royal power. “They were all strong men, very proud, wealthy, powerful (Giorgi Mtsire, 1967:160). The same year of 1060, Bagrat IV received the title of Sevastos from Caesar (Javakhishvili, 1983:151). Giorgi Mtsire considers the victory of Bagrat IV over Abazasdze feudal family as “a miracle” and “a great victory of the king” (“at that time there happened great victory of the king when he, with God’s help, defeated and prisoned the opposers of the royal power” (Giorgi Mtsire, 1967: 160). The Abazasdze feudals were fighting against the king so that even some foreign states were aware about their intention to prison the king Bagrat IV (Aptsiauri, 1980:51).

Supposedly, Liparit Bagvash and representatives of Abazasdze family belonged to the same political grouping, as along with Liparit Bagvash, the name of Ioan Abazasdze is also frequently met in

the chronicles. It is noteworthy that the initiator of struggle against the Emir of Tbilisi was a nobleman Ioane Abazasdze, alongside with Liparit Bagvash; both feudals later became the most powerful contenders to the King. After the King had defeated Liparit Bagvash, one of his opposers Parsman Tmogveli became enforced to make a declaration of loyalty to the King Bagrat IV. According the Georgian chronicles, in the 40-ies of the XI century, when the tension became very hard between the King and the feudals, Parsman Tmogveli was among the opposers: „The men who were governors of the fortresses were loyal to Bagrat and were steady except Farsman Tmogveli and Bshken Jakheli whose title was Eristavi of Tukharisi” (Georgian Chronicles, 2008:282).

When Turk-Seljuks perished Akhalkalaki (1064), according the old wall scripts of Mirashkhani, Parsman Tmogveli was among the allies of the King and was killed in the battle. We suppose that Parsman Tmogveli became loyal ally to the King Bagrat IV only after defeating Liparit Bagvash and the Abazisdze family. After those events, Bagrat IV became as strong as to rejoin Tbilisi and was duly honored by Ganja ruler Abul Asvar and king of Kakheti Aghsartan. According Munejim Bashi, in 1062, Abul Asvar (from Shededian dynasty, who was governing in Gandja in the years 1049-1067, was visited by the noble representatives from Tbilisi who informed him about the hard circumstances, rendered him the keys of the city and asked to receive the city and its surroundings under his power. Besides, they asked the governor of Ganja, conditioned over the hard times, to hurry up with sending a detachment to defend Tbilisi, also some armaments and food. Abul Asvar was pleased with this pleading and decided to agree with it but his vizier thought that such decision could not turn to be wise. He warned Abul Asvar that such decision could bring wrong results as to lose everything which had been reached earlier. He really meant the fight with the Georgian King, which could take place. Following this advice, Abul Asvar refused to accept the proposition made by the representatives of Tbilisi citizens and returned the key of the city back (Kiknadze, 1958:164). After this refusal, the citizens sent the same offer to the king of Kakheti, Aghsartan Gagikisdze. Aghsartan received the representatives of Tbilisi city, presented them with gifts and then sent them back with honor (Kiknadze, 1960:113). After that, Bagrat IV who had been even earlier trying to adjoin Kakheti region, took a considerable price from Aghsartan and bought Tbilisi back, sent a garrison, with reserves of fighters, armament and food (Minorsk, 1953:20). It seems that Bagrat IV was so much interested in Tbilisi being his royal city that he did not refuse to pay large sum of money for it. At that time the king could not refuse to the chance of possessing Tbilisi as earlier he had already defeated his opposers, namely, the influential feudal Eristavi of Kldekari who was also fighting for possessing Tbilisi.

R. Kiknadze supposes that having bought out Tbilisi city, Bagrat IV did not occupy it but made peace with the family of Djaparashvili and appointed them as governors of the city. We consider this supposition doubtful as the members of this family were guilty for heavy conditions of Tbilisi city. The citizens had earlier ousted these feudals from the city and thus it could be very difficult for them to return there as governors. Neither Bagrat IV could wish to make this family the governors of Tbilisi for which he had paid great amount of money. The opinion of Shota Meskhia seems more trustful to us: “We do not know how long Bagrat IV was the owner of Tbilisi but we think that it could last only two or three years. As we know, the first invasion of Turk-Seljuks (in 1065) could become the reason for

Bagrat to leave Tbilisi and to transfer its governing to Djaparashvili family and this fact surely happened due to the support Alf-Arslan. It is clear that the Georgian and Orient world sources give us the same information about Alf-Arslan's ties with Emir of Tbilisi and his help during Alf Arslan's invasion to Georgia" (Meskhia, 1982:241).

Z. Papaskiri supposes that after rejoining Tbilisi, Georgia (country) became the main adversary of Seljuks in Trans-Caucasus. "Evidently, not without reason, seizing of Tbilisi disturbed the Muslim world. The measures taken by Bagrat IV in Tbilisi (one of them and the most underlined by Al-Fakih, was widening the mountain roads, with the apparent aim to make it easier for Muslim population leave the town and move to the Islamic countries) show to the governing circles of Turk Seljuks that the King of Georgia intended to take even more military actions. Supposedly beginning from that time, Georgia became the main threat on their way of gaining power over the whole Transcaucasia and this resulted in inevitability of war between Georgians and Turk Seljuks (Papaskiri, 1991:11). It was of special importance for the royal power what could be the position of the Georgian Church. After Bagrat IV had achieved some results in the struggle against the powerful feudal families in the 60-ies of the XI century, he attempted to carry out the reforms in the Church and he invited the well known religious figure Giorgi Mtatsmindeli from the Mount Athos asking his help in resigning the influential religious figures in Georgia, who had achieved their high positions not resulting from their peculiar characteristics but only due to their positions. Certainly, the King mostly disliked those persons who opposed the active political steps made by Bagrat IV (Lortkipanidze, 1979: 170). Giorgi Mtatsmindeli arrived to Georgia and began taking active measures to reform the Georgian Church. At those times, hunting for ranks was so usual and intensive in the church that fighting against that phenomenon was regarded as extremely unusual. The high positioned clergymen did not pay any attention even to the especially high public image of Giorgi Mtatsmindeli who strictly opposed the high rank clergymen in the monasteries and started democratization processes in accordance with the strict laws of Christianity basing on the Evangel which denies any career hunting in the Church (Aptsiauri, 1980:101). Resulting from his hard work being done during five years, he managed to stop careerism in the Church but could not get the Church reforms to the end as a result of the especially hard social, economical and political situation especially on the foreign arena.

Thus, the struggle between the high rank, influential feudals and the power of king in Georgia ended in the victory of the king's central power. Georgia managed to bring this struggle to the end. The most powerful and influential Georgian feudals, the families of Abazasdze and Bagvash were defeated and Georgia became unified for some time. But further political developments were hindered by the complex foreign situation. Especially, this was conditioned by the permanent attacks of Turk-Seljuk troops under the command of Alf-Arslan. Before these attacks began, one of the authors of the "Georgian Chronicles" wrote: „Bagrat became stronger and he was the strongest of all the kings of other regions; so he captured all the fortresses in Hereti and Kakheti regions except Kwetara fortress and Nakhchevani; after that, there were great events taking place during the years of power of the great kings" (Georgian Chronicles, 2008:289).

გამოყენებული ლიტერატურა:

- abdaladze, a. (1982). *amierk'avk'asiis p'olit'ik'ur erteuta urtiertoba IX-XI sauk'uneshi*. tbilisi: metsniereba (აბდალაძე, ა. (1982). *ამიერკავკასიის პოლიტიკურ ერთეუთა ურთიერთობა IX-XI საუკუნეში*. თბილისი: მეცნიერება).
- aptsiauri, j. (1980). *giorgi mtsiris „giorgi mtats'mindelis tskhovreba“*. tb. (აფციაური, ჯ. (1980). *გიორგი მცირის „გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრება“*. თბ.).
- berdzenishvili, n. (1965). *k'lasobrivi da shinak'lasobrivi brdzolis gamovlineba sakartvelos sagareo-p'olit'ik'ur urtiertobashi. sakartvelos ist'oriis sak'itkhebi*. t'. II. tb. (ბერძენიშვილი, ნ. (1965). *კლასობრივი და შინაკლასობრივი ბრძოლის გამოვლინება საქართველოს საგარეო-პოლიტიკურ ურთიერთობაში. საქართველოს ისტორიის საკითხები*. ტ. II. თბ.).
- berdzenishvili, n. (1974). *sakartvelos ist'oriis sak'itkhebi*. t'. VII. tb. (ბერძენიშვილი, ნ. (1974). *საქართველოს ისტორიის საკითხები*. ტ. VII. თბ.).
- giorgi mtsire. (1967). „*tskhovreba giorgi mtats'mindelisa*“. *dzveli kartuli agiograpiuli lit'erat'uris dzeglebi*. ts'igni II (XI-XII ss.). ilia abuladzis redaktsiit. tb. (გიორგი მცირე. (1967). „ცხოვრება გიორგი მთაწმინდელისა“. *ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები*. წიგნი II (XI-XII სს.). ილია აბულაძის რედაქციით. თბ.).
- bat'onishvili, vakhush't'i. (1973). *aghts'era sameposa sakartvelosa. kartlis tskhovreba*. t'. IV. tb. (ბატონიშვილი, ვახუშტი. (1973). *აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ქართლის ცხოვრება*. ტ. IV. თბ.).
- k'edrene, giorgi. (1963). *ist'oriuli mimokhilva. georgik'a. bizant'ieli mts'erlebis tsnobebi sakartvelos shesakheb*. t'ekst'ebi kartuli targmaniturt gamostsa da ganmart'ebebi daurto simon qaukhchishvilma. t'. V. tb. (კედრენე, გიორგი. (1963). *ისტორიული მიმოხილვა. გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო სიმონ ყაუხჩიშვილმა*. ტ. V. თბ.).
- k'ik'nadze, r. (1958). *arabuli da sp'arsuli ist'oriuli ts'qaroebi XI-XIII sauk'uneebis tbilisis shesakheb*. „*tsisk'ari*“. №10. tb. (კიკნაძე, რ. (1958). *არაბული და სპარსული ისტორიული წყაროები XI-XIII საუკუნეების თბილისის შესახებ*. „ცისკარი“. №10. თბ.).
- k'ik'nadze, r. (1960). *XI-XII sauk'uneebis tbilisis ist'oriidan (aghmosavluri ts'qaroebis mikhedvit)*. *i. javakhishvilis sakhelobis ist'oriis inst'it'ut'is shromebi*. t'. V, nak'v. I. tb. (კიკნაძე, რ. (1960).

- XI-XII საუკუნეების თბილისის ისტორიიდან (აღმოსავლური წყაროების მიხედვით). *ო. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები*. ტ. V, ნაკვ. I. თბ.).
- k'op'aliani, v. (1969). *sakartvelosa da bizant'iis p'olit'ik'uri urtiertoba 970-1070 ts'lebshi*. tb. (კოპალიანი, ვ. (1969). *საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970-1070 წლებში*. თბ.).
- lortkipanidze, m. (1979). *sakartvelos shinap'olit'ik'uri da sagareo vitareba X s-is 80-iani ts'lebidan XI s-is 80-ian ts'lebamde*. *sakartvelos ist'oriis nark'vevebi*. t'. III. tb. (ლორთქიფანიძე, მ. (1979). საქართველოს შინაპოლიტიკური და საგარეო ვითარება X ს-ის 80-იანი წლებიდან XI ს-ის 80-იან წლებამდე. *საქართველოს ისტორიის ნარკვევები*. ტ. III. თბ.).
- mat'iane kartlisad. (2008). *kartlis tskhovreba*. mtavari redakt'ori r. met'reveli. tb. (მატიანე ქართლისად. (2008). *ქართლის ცხოვრება*. მთავარი რედაქტორი რ. მეტრეველი. თბ.).
- meskhia, sh. (1982). *saist'orio dziebani*. t'. I. tb. (მესხია, შ. (1982). *საისტორიო ძეგანი*. ტ. I. თბ.).
- met'reveli, r. (1990). *davit IV aghmashenebeli*. tb. (მეტრეველი, რ. (1990). *დავით IV აღმაშენებელი*. თბ.).
- p'ap'askiri, z. (1990). *ertiani kartuli peodaluri sakhelmts'ipos ts'armokmna da sakartvelos sagareo-p'olit'ik'uri mdgomareobis zogierti sak'itkhi*. tb. (პაპასქირი, ზ. (1990). *ერთიანი ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს წარმოქმნა და საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობის ზოგიერთი საკითხი*. თბ.).
- p'ap'askiri, z. (1991). *shua sauk'uneebis sakartvelo saertashoriso arenaze*. tb. (პაპასქირი, ზ. (1991). *შუა საუკუნეების საქართველო საერთაშორისო არენაზე*. თბ.).
- p'ap'askiri, z. (2009). *da aghmotsisk'rda sakartvelo nik'opsiidan darubandamde*. tb. (პაპასქირი, ზ. (2009). *და აღმოცისკრდა საქართველო ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე*. თბ.).

On the issue of Akhaltsikhe pasha and the origin of the Jakheli

ახალციხის საფაშო და ჯაყელთა წარმომავლობის საკითხისათვის

Gloveli Kakhaber

PhD student of Samtskhe-Javakheti State University,

106 Rustaveli str. 0800, Akhaltsikhe, Georgia

ORCID: 0000-0003-1838-1377

kgloveli2016@gmail.com

+995577538029

გლოველი კახაბერ

სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი,
მის.: საქართველო, ქ. ახალციხე, რუსთაველის ქ. №113, 0800.

ORCID: 0000-0003-1838-1377

kgloveli2016@gmail.com

+995577538029

აბსტრაქტი. 1490 წელს დაიშალა ერთიანი ქართული ფეოდალური სახელმწიფო და მის ნაცვლად წარმოიქმნა ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოები და ერთი, სამცხის სამთავრო. ეს სამთავრო, რომელსაც მოგვიანებით სამცხე-საათაბაგო ეწოდა, თავისი პოლიტიკური თუ ეკონომიკური ძლიერებით არაფრით ჩამოუვარდებოდა ახლად წარმოქმნილ ქართულ სამეფოებს, პირიქით, მთელ რიგ შემთხვევებში აღემატებოდა მათ. სამცხე-საათაბაგო ტერიტორიით ერთიანი საქართველოს დაახლოებით მესამედს შეადგენდა. მეტად ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო მას არასდროს მოკლებია ქართველი მეფეების თუ უცხოელ დამპყრობთა ყურადღება. სამცხეს განაგებდა ჯაყელთა ცნობილი საგვარეულო, რომლის ქართული წარმოშობა საეჭვოდ მიიჩნია თურქმა ისტორიკოსმა, მ. კირზიოღლუმ. შევეცადეთ, შეძლებისდაგვარად გვეჩვენებინა ამ მოსაზრების უსაფუძვლობა.

საკვანძო სიტყვები: სამცხის სამთავრო, ახალციხის საფაშო, ჯაყელთა საგვარეულო, ჩილდირის ბრძოლა.

Abstract. In 1490 united Georgian feudal government was dissolved and in its place were established kingdoms of Kartli, Imereti and one principality of Samtskhe. This principality which later was called Samtskhe-Saatabago, had quite successful economy and politics and didn't draw back from the other kingdoms. There was times when its power exceeded those kingdom's power. Territory of Samtskhe-Saatabago was equal to one third (1/3) of Georgia. Due to its convenient positions it was never forgotten by Georgian kings and foreign invaders. Samtskhe was ruled by famous dynasty of Jakelians. Their Georgian origin was doubtful for Turkish historian M. Kirzioghlu. We tried our best to show that opinion of Turkish historian is unreasonable.

keywords: Samtskhe Municipality, Akhaltsikhe Pasha, Jakeli ancestry, Childiri battle.

შესავალი. ბაგრატიონთა დინასტიის შემდეგ, რომელიც თითქმის ათი საუკუნე განაგებდა საქართველოს, ძნელია მოიძებნოს საგვარეულო, რომელიც თავისი გავლენით თუ ძლიერებით ჯაყელთა გვარს შეედრება. ეს იყო პირველი გვარი, რომელმაც საკუთარი სამთავრო შექმნა. თავისი მნიშვნელობით თუ როლით საქართველოს ისტორიაში მას ვერ შეედრება დადიანების, გურიელების, წერეთლების, აბაშიძეების ან სხვა საგვარეულო. ჯაყელთა გვარისთვის უცხო არ იყო თავგანწირული ბრძოლა ოსმალების, სპარსელების, მონღოლების თუ სხვა დაპყრობლის წინააღმდეგ. სამწუხაროდ, ისინი დროდადრო და არცთუ იშვიათად ქართველ მეფეებსაც დიდი წარმატებით ებრძოდნენ. ეტყობა, ამან აფიქრებინა დოქტ. მ. კირიზიძეს, რომ ისინი ქართველები არ იყვნენ.

თურქი მკვლევარის მოსაზრების გაანალიზების მიზნით ძირითადად ვისარგებლეთ ქართული წყაროებით: „ქართლის ცხოვრება“ და ვახუშტი ბატონიშვილის ფუნდამენტალური ნაშრომით „აღწერა სამეფოსი საქართველოსი“, ასევე ქართველ ისტორიკოსთა და მკვლევართა: ზ.ჭიჭინაძის, დ.ბაქრაძის, ა.ცაგარლის, ი.ჯავახიშვილის, შ.ლომსაძის და სხვათა ნაშრომებით. საკითხზე მუშაობისას დიდად დაგვიხმარა პროფ. ც. აბულაძის წერილები და გამოკვლევები, რომლებიც ეხება ახალციხის საფაშოს, მის ურთიერთობას ოსმალეთის იმპერიასთან და ქართულ სამეფოებთან. სამწუხაროდ, გარკვეულ მიზეზთა გამო, ვერ ვისარგებლეთ თანამედროვე თურქ ისტორიკოსთა უახლესი ნაშრომებით, ვერ გავეცანით მათ მოსაზრებებს აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, რაც ჩვენი წერილის დიდ ნაკლად მიგვაჩნია.

მეთოდები. საკითხზე მუშაობისას გამოყენებულ იქნა შედარების და ანალიზის მეთოდები. საკვლევ მასალას ურთიერთ შედარების შემდეგ ვყოფდით ორ საპირისპირო მოსაზრებებად. შემდეგ, საბოლოო შედეგის მისაღებად, გამოორიციხვის მეთოდით შერჩეულ იქნა ყველაზე ურო მისაღები ვარიანტი.

შედეგები. 1. შესწავლილ იქნა მკვლევართა მოსაზრებანი ჯაყელთა საგვარეულოს წარმოშობის შესახებ. აღწერილ იქნა ამ საგვარეულოს ცნობილი წარმომადგენლების მოღვაწეობა, მათი საქმიანობა, ბრძოლა როგორც ქვეყნის საგარეო მტრის, ისე საქართველოს ცენტრალიზებული ხელისუფლების წინააღმდეგ.

2. სრულყოფილად იქნა მიმოხილული ჯაყელთა საქმიანობა როგორც სამცხე-საათაბაგოში, ისე მოგვიანებით მის ადგილზე დაარსებულ ახალციხის საფაშოში

3. ქართულ ისტორიოგრაფიულ მასალაზე დაყრდნობით ნაჩვენებია თუ რამდენად შეესაბამება ან არ შეესაბამება სინამდვილეს მოსაზრება ჯაყელთა არაქართული (ყივჩაღურ-თურქული) წარმოშობის შესახებ.

მსჯელობა. სამცხეს, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, განაგებდა ჯაყელთა საგვარეულო, რომლის თავდაპირველი რეზიდენცია იყო ჯაყის წყლის ხეობაში მდებარე ჯაყის ციხე. მოგვიანებით ისინი იწოდებოდნენ ციხისჯვარელ-ჯაყელებად. ეს მას შემდეგ მოხდა, რაც თამარ მეფემ მის საწინააღმდეგო მოქმედებისთვის ბოცო ჯაყელს სამცხის სპასალარობა და ჯაყის ციხე ჩამოართვა და გადასცა ის თავის ერთგულ ივანე ყვარყვარე-ციხისჯვარელს (გოგოლაური, 2016:42). ასე წარმოიშვა ახალი ფეოდალური გვარი ჯაყელ-ციხისჯვარელისა.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებობს მოსაზრება ჯაყელთა საგვარეულოს ჩორჩანელთა გვარისგან წარმოშობის შესახებ. ეს აზრი ეკუთვნის პროფესორ ნ. შოშიაშვილს (ბახტაძე, 2008:3), რომელიც ფიქრობდა, რომ ამ საგვარეულოს დამფუძნებელი იყო ბეშქენ

ჩორჩანელი, IX-X სს-ის მოღვაწის, მირიან ბაჰლავანდის, შუათანა ვაჟი. ჩვენ არ ვეთანხმებით ამ მოსაზრებას, რადგან ფოცხოვის ხეობის სოფ. ალის წარწერაში, რომელიც ქრონოლოგიურად XI ს-ის პირველ ნახევარს მიეკუთვნება, პირველ ჯაყელად მოიხსენიება არა ბემქენი, არამედ ბოცო ჯაყელი, რომელიც მარზპანი, ერისთავთ-ერისთავი იყო (Такаишвили, 1905:6).

სამცხე-საათაბაგოს სამთავრო XV ს-ში ჩამოყალიბდა, მისი საზღვარი ტაშისკარიდან არზრუმს სწვდებოდა, ხოლო ტაშირ-აბოციდან -შავ ზღვას. ის ქართულ სამთავროებს შორის ერთ-ერთი უძლიერესი იყო. XIII-დან ჯაყელთა საგვარეულოს წარმომადგენლები იყვნენ მეჭურჭლეთუხუცესი (ბექა I) და ამირსპასალარი (აღბულა I). 1334 წლიდან ისინი ატარებდნენ ათაბაგის, მეფის აღმზრდელის, ტიტულს, სამთავრო კი სამცხე-საათაბაგოდ იწოდებოდა. XIII-XVI სს-ში ისინი უნათესავდებოდნენ საქართველოს მეფეებს. თავადებს, ტრაპიზონის იმპერატორებს, ხოლო ტრაპიზონის იმპერიაში იცავდნენ ჩვენი ქვეყნის ინტერესს. ჯაყელები ზემო ქართლის, იგივე მესხეთის სადროშოს სარდლობდნენ და გმირულად ებრძოდნენ თურქ-სელჩუკებს, მონღოლებს, ირანელ და თურქ დამპყრობლებს. გამორჩეული მოღვაწე იყო ივანე ყვარყვარე-ციხისჯვარელი, რომელიც ენერგიულად ებრძოდა მონღოლებს, მონაწილეობდა კოხტასთავის შეთმულებაში ცოტნე დადიანთან, ეგარსლან ბაკურციხელთან, ვარამ გაგელთან, სარგის თმოგველთან და სხვებთან ერთად. სამცხის ღირსეული შვილი იყო ბექა მანდატურთუხუცესი (1285-1306 წწ), რომელმაც შთამაგონებელი სიტყვით მიმართა ქართველებს და სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა გაუმართა რუმის თურქებს. პოლიტიკური შეხედულებით და მოქმედებით მათგან სრულიად განსხვავებული მოხელე იყო ბექა ჯაყელი, რომელმაც 1628 წელს მოწამლა მანუჩარ ათაბაგი, თვითონ მაჰმადიანობა მიიღო და იწოდა საფარ ფაშად. მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ ამ საგვარეულოსთვის არც სამეფო ხელისუფლებასთან ბრძოლა და დაპირისპირება იყო უცხო. ჯერ კიდევ XI ს-ის 50-იან წლებში ბემქენ ჯაყელი ლიპარიტ ბაღვაშს ეხმარებოდა ბაგრატ IV-ის წინააღმდეგ ბრძოლაში. XII ს-ში მემნა ჯაყელი აქტიურად მონაწილეობდა გიორგი III-ის საწინააღმდეგოდ მოწყობილ შეთქმულებაში. მოგვიანებით მეფის ხელისუფლებას უღალატა და თამარის მიერ განდევნილ გიორგი რუსს მიემხრო ზემოთ ნახსენები ბოცო ჯაყელი.

ნებისთი თუ უნებლიედ ჯაყელთა საგვარეულოს ამგვარ მოქმედებას შემდეგშიც არაერთხელ ჰქონდა ადგილი. განსაკუთრებით აღსანიშნავია სამცხის მთავრის, სარგის ჯაყელის მოქმედება დავით VII ულუსთან დაპირისპირების ნიადაგზე. სარგისმა საკუთარი სამთავრო მონღოლთა „ხასინჯუდ“ გადააქცია. ეს იყო საბედისწერო მომენტი საქართველოს ისტორიაში, საფუძველი ჩაეყარა სამცხის მთავრების ერთგვარ მიდრეკილებას სეპარატიზმისაკენ. ამ საყურადღებო ფაქტს ჩვენ, შეძლებისდაგვარად, შევხებით ჩვენს წერილში „რამდენიმე მომენტი დავით VII ულუს მეფობიდან“ (გლოველი, 2019:25-26). ამჯერად აღარ ვაპირებთ დეტალურად ვისაუბროთ მეფისა და გავლენიანი მთავრის დაპირისპირებაზე, თუმცა, ჩვენი აზრით, ეს დაპირისპირება და სამცხის მთავრის მიერ საბედისწერო ნაბიჯის გადადგმა მნიშვნელოვანწილად საქართველოს მეფის „დამსახურება“ იყო. დავით VII არ უნდა მოქცეოდა ერთგულ თანამებრძოლს ისე, როგორც მოექცა. ვგულისხმობთ სარგისის დატყვევებას და მის მოსალოდნელ დასჯას. ამის შემდეგ დაიწყო სამცხის მთავრების დამოუკიდებლობისკენ სწრაფვა და მათ დაუმორჩილებლობა სამეფო ხელისუფლებისადმი. თუმცა, ეს, როგორც უკვე ვთქვით, სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ჯაყელების მოღვაწეობას მხოლოდ სეპარატიზმი და სამეფო ხელისუფლებასთან ბრძოლა ახასიათებდა.

გამოჩნდნენ თურქი ისტორიკოსები, რომლებმაც ჯაყელთა ქართველობა ეჭვქვეშ დააყენეს. მაგ, თურქი ისტორიკოსი და წყაროთმცოდნე მ. კირზიოლლუ ამტკიცებდა, რომ

„ფოცხოვის ანუ ჯაყელთა ყივჩაღურ-თურქული საბეგო ჯაყელი ათაბაგების მეთაურობით 1268-1578 წლებში არსებობდა, მან არსებობა 1578 წელს, ჩილდირის ეილაეთის დაარსების შემდეგ შეწყვიტა, მისი ტერიტორია გახდა ჩილდირის ეილაეთი, ხოლო ჯაყელები ჩილდირის ათაბაგები გახდნენ“ (მ. კირზიოღლუ, ყარსის ისტორია, ტ. I, სტამბოლი, 1953, გვ. 410). ეს ცნობა მოყვანილია 1979 წელს გამოცემულ ჩილდირის ვილაიეთის ჯაბა დავთარში, 77-ე გვერდზე. თურქი მეცნიერი თავის მოსაზრებას ამართლებდა იმით, რომ ჯაყელები ყოველთვის ბაგრატიონთა წინააღმდეგ იბრძოდნენ და გარეშე მტერს საქართველოში მეგზურობას უწევდნენო, რაც ყოვლად მიუღებელი და აბსურდული მოსაზრებაა, რომელსაც საფუძველი არ გააჩნია. ქართველი მეცნიერების: ც. აბულაძის და მ. სვანიძის აზრით, ამ მოსაზრებას არაფერი აქვს საერთო ჭეშმარიტებასთან (აბულაძე, სვანიძე, 1979:77-78). ამის დასამტკიცებლად მათ მაგალითად მოჰყავთ ის, რომ ბექა და აღბულა ათაბაგების მიერ XIV სს-ში შედგენილი „სამართლის წიგნი“ წმინდა ქართული სამართლის ძეგლია და იქ თურქული სამართლის ნორმების შესახებ ერთი სიტყვაც არ არის ნათქვამი. როგორც ცნობილია, მიწათმოქმედების ოსმალური წესის დამკვიდრება სამცხეში 1590 წლიდან დაიწყო. თუ მ. კირზიოღლუს ვარაუდი სწორია, რაც, პრაქტიკულად, შეუძლებლად მიგვაჩნია, მაშინ ისმის კითხვა: მიწათმოქმედების რა ფორმით ფლობდნენ ამ სანჯაყის თუ საბეგოს მცხოვრებლები მიწას 1268- 1578 წლებში?

არც იმას აღნიშნავდა თურქი ისტორიკოსი, რომ იგივე სარგის ჯაყელი სიცოცხლის ბოლოს ბერად აღიკვეცა, საბა დაირქვა, ხოლო მისმა შვილმა, ბექამ, საფარის უმშვენიერესი ტაძარი ააგო, სადაც მამამისი დაიკრძალა. ყივჩაღურ-თურქული წარმოშობის პიროვნება ქართულ ეკლესიას არ ააგებდა და არც იქ ჰპოვებდა სამუდამო განსასვენებელს. თურქი მეცნიერი უფრო შორს წავიდა 1992 წელს ანკარაში დაიბეჭდა მისი მონოგრაფია „ყივჩაღები“, სადაც წერდა: „საქართველოში ჩამოსახლებული ყივჩაღები საქართველოს მიერ ანისისა და არზრუმის საამიროებისთვის წართმეულ მდინარე მტკვრის ზემო და მდინარე ჭოროხის ხეობაში გაჭიმულ ვაკე ტერიტორიებზე დასახლებულან. აღმოსავლეთ ანატოლიაში ჩილდირის ტბის ოლქის ყივჩაღები სწორედ მათი შთამომავლები არიან“. ამ ცნობას ვხვდებით გ. კახნიაშვილის წერილში „თურქი მკვლევრის მ. ფ. კირზიოღლუს ერთი ცნობის გარკვევისთვის“, რომელიც დაიბეჭდა ჟურნალში „აღმოსავლეთი“ (#8. 2005). ამავე წერილში ვხვდებით თურქი მეცნიერის ძალზე საკამათო მოსაზრებას მისი ზემოთ ნახსენები ნაშრომიდან „ყარსის ისტორია“, სადაც ავტორი აღნიშნავდა: „1124 წელს ოლთისის და სპერის რაიონები მდინარე ჭოროხის ტერიტორიაზე არზრუმის საამიროს ხელიდან გამოეცალა და ყივჩაღების ხელში გადავიდა და მათი შერევით დღეს ჩაღათაის (ყივჩაღი თურქები) მსგავს და ძველი თურქების ბევრი სპეციფიურობის დამმაღავ ახალციხურ-გაგნურ ენას ჩაეყარა საფუძველი“. მ.ფ. კირზიოღლუს აზრით, ყივჩაღები სულაც არ წასულან საქართველოდან და ისინი წინაპრები არიან ახალციხეში მცხოვრები მუსულმანების, ხოლო ჯაყელები ყივჩაღურ-თურქული მოდემის ხალხიაო. თურქი მეცნიერი სინანულით ამბობდა: „რა დასანანია, რომ 1944 წელს ახალქალაქიდან სუნიტი თურქები (ყივჩაღები) 200 000 კაცი ძალით შუა აზიაში გადაასახლეს“. საეჭვო მოსაზრებათა კასკადი მთავრდება ვარაუდით, რომ XII ს-დან ახალქალაქი და მისი შემოგარენი ყივჩაღებით ანუ თურქებით იყო დასახლებული, ყივჩაღები საქართველოდან არ წასულან და მის სამხრეთ ტერიტორიაზე დასახლდნენო. ეს ფრიად საკამათო მოსაზრებაა, რადგან ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ჯაყელები პოლიტიკურ ასპარეზზე XI ს-ის I ნახევარში გამოჩნდნენ, ხოლო ყივჩაღები საქართველოში 1118-1119 წლებში ჩამოასახლა დავით აღმაშენებელმა. ამ დრომდე მათი საქართველოში ყოფნას არც ერთი ქართული წყარო არ ადასტურებს.

თურქი მეცნიერის მოსაზრების საპირისპიროს ამტკიცებენ ქართული წყაროები. თამარის ისტორიკოსის ცნობით, „ძმა ყივჩაყთა მეფისა, სევინჯისა, სავალათი აქა იყო სამსახურად...“ (სტეფნაძე, 1985:78), ე.ი. ყივჩაღებს XII-XIII სს-ში ჰქონდათ თავიანთი სახელმწიფო (ან სამთავრო) და ჰყავდათ მეფე სევინჯი. ჯ. სტეფნაძეს მიაჩნდა, რომ ყივჩაღები საქართველოდან მალე წავიდნენ, მაგრამ ქართველებთან კარგი ურთიერთობა შეინარჩუნეს, რადგან „ახალი“ ყივჩაყები გიორგი III-ის და თამარის დროსაც მსახურობდნენ საქართველოში, ოღონდ ქვეყნის ხელისუფლების მოწვევით. მას მაგალითად მოჰყავს ის ფაქტი, რომ გიორგი III-ის წინააღმდეგ მოწყობილი შეთქმულების დროს ყივჩაღები ყუბასარი და სალავათი მეფის მხარეს აღმოჩნდნენ. მ. მურღულია თავის ნაშრომში „Половцы, Грузия, Русь и Венгрия в XII-XIII веках“ იპათის და უნგრული ცნობების შედარების საფუძველზე ასკვნის, რომ ყივჩაღები 1124-1125 წლებში წავიდნენ საქართველოდან, ჯ. სტეფნაძის აზრით კი ყივჩაღები საქართველოდან 1130 წელს უნდა წასულიყვნენ, რადგან ამ წელს მათი მთავარი ათრაქა შარადანის ძე დემეტრე I-ის საწინააღმდეგო შეთქმულებაში მონაწილეობდა. შეთქმულებს დავითის მეორე ვაჟის, ცვატას, გამეფება სურდათ. დემეტრე სასტიკად გაუსწორდა შეთქმულებს (სტეფნაძე, 1990:12). ყივჩაღთა წასვლის ამ ორი თარიღიდან ჩვენ უფრო სარწმუნოდ მიგვაჩნია მ. მურღულიას მიერ მოყვანილი თარიღი. 1118-1120 წლებში ათრაქა შარადანის ძის მეთაურობით ჩამოსახლებულმა ყივჩაღებმა დიდი როლი ითამაშეს საქართველოს სამხედრო გაძლიერებაში, მაგრამ მათ ცუდი დამოკიდებულება ჰქონდათ ადგილობრივ მოსახლეობასთან. ყივჩაღები მომთაბარე ცხოვრებას ეწეოდნენ, მარცვას და ყაჩაღობას თავს ვერ ანებებდნენ. დავითის უცნობი ისტორიკოსი წერდა, რომ მეფემ უამრავი ტყვე გამოიხსნა ყივჩაღთა ხელიდან, ე.ი. გამოსასყიდის მიღების მიზნით ისინი ქართველებსაც იტაცებდნენ. მათ საკმაოდ დამაბული ურთიერთობა ჰქონდათ დავით აღმაშენებელთან. მეფის მოთმინების ფიალა 1123 წელს აივსო, როცა ის შირვანის დასაპრყობად იბრძოდა. ბრძოლის წინ ქართველებსა და შირვანელებს შორის დაპირისპირება მოხდა, ადგილი ჰქონდა შეხლა-შემოხლას. სწორედ ეს დაპირისპირება გახდა დავითის წარუმატებლობის მიზეზი (მურღულია, შუშარინი, 1998:120-121). მოგვიანებით მეფემ მაინც შეძლო შირვანის აღება. ბრძოლის შემდეგ მან გულუხვად დაასაჩუქრა ქურთები და ლეკები, რომლებიც მის ლაშქარში იბრძოდნენ, ყივჩაღებს კი ეს პატივი არ ერგოთ, რადგან მეფის მათთან დამაბული ურთიერთობა მის გულმოწყალებას გამორიცხავდა (მურღულია, შუშარინი, 1998:146). ამიტომ ჩვენც, მ. მურღულიას მსგავსად, ვფიქრობთ, რომ ყივჩაღები 1124-1125 წლების ზამთრის შემდეგ წავიდნენ საქართველოდან, რადგან 1124 წლის ზამთრისთვის მეფემ მათ მხოლოდ ერთი წლის სურსათი გამოუყო და ვოლინელი მემატიანის დახასიათებას თუ გამოვიყენებთ, „უწმინდურნი ისმაიტელნი, ყივჩაყებად წოდებულნი“, მიხვდნენ, რომ საქართველოდან უნდა წასულიყვნენ.

გიორგი III-ის წინააღმდეგ მოწყობილი შეთქმულების დროს ნაყივჩაყარი ყუბასარი მცირე რაზმით დაეხმარა მეფეს. სად წავიდა 40 000 ყივჩაღი, რომელიც მისი პაპის დროს ქართულ ლაშქარში მსახურობდა? მოგვიანებით ლაშა-გიორგის მემატიანე წერდა, რომ გიორგი III „ოვსთა და ყივჩაყთა რაოდენი 1000 კაცი უბრძანის, მოვიდიან“ (სტეფნაძე 1985:78), ე.ი. მაშინ შემოვიდოდნენ საქართველოში, როცა ამას საქართველოს ხელისუფლება გადაწყვეტდა. სწორედ ესენი იყვნენ „ახალი“ ყივჩაღები. ეს ორი ფაქტიც იმაზე მეტყველებს, რომ 1125 წლის შემდეგ ყივჩაყთა სერიოზული სამხედრო ძალა საქართველოში აღარ იმყოფებოდა. დავითის გარდაცვალების შემდეგ მათ ხსენებას ძალიან იშვიათად ვხვდებით. ი. ჯავახიშვილის ცნობით, 1222 წელს ყივჩაღთა დიდი ურდო საქართველოში დარუბანდის გზით შემოვიდა. მათ ლაშა-გიორგის დასასახლებელი ადგილები სთხოვეს, მაგრამ რადგან მოსახლეობის მარცვა-

შევიწროვება დაიწყეს, ქართველების, ლეკების და შირვანელების გაერთიანებულმა ჯარმა ის გაჟლიტა. ამის შემდეგაც შეიმჩნეოდა მათი შემოსვლის მცდელობა, მაგრამ ქართველი მეფეები მათ აიძულებდნენ, რომ საქართველოს ფარგლებს გარეთ, სომხეთში ან-აზერბაიჯანში, დასახლებულიყვნენ. ყივჩაღებმა ვერ გაამართლეს მათზე დაკისრებული ნდობა, თავი ვერ დაანებეს მარცვა-ყაჩაღობას. ეს გახდა საქართველოს ხელისუფლების უკმაყოფილების საფუძველი და მიზეზი ყივჩაღთა აქედან წასვლისა. ასე, რომ თურქი მკვლევარის მოსაზრება არ უნდა იყოს მართალი. საქართველოში არ არსებობდა ყივჩაღთა კომპაქტური, ანგარიშგასაწევი დასახლება, შეიძლება მცირე რაოდენობით ცხოვრობდნენ აქა-იქ გაზნეულნი, თუმცა, ისინი უკვე საქართველოს სამეფო კარის ერთგულნი იქნებოდნენ, როგორც ყუბასარი, მაგრამ ისინი არ მართავდნენ სამცხე-საათაბაგოს და, მითუმეტეს, არ იყვნენ ჯაყელები.

როგორც ცნობილია 1334 წლიდან ჯაყელები ათაბაგებად ანუ საქართველოს სამეფო ტახტის მემკვიდრის აღმზრდელებად ინიშნებოდნენ (ბლუაშვილი, 2008:23). ყოვლად წარმოუდგენელია, რომ გიორგი V ბრწყინვალის დროიდან ამ თანამდებობაზე, რომლის მფლობელმაც თავისი ძალით და გავლენით სამეფოს პირველ ვეზირს, მწიგნობართ-უხუცესსაც კი გადაასწრო, ჩვენი ქვეყნის მესვეურთ ყივჩაყურ-თურქული წარმოშობის ადამიანი დაენიშნათ, არცთუ შორეულ წარსულში საკმაოდ მრავლად იყო მათი უზნეო საქციელის მაგალითი. მარტო იმის გახსენებაც საკმარისია, რომ ისინი დავით აღმაშენებელსაც ღალატობდნენ და ხშირად უწყობდნენ მას შეთქმულებას (ალასანია, 2008:180).

მკვლევარი მარიკა ჯიქია თავის წერილში „ქართული თურქოლოგიის ახალი ფურცელი“, რომელიც დაიბეჭდა საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომების II ტომში (ჯიქია, 2011:470), მიმოიხილავეს გიული ალასანიას წიგნს „ქართველები და ისლამამდელი თურქები“, რომელშიც ავტორი (გ.ალასანია) ასაბუთებს, რომ ალ. მაკედონელამდე მოსული ბუნ-თურქები იყვნენ სკვითები და არა თურქულენოვანი მოდგმა (ალასანია, 2008:16) ხოლო ისლამამდელ თურქებში იგულისხმება ჰუნები ხაზარები და ყივჩაღები.

ფაჰრეთინ კირზიოლლუ (ზოგან ნახსენებია მ. კირზიოლლუ), მ. ჯიქიას აზრით, იცნობდა მხოლოდ ოსმალურ მასალებს. ის იყო თურქი წყაროთმცოდნე და მას ცისფერთვალება, ქერა ყივჩაღების სამშობლოდ სამცხე მიაჩნია, ალბად, იმ იმედით, რომ ოსმალთა მიერ ძირძველი ქართული მიწების მიტაცება თურქთა (ყივჩაღთა) თავიანთ სამშობლოში დაბრუნებად იყოს აღქმული (ჯიქია, 2011:470).

თურქი მეცნიერის მოსაზრების საწინააღმდეგოდ გვსურს ყურადღება გავამახვილოთ რამდენიმე ათაბაგზე, რომლებიც 1268-1578წლებში მოღვაწეობდნენ. სარგის I-ის დროს, სამცხე-საათაბაგოში შედიოდა ტაო, შავშეთი, კლარჯეთი, კოლა, არტაანი, კარნიფორი, აჭარა, ყარსი, სპერი. მისი საზღვრები ტაშისკარიდან არზრუმამდე და შავ ზღვამდე ვრცელდებოდა. 1266 წელს სამცხე-საათაბაგო გახდა „ხასინჯუ“. მას ბოლო მოუღო გიორგი ბრწყინვალემ, რომელმაც 1334 წელს თავის ბიძას, სამცხის ათაბაგ სარგის II-ს, სპასალარობა დაუბრუნა და ათაბაგობაც უბოძა. ამ გზით მეფემ სამცხე ერთიან საქართველოს შეუერთა. გამორჩეული ათაბაგი იყო სარგისის შვილი, ბექა მანდატურთუხუცესი (1285-1306 წწ), მამუნებელი ეკლესია-მონასტერთა (ქ. ცხ., 1959:273), რომელმაც გაამხნევა ქართველები და სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა გაუმართა თურქ დამპყრობელს. სამცხეს შემოესივნენ თურქები, რომლებმაც ტაო ააოხრეს. ტაოს ერისთავმა, თაყა ფანასკერტელმა, თურქებს, რომლებსაც აზატ-მოსე სარდლობდა, წინააღმდეგობა ვერ გაუწია, რადგან მტრის შემოსევა მოულოდნელად მოხდა. ბექამ თურქები დაამარცხა. მისი შვილი, სარგისი, 500 კაცით შეებრძოლა 30 000 თურქს (ეს რიცხვი

გაზვიადებულად გვეჩვენება). საყურადღებოა, რომ ბექა თურქთა ამ შემოჭრას ქართველების უკეთური ცხოვრებით ხსნიდა. მის დროს არსად იხსენება სამცხის ოსმალური საბეგო.

თუმცა, ჯაყელების ანტისახელისუფლებო პოლიტიკა ამის შემდეგაც გაგრძელდა. 1391-1444 წელს სამცხის ათაბაგი იყო ივანე, რომლის დროსაც თემურ ლენგმა რამდენჯერმე ააოხრა სამცხე. ივანეც ამჟღავნებდა სეპარატიზისკენ მიდრეკილებას და არ დაეხმარა ალექსანდრე I დიდს, რომელიც 1415 წელს დასავლეთ საქართველოში ლაშქრობდა. მეფემ ის დაატყვევა, მაგრამ შემდეგ ფიცი ჩამოართვა და გაათავისუფლა.

სამცხის ასევე ცნობილი ათაბაგი ყვარყვარე II (1451-1498), მართალია, ებრძოდა საქართველოს მეფეს გიორგი VIII-ს, ფარავნის ბრძოლის შემდეგ ის კიდევაც დაატყვევა, მაგრამ ოსმალების მიერ კონსტანტინოპოლის აღების შემდეგ სამცხის ათაბაგს იმავე მეფესთან და ირანის შაჰ უზუნ-ჰასანთან ერთად რომის პაპი და ევროპელი მონარქები ანტიოსმალური კოალიციის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფიგურად მოიაზრებდნენ. 1459 წლის ნოემბერში ყვარყვარე II დიდი ბურგუნდიის დუკას წერდა, რომ შეურიგდა ყველა მეზობელ ქრისტიან მთავარს და მთელ თავის ძალ-ღონეს მიმართავდა ოსმალების წინააღმდეგ ბრძოლისკენ (ლომსაძე, 1975:27). ის კავშირს კრავდა ქართლის მეფე გიორგისთან, ტრაპიზონის იმპერატორ დავითთან, სამეგრელოს და აფხაზეთის მთავრებთან, ბერდებეგ სომეხთა ბატონთან. ყვარყვარეს 20 000 კაცი გამოჰყავდა. მისი აზრით, ოსმალები „ორ ჯარს შუალუნდა მოექციათ და ზაფხულის განმავლობაში მთელ ანატოლიას დაიპყრობდნენ. (სავარაუდოა, რომ სამცხის მთავარს არზრუმის გარკვეული ნაწილის ხელში ჩაგდება სურდა). ყვარყვარეს სიძლიერეზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ მან 1479 წლის ბრძოლაში დაამარცხა ოსმალები და 447 თათარი მოკლა მატენადარანში დაცული ქართული ხელნაწერი „ჟამნის“ ერთი მინაწერის მიხედვით (შარაშიძე, 1961:81). ეს მოხდა დუკასთან წერილის გაგზავნიდან 20 წლის შემდეგ. 1491 წელს სომხური სახარების გადამწერი მელქისეტი წერდა, რომ ყვარყვარემ 30 000-იანი ჯარით არზრუმში გაძარცვა (შარაშიძე, 1961:82) აღსანიშნავია, რომ ოსმალების წინააღმდეგ დაგეგმილ კოალიციაში ყვარყვარე დამოუკიდებლად, ვინმესთან კავშირის გარეშე გეგმავდა მონაწილეობას, ეს ფაქტი მის დიდ ძალაზე და ავტორიტეტზე მეტყველებდა. არც ამ პერიოდში სჩანს, რომ სამცხის ტერიტორიაზე რაიმე სახით არსებობდა თურქულ-ყივჩაღური სანჯაყი. ყვარყვარე ძლევამოსილი ოსმალების იმპერიის წინაშეც არ იხრიდა ქედს, პირიქით, აქტიურად გადადიოდა შეტევაზე და მნიშვნელოვან წარმატებებსაც მიაღწია. ძნელად წარმოსადგენია, რომ მას დაეშვა საკუთარ სამფლობელოში რაიმე თურქული წარმონაქმნის არსებობა. ათაბაგის მოქმედებაში ან მიზნებში ვერაფერს ვხედავთ ისეთს, რომ ის ყივჩაღურ-ოსმალური ორიენტაციის ფიგურად მივიჩნიოთ, განსხვავებით გვიანდელი პერიოდის ახალციხის ფაშებისა. ყვარყვარე II-ის გზას (ვგულისხმობთ მის ბრძოლას საქართველოს საერო და სასულიერო ხელისუფლებასთან) აგრძელებდა მისი შვილი, მზეჭაბუკ ათაბაგიც (1500-1515), მაგრამ ქართლის კათალიკოსთან საეკლესიო დაპირისპირებაში ისიც დამარცხდა და ბერად აღიკვეცა. ყივჩაღ-თურქი რომ ყოფილიყო, ამ ნაბიჯს, სავარაუდოდ, არ გადადგამდა. ამიტომაც ვფიქრობთ, რომ მ. კირზიოლლუს მოსაზრებას ჭეშმარიტებასთან არაფერი აქვს საერთო.

ძალიან საინტერესო პიროვნებაა დედისიმედი, რომელიც ბაგრატ მუხრანბატონის ასული, ათაბაგ ქაიხოსრო II-ის მეუღლე, ყვარყვარე და მანუჩარ ათაბაგების დედა და კახეთის დედოფლის, ქეთევან წამებულის მამიდა იყო. საინტერესოა, რომ ამ ქალბატონს გათხოვებამდე დებორა ერქვა, ხოლო დედისიმედი მეუღლის ოჯახში დაარქვეს, ალბათ, იმის გამო, რომ იმ მხელბედობის ჟამს სამცხეში მისი პიროვნული თვისებების დიდი იმედი ჰქონდათ.

დედისიმედი იხსენება, როგორც ვალეს ღვთისმშობლის ეკლესიის მეორედ აღმშენებელი. ის ამაყად ამბობდა საკუთარ თავზე: „მეორედ აღვაშენე წმიდაი ესე ეკლესია...ვალისა ღვთისმშობლისა...“ (შარაშიძე, 1961:105). 1574 წელს ერთპიროვნული გადაწყვეტილებით მოაკვლევინა მესხეთის გავლენიანი ფეოდალი ვარაზ შალიკაშვილი, რომელიც ირანის შაჰის ცოლისძმა იყო. განრისხებულმა შაჰმა ააოხრა მთელი სამცხე. შემდეგ კი ახალციხე, ჩილდირი, ფოცხოვი, თმოგვი, ხერთვისი, ახალქალაქი და გამაჰმადიანებულ კოკოლა შალიკაშვილს (მაჰმუდ-ხანს) მისცა. დედისიმედი აჭარაში გაიქცა, მაგრამ უკან მალე დაბრუნდა და თავისი ქვეყანა დაიბრუნა. ჩილდირის ბრძოლის შემდეგ საჩუქრებით შეეგება ლალა მუსტაფა-ფაშას და მას, როგორც სპარსელებზე გამარჯვებულს, სამცხის ციხეები გადასცა. ოსმალეთის დიდმა ვეზირმა თავაზიანად მიიღო დედისიმედის საჩუქრები, მაგრამ მისი შვილები მანუჩარი და ყვარყვარე სტამბოლში წაიყვანა. ყვარყვარე იქ მრავალი უცხოელი მოხიბლა თავისი ცოდნით, სულთანს ძმების გამაჰმადიანება უნდოდა, მანუჩარი გამაჰმადიანდა ყვარყვარე კი-არა. საბოლოოდ ის სულთანმა ქრისტიანობით გამოუშვა საქართველოში. თავისი შეუპოვარი და ურჩი ხასიათის გამო ვახუშტი ბატონიშვილი არც თუ კარგად ახასიათებდა მას. დედისიმედი ბოლოს იხსენიება 1587 წელს, როცა, სავარაუდოდ, ის მიხვდა, რომ სამცხეში ქრისტიანობით ცხოვრებას ვეღარ მოახერხებდა და საცხოვრებლად ახალდაბაში გადავიდა.

საქართველოში თავისი მესამე და მეხუთე ლაშქრობების დროს თემურ ლენგმა სასტიკად ააოხრა სამცხე, ტაო და არტაანი. გადაჭარბებული არ იქნება თუ ვიტყვით, რომ თემური თავისი დროის მსოფლიოს უდიდესი დამპყრობელი იყო, რომელმაც, უნებლიედ, ბიზანტიის იმპერიასაც კი გაუხანგრძლივა არსებობა. ვგულისხმობთ მის მიერ 1403 წელს ანგორის ცნობილ ბრძოლაში ოსმალეთის იმპერიის დამარცხებას. უნებურად ჩნდება კითხვა: თუ ამ დროს სამცხეში ყივჩაღურ-თურქული საბეგო არსებობდა, რატომ არ ჩანს მისი წარმომადგენლების მისვლა თემურთან, თუნდაც მოწიწების გამოხატვის მიზნით, ან რატომ არ შესთავაზეს მათ თავიანთი სამხედრო ძალით დახმარება მსოფლიოს იმ დროის უძლიერეს დამპყრობელს?

ვფიქრობთ, რომ თურქი ისტორიკოსის არგუმენტი, თითქოს, ჯაყელები ყოველთვის ბაგრატიონთა წინააღმდეგ იბრძოდნენ, არ არის სწორი. სიმონ I და მისი თანამედროვე მანუჩარ ათაბაგი ერთად ებრძოდნენ ოსმალებს, მანუჩარ IV ათაბაგი ქართველების მხარდამხარ იბრძოდა მარაბდის ბრძოლაში სპარსელების წინააღმდეგ. სამცხე, რომ ქართული მხარე იყო, ამაზე მეტყველებს ქართული ძეგლები: ოპიზა, ბანა, ოშკი და ხახული. ამ მხარეში ცხოვრობდნენ შოთა რუსთაველი, გრიგოლ ხანძთელი, გიორგი მერჩულე, ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელები, ბემქენ და ბექა ოპიზრები.

ვახუშტი დეტალურად აღწერს სამცხე-საათაბაგოს. აღნიშნავს, რომ გლეხთა ნაწილი გამაჰმადიანებულია, ასევე გამაჰმადიანებულია კლარჯეთის გლეხობის დიდი ნაწილიც. აღწერს თითქმის ყოველ ხევს, მდინარეს, ციხეს, ახსენებს თამარის გაოხრებულ სასახლეს (ქ. ცხ., 1973:665-668). ასპინძაში აღწერს მგელციხეს, ოშორის ზემოთ გუმბათიან მონასტერს, რომელიც დაკეტილი იყო, მაგრამ არსად ახსენებს, რომ XIII-XVI სს-ში აქ რაიმე ოსმალური დასახლება არსებობდა.

სამცხე-საათაბაგოში 13 საეპისკოპოსო სამწყსო იყო: მაწყვერელის, კუმურდოელის, სამცხის, იშხნელის, ანჩელის, მტბევარის, წურწყაბლის, ერუშნელის, ვალაშკერტელის, ანელის, კარელის, ბნელის და დადეშნელის. (ბაქრაძე, 1878: 81-82). ამ სიას ემატება არზრუმის ქართულ-მართლმადიდებლური ეკლესიის მეთაური, რომელიც არზრუმისა და მის გარშემო მცხოვრები

ქართველების სულიერი წინამძღვარი იყო. აქ ნახსენებიც არაა რაიმე სახის თურქულ-ცივილური დასახლების ან გაერთიანების, ან მათი სალოცავების არსებობა.

ამასიის ზავის დადებამდე, XVI-ში ადგილი ჰქონდა სამ მნიშვნელოვან ბრძოლას. ეს იყო 1533 წლის მურჯახეთის ბრძოლა, 1543 წლის ქარაღაგის ბრძოლა და 1545 წლის სოხოისტას ბრძოლა, რომელიც დიდიდან სადამომდე გრძელდებოდა. არ არსებობს ცნობა იმის შესახებ, რომ ამ ბრძოლებში მონაწილეობდა სამცხე-საათაბაგოს ტერიტორიაზე არსებული თურქულ-ცივილური სანჯაყის მოსახლეობა. ბუნებრივია, ჩნდება კითხვა: თუ ეს სანჯაყი ან ოსმალური ფორმის რაიმე პოლიტიკური ერთეული არსებობდა, რატომ არ ჩანს მისი მონაწილეობა ამ ბრძოლებში და, განსაკუთრებით, ოსმალებისთვის დიდი მნიშვნელობის მქონე 1578 წლის ჩილდირის ბრძოლაში?

რაც შეეხება უშუალოდ სოხოისტას ბრძოლას, არსებობს მეტად საინტერესო ცნობა ამ ბრძოლის მიზეზთან დაკავშირებით. ბაგრატ იმერთა მეფემ ყვარყვარე ათაბაგის დასჯა გადაწყვიტა იმის გამო, რომ ის ოსმალებს ახლდა იმერეთში ლაშქრობის დროს, ხოლო იერუსალიმში სალაშქროდ დავით ქართლის მეფეს გაჰყვა და არა მას. მეფემ დადიან-გურიელიც გადაიბირა და სამცხე დაიპყრო. 1535-1545 სამცხე-საათაბაგო იმერეთის სამეფოს ეკუთვნოდა. არც ბაგრატ მეფის დროს იხსენება ოსმალურ-ცივილური ერთეულის არსებობა. ყვარყვარე იერუსალიმში ქრისტეს საფლავის „გამოხსნისთვის“ იბრძოდა. ესეც საგულისხმო ცნობაა, ცივილურ-ოსმალური წარმოშობის ათაბაგი ქრისტეს საფლავის გამოხსნისთვის საბრძოლველად არ წავიდოდა.

მოღალატე და სამშობლოს გამყიდველმა ოთარ შალიკაშვილმა სულთან სულიეიმანს უთხრა, ბაგრატმა ყვარყვარე იმიტომ დასაჯა, რომ თქვენ გეხმარებოდითო, განრისხებულმა სულთანმა დიდი ჯარი გამოგზავნა და მოხდა სოხოისტას ბრძოლა. შალიკაშვილის რჩევით დაიკავეს ოსმალებმა სამცხის ციხეები. „უკეთუ დაიპყრათ ციხენი, გერჩნენ ქუეყანა ესე საუკუნოდ“ (ქ. ცხ., 1973:714). მას ეშინოდა, რომ ბაგრატი კვლავ დაიპყრობდა სამცხეს რადგან მას ქართლის მეფე, ლუარსაბიც, ეხმარებოდა. სამცხის მთავარი გახდა ქაიხოსრო, რომელიც ბავშვობაში შალიკაშვილმა წაიყვანა ოსმალეთში. სწორედ ამ ქაიხოსროს ცოლი იყო ზემოთ ნახსენები დებორა-დედისიმედი. ათაბაგმა და შალიკაშვილმა სპარსელებს შესთავაზეს სამცხის დაპყრობა. შაჰ-თამაზს სულიეიმანთან დაპირისპირება არ უნდოდა. მან შალიკაშვილს მოწერა: „ვინაითგან მიეც ქუეყანა ჩემი ოსმალთა, ამისთვის მოვიდე და მოვსრა ქვეყანა შენი და შენც ვერვინ განგრინოს ხელთაგან ჩემთა, მოგკუეთო თავი და მივსცე მძორი შენი ძაღლთა“ (ქ. ცხ., 1973:714). შალიკაშვილმა ეს წერილი სულთანს აჩვენა, რომელმაც მას დახმარება აღმოუჩინა და შაჰ-თამაზმა უკან დაიხია. საბოლოოდ შალიკაშვილი შაჰის სიმამრი გახდა. შაჰმა ქაიხოსრო ათაბაგს სთხოვა ქალიშვილი ცოლად, მას ასული არ ჰყავდა და შალიკაშვილის ქალიშვილი მიათხოვეს.

1555 წლის ამასიის ზავით ირანმა და ოსმალეთმა ამიერკავკასია შუაზე გაიყვეს. ტაო, შავშეთი და კლარჯეთი ოსმალეთს დარჩა, სამცხე-ჯავახეთი და სამთავროს დედაქალაქი, ახალციხე, ირანს ერგო. 1578 წლის ჩილდირის ცნობილ ბრძოლაში ირანის დამარცხების შემდეგ სამცხე-საათაბაგო მთლიანად ოსმალეთს დარჩა.

ვფიქრობთ, ზემოთ მოყვანილი ფაქტებით ნათლად ჩანს, რომ 1268-1578 წლებში სამცხის ტერიტორიაზე ოსმალურ-ცივილური საბეგოს ან სანჯაყის არსებობა, ან ჯაყელთა

საგვარეულოს არაქართული წარმოშობა პატივცემული თურქი მეცნიერის ფანტაზიის ნაყოფად უნდა მივიჩნიოდ.

ახლა უშუალოდ შევხებით ახალციხის საფაშოს დაარსებას.

1579 წელს სულთანმა სამცხე-საათაბაგოს ტერიტორიაზე დაპყრობილი ადგილები გააერთიანა, საბეგლარბეგო დააარსა და მას ჩილდირის ეილაეთი უწოდა 1578 წელს ჩილდირის ველზე (სამცხეში) მოპოვებული გამარჯვების აღსანიშნავად. ამ აზრს იზიარებდა მ. კირიზიოღლუც. აკადემიკოს ს. ჯიქიას აზრით, ჩილდირი წარმოდგება ქართული სიტყვისაგან ჩრდილი, რომელიც თურქულად გამოითქმის როგორც ჩილდირი (აბულაძე, სვანიძე, 1979:76).

თავდაპირველად ის იყო ეილაეთი, შემდეგ გახდა ვილაიეთი. ვილაიეთი, საბეგლარბეგო ანუ საფაშო იყო ოსმალეთის იმპერიის უმაღლესი სამმართველო, სამხედრო და ადმინისტრაციული ერთეული. XIXს-ში თანზიმათის რეფორმის შემდეგ ეილაეთი გადაკეთდა ვილაიეთად. თურქულ წყაროებში იხმარებოდა ასევე ახალციხის საფაშო, ხოლო ქართულში - მარტო სამცხე-საათაბაგო. ახალციხის საფაშოს დაარსების წლად ითვლება 1579 წ. ამ წლიდან 1628 წლამდე ქართველი ათაბაგები იბრძოდნენ ოსმალთა განდევნისათვის და ათაბაგის ხელისუფლების აღსადგენად, მაგრამ უშედეგოდ. 1628 წ.სულთანმა მურად IV-მ (1623-1640 წ.) ათაბაგი ბექა III (1628-1651წ) ფაშად დანიშნა. ის გახდა საფარ-ფაშა. ამით სულთანმა მოსპო ათაბაგის სახელით სამცხეში შემორჩენილი ადგილობრივი ხელისუფლება. ქართულმა სამთავრომ პოლიტიკური არსებობა შეწყვიტა. ათაბაგის ადგილი სულთნის მოხელემ, ფაშამ, დაიკავა. ამ დროიდან სამცხეში სწრაფად დაიწყო გავრცელება მაჰმადიანობამ. ახალციხის საფაშოს მართვა-გამგეობა ოსმალურ საფუძველზე იყო მოწყობილი, მაგრამ ის მაინც განსხვავდებოდა ოსმალეთის სხვა პროვინციებისგან, სადაც აკრძალული იყო პროვინციების მართვა მემკვიდრეობის წესით. ფაშას ირჩევდნენ ჯერ 3, შემდეგ 2, ბოლოს კი 1 წლით. თუ ის სულთნის იმედებს ვერ გაამართლებდა, მას ხსნიდნენ. მურად IV-მ ბექა III-ს ფაშობა მემკვიდრეობით უბოძა, თუმცა ის არ იყო პირველი გამაჰმადიანებული ჯაყელი საფაშოს ტახტზე. 1581 წელს მანუჩარ ათაბაგმა მაჰმადიანობა მიიღო, თუმცა შემდეგ ისევ გაქრისტიანდა და სიმონ I-თან ერთად ოსმალებს ებრძოდა. 1626 წლიდან, მას შემდეგ რაც საფარ ფაშამ მოწამლა ათაბაგი მანუჩარ III (1607-1628), სამცხეს გამაჰმადიანებული ჯაყელები ახალციხის ფაშის ტიტულით მართავდნენ. ეს უფლება მათ XVIII ს-ის II ნახევრამდე შეინარჩუნეს (სვანიძე, 1971:300-305). მიგვაჩნია, რომ აქ გარკვეულ უზუსტობასთან გვაქვს საქმე, რადგან ჯაყელები საფაშოს რეალურად XIX-ის 10-იან წლებამდე განაგებდნენ.

თურქები დაპყრობილ ტერიტორიას ორ კატეგორიად ჰყოფდნენ: „ხმლით“ დაპყრობილად (ჩილდირის, ხერთვისის, არტანის, ჭაჭარაქის, ახალციხის, ახალქალაქის, ასპინძის, აწყვერის). მათი მიწები სახელმწიფო მიწების ფონდში ჩარიცხეს. „ამანით“ დაპყრობილ ტერიტორიად კი ითვლებოდა ლივანის, მცირი ლივანის, შავშეთ-აჭარის სანჯაყები. მათი მიწები ჩარიცხეს „მულქის“ კატეგორიაში. ამ კატეგორიის მიწას ქართველ ფეოდალებს უტოვებდნენ, მაგრამ მათ სალაშქრო მოვალეობა ეკისრებოდათ. „ოჯაქლიკი“ მიწის ფლობის, მისი სარგებლობის უფლება იყო „ამანით“ დაპყრობილ ტერიტორიაზე.

1590 წელს სამცხე-საათაბაგო საფაშოდ იქცა, თუმცა მესხეთის ათაბაგები ცდილობდნენ, რომ ოსმალეთთან მათი ურთიერთობის ფორმა ყოფილიყო მოხარკეობა. ეს მათ სარწმუნოების და სამთავროს პოლიტიკური ერთიანობის შენარჩუნების საშუალებას მისცემდა. ოსმალები ამის წინააღმდეგნი იყვნენ. მათ გადაწყვეტილი ჰქონდათ სამცხეში ცხოვრების თურქული

წესის შემოღება. მალე კიდევ შემოიღეს მიწათმფლობელობისა და მიწათსარგებლობის თურქული წესები მთელს სამცხე-საათაბაგოში ანუ ჩილდირის ვილაეთში. მოიშალა მიწათმფლობელობის ქართული წესი, თუმცა, ოსმალები თავიდან გარკვეულ დათმობებზე წავიდნენ. მაგ, კონსტანტინოპოლიდან სულთანს „ყვარყვარე ქართველობით გამოეშვა, მისი საბატონოს წყალობა ექნა“ (ლომსაძე, 1975:37). ე.ი. სამცხის მთავრის იძულებით გამაჰმადიანებაზე იმ მომენტში არც უფიქრიათ. მაგრამ, თუ ქართველები გამაჰმადიანდებოდნენ, მათ შეეძლოთ საკმაოდ მაღალი თანამდებობის დაკავება როგორც სამცხეში, ისე მის საზღვრებს მიღმა. მაგალითად 1587 წელს თურქებმა გორის ბეგლარბეგად დანიშნეს გამაჰმადიანებული მაჰმუდ-ხანი(კოკოლა შალიკაშვილი), ცნობილი მესხი ფეოდალის, ვარაზ შალიკაშვილის, შვილი. 1607 წელს ირან-საქართველოს გაერთიანებულმა ჯარმა სამცხე ოსმალეთს წაართვა მაგრამ 1612 წ. დადებული ზავით აღმოსავლეთ სამცხე კვლავ ოსმალეთს დარჩა. ათაბაგი მანუჩარ II არ ცნობდა ამ გადაწყვეტილებას. იგი „მძლავრობდა მათ და არა პატივსა უყოფდა“ (ლომსაძე, 1975:38). 1619 წ. ირან-ოსმალეთის ახალი ზავით სამცხის ირანული ნაწილიც ოსმალეთს გადაეცა, ირანმა სანაცვლოდ ბაღდადის ვილაეთში დერნეს და დერთენიკის სანჯაყები მიიღო. შაჰ-აბასზე განაწყენებული მანუჩარ ათაბაგი 1624 წელს მარაბდის ველზე უკვე ირანის წინააღმდეგ იბრძოდა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 1628 წელს ოსმალებმა ჯაყელთა გამაჰმადიანებული სახლის წარმომადგენელი ბექა (ნათლობის სახელი პავლე), საფარ-ფაშად წოდებული, ჩილდირის ბეგლარბეგად დანიშნეს და ამ კუთხის გამაჰმადიანებას მყარი საფუძველი შეექმნა. 1639 წ. ზოჰაბის ზავით ოსმალები საბოლოოდ დაეუფლნენ სამცხე-საათაბაგოს. ოსმალური ცხოვრების წესის დამკვიდრებამ საათაბაგოს ქრისტიანი მოსახლეობის მდგომარეობა მკვეთრად გააუარესა. „გურჯისტანის ვილაეთის დიდი დავთრის“ მიხედვით 1160 სოფლიდან 364 იყო დაცლილი, ხოლო „ზემო აჭარის დიდი ლივიის დავთრის“ მიხედვით 95-დან 35 სოფელი დაცლილ-მიტოვებული იყო, ე.ი. სოფლების მესამედი მოსახლეობას მიტოვებული ჰქონდა. არამუსულმანს კერძო საკუთრების უფლება არ ჰქონდა. ქრისტიანს არ ჰქონდა იარაღის ან ძვირფასი ტანსაცმლის (სიასამურის ქურქი, ატლასის ქუდი) ტარების ნება, არ ჰქონდა უფლება ევლო ცხენით, მაჰმადიანთან შეხვედრისას მისთვის გზა უნდა დაეთმო და სხვა. განსაკუთრებით მძიმე იყო ქრისტიანი ოჯახებიდან იანიჩართა კორპუსის შესავსებად ბავშვების იძულებით წაყვანა-გაწვრთნის ანუ დევშირმეს წესი. ყველაფერი ეს კი ადგილობრივი მოსახლეობის გამაჰმადიანებას ისახავდა მიზნად. უნდა ვივარაუდოდ, რომ ცხოვრების ასეთ აუტანელ პირობებს გაექცა მოსახლეობა ზემოთ ნახსენებ დაცარიელებული სოფლებიდან. მხოლოდ გლეხობის ნაწილი არ თმობდა ქრისტიანობას. ვახუშტის ცნობით, „ჩვენს დროში ქრისტიანებად დარჩნენ უმთავრესად გლეხები, ახლა მხოლოდ გლეხები იხდიან ხარაჯასა და სხვა გადასახადებს“ (ქ. ცხ., 1941: 123).

ჯაყელთა საგვარეულო საძვალე საფარაში იყო, მაგრამ გამაჰმადიანებული ჯაყელები XVIII-დან იქ აღარ იკრძალებოდნენ. ამ უკანასკნელთ სახლები და მამულები ჰქონდათ ოლთისში, არტაანში, ართვინში, აწყვერში, სადაც ზოგჯერ ცხოვრობდნენ და იმარხებოდნენ კიდევ. ფაშას მუდმივი შემოსავალი ჰქონდა აწყვერის, ასპინძის, ახალქალაქის, ხერთვისის და ახალციხის სანჯაყებიდან. გადასახადების რაოდენობით თუ ვიმსჯელებთ, ყველაზე მდიდარი ყოფილა ხერთვისის სანჯაყი, რომელიც სხვებთან შედარებით უფრო მეტს უხდიდა ფაშას. ვილაიეთი და საფაშო ერთი და იგივე იყო. ახალციხის საფაშო XVI-XVII სს-ში უშუალოდ სულთანს ემორჩილებოდა, XVIII ს-დან კი არზრუმის სერასკირს. ახალციხის ფაშები სერასკირებს ხშირად არ ემორჩილებოდნენ, ზოგჯერ ოსმალეთის ცენტრალურ ხელისუფლებასაც კი ეურჩებოდნენ, მაგ, შერიფ-ფაშა. ახალციხის საფაშო საზღვრის პირა ვილაიეთი იყო და მას დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა. ადგილზე ფაშა

განუსაზღვრელი უფლებებით სარგებლობდა, ის იყო მხარის სრულუფლებიანი გამგებელი, რომელსაც ემორჩილებოდა ადმინისტრაცია, ეკლესია, სასამართლო და ჯარი (ლომსაძე, 1975:194). საფაშოს მართვა ხდებოდა მეჯლისის, ოჯახლის, მეშვეობით, რომელშიც შედიოდნენ, როგორც ფაშის ოჯახის ცალკეული წევრები, ისე ზოგიერთი უწყების ხელმძღვანელი, მაგ: სამხედრო, საფინანსო, სასულიერო, ადმინისტრაციულის და სხვა. წესით და კანონით ფაშას უფლება-მოვალეობა უნდა განახლებულიყო ტახტზე ახალი სულთნის ასვლის დროს, ან ხუთ წელიწადში ერთხელ სპეციალური ბარათით. ახალციხის ფაშებს ეს ნაკლებად აწუხებდათ. საფაშოს ტახტზე ჯაყელთა მემკვიდრეობითი უფლება მტკიცე იყო, ამიტომ ბარათს გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ ჰქონდა. ფაშები შემოსავალს იღებდნენ ხასებიდან, ანუ საკუთარი მამულებიდან. ხშირად ფაშის შემოსავალი ერთ მლნ. ახჩეს უახლოვდებოდა.

ახალციხის ფაშის შემოსავალი აღემატებოდა ტრაპიზონის, ყარსის და სხვა ბეგლარბეგების შემოსავალს. იმპერიის მხოლოდ 6 ფაშას: რუმელიის, ანატოლიის, არზრუმის, დიარბეკირის, ვანის და შეჰრიზოლის ფაშებს ჰქონდათ მასზე მეტი შემოსავალი. „ჯაბა დავთრის“ მიხედვით, ახალციხის საფაშოს შემოსავალი 4,5 მლნ. ახჩეს შეადგენდა. ეკონომიური ძლიერება ახალციხის ფაშების პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას უწყობდა ხელს. არსებობს უამრავი მაგალითი იმისა, რომ ისინი ხშირად ოსმალეთის ცენტრალურ ხელისუფლებას არ ემორჩილებოდნენ და თავიანთი მოსაზრებით ხელმძღვანელობდნენ მთელი რიგი საკითხების გადაწყვეტის დროს.

ყოველი ვილაიეთი იყოფოდა სანჯაყებად, რომელიც ქართულ სადროშოებს შეესაბამებოდა. სანჯაყ-ბეგს ხშირად ფაშის ხარისხი ჰქონდა, ოღონდ ერთთულიანი ფაშის. ეს დამოკიდებული იყო სანჯაყის მნიშვნელობაზე. კოლას სანჯაყის ბეგები ხშირად კოლა ფაშად ან გოლა ფაშად იხსენებოდნენ. ასეთივე ხარისხი ჰქონდა ჯავახეთის, ანუ ახალქალაქის სანჯაყ-ბეგს, ტაოსკარის სანჯაყის ბეგს. მათი უშუალო უფროსი ახალციხის ფაშა იყო, თუმცა ხშირი იყო სანჯაყთა მცდელობა საფაშოდან გამოყოფისა და დამოუკიდებლობის მოპოვებისა. მაგალითად, თავიანთი სანჯაყების საფაშოდან გამოყოფისთვის იბრძოდნენ ფირალიშვილები, შარვაშიძეები, ფალავანდიშვილები ახალქალაქში, ვაჩნაძეები-ხერთვისში, ლივანელი ჯაყელები და ხიმშიაშვილები-აჭარაში, ერისთავები-აბასთუმანში. ხშირად „საკუთარ მამულში“ ჩაკეტილი სანჯაყ-ბეგები თავიანთი ჯარით ვილაიეთის ფაშასაც ამარცხებდნენ.

„ჯაბა დავთრის“ მიხედვით ჩილდირის ეილაეთს განაგებდა მირ-მირანი (ფაშა), რომელსაც სულთანნი ნიშნავდა. ფაშას ეილაეთის გამგებლობა ჯერ 3, შემდეგ 2, მერე კი 1 წლით ეძლეოდა. თუ შემდეგ ფირმანს არ განუახლებდნენ, ის კარგავდა ძალაუფლებას. სულთანს უნდოდა მორჩილებაში ყოლოდა ისინი და არ უშვებდა მათ გაძლიერებას. ეილაეთი ანუ საფაშო სანჯაყებად ანუ ლივებად იყოფოდა და ის იყო ოსმალეთის ძირითადი სამხედრო-ადმინისტრაციული ერთეული. სანჯაყი იყოფოდა ნაჰიებად ან ყადილუქებად. ნაჰიეს მოსახლეობის უმრავლესობა ქრისტიანი იყო, ყადილუქის კი მუსულმანი. ჩილდირის ვილაიეთი ანუ ახალციხის საფაშო შემდეგ ლივებად და ნაჰიებად იყოფოდა.

1. ახალციხის ლივა: 1 ახალციხის, 2 აწყურის, 3 უდეს, 4 ზვარეს, 5 ჩრდილის, 6 ქვაბლიანის ნაჰიები.

2. ახალქალაქის ლივა: 1 აკშეჰირის, 2 ნიალისყურის, 3 თმოგვის, 4 ზვარეს ნაჰიები.

3. ჩრდილის ლივა: 1 ჯანბაზის, 2 მგელციხის, 3 ქანარბელის ნაჰიები.

4. ფოცხოვის ლივა: 1 ფოცხოვის, 2 მზვარეს, 3 ჩრდილის ნაპიები.
5. ხერთვისის ლივა: 1 ხერთვისის, 2 ბუზმარეთის, 3 ტყე-ჯავახეთის, 4 ჩრდილის ნაპიები.
6. არტანუჯის ლივა: 1 არტანუჯის, 2 იშხანის, 3 ტაოსკარის, 4 ხუმსის ნაპიები.
7. ოლთისის ლივა: 1 ბარდუსის, 2 ანძავის, 3 ჩრდილის, 4 მისრასორის ნაპიები.
8. დიდი არტანის ლივა: 1 მზვარეს, 2 ჩრდილის, 3 ტყის ნაპიები.
9. პატარა არტანის ლივა: 1 ხოჯევანის, 2 მზვარეს, 3 ჩრდილის ნაპიები
10. ფანაკის ლივა: 1 ფანაკის, 2 ფანასკერტის, 3 ქამხირის ნაპიები.
11. მამირვანის ლივა: 1 მამირვანის, 2 ახას ნაპიები.
12. ჭაჭარაქის ლივა,
13. ასპინძის ლივა,
14. ალთუნკალას (ოქროსციხეს) ლივა,
15. ოცხეს ლივა,
16. ზემო აჭარის ლივა,
17. ქვემო აჭარის ლივა,
18. შავშეთის ლივა,
19. ლივანას ლივა,
20. ნისფი ლივანას ლივა,
21. ფერთექრექის ლივა (აბულაძე, სვანიძე, 1979:79-80).

სანჯაყების ნაწილში არსებობდა იურთლუკის და ოჯახლიკის ანუ მემკვიდრეობით მიწის გადაცემის წესი. მკვლევარი გ. ჩოჩიევი ფიქრობდა, რომ ასეთი იყო 4 სანჯაყი, ც. აბულაძის აზრით - 15, მეჰმედ რაშიდის ცნობით -14 სანჯაყი (აბულაძე, სვანიძე, 1979:84). ამ სანჯაყებში გარკვეული ფორმით მიწათმფლობელობის ძველი, ქართული წესებიც იყო შენარჩუნებული. რაც შეეხება გ. ჩოჩიევის მიერ ნახსენებ 4 სანჯაყს, ისინი, ც. აბულაძის და მ. სვანიძის ვარაუდით, დაარსდა სულეიმან I-ის (1520-1566) დროს (აბულაძე, სვანიძე, 1979:85), შემდეგ კი მათი რაოდენობა გაიზარდა. ამ სანჯაყებში არავის ჰქონდა შესვლის და გადასახადების აკრეფის უფლება, თუმცა, მიწის მესაკუთრედ მაინც სულთანი ითვლებოდა და ის გადასცემდა ბეგებს იურთლუკის და ოჯახლიკის წესით ამ სანჯაყებს, ისინი კი შემდეგ - მემკვიდრეობით. ეს 4 სანჯაყი იყო: ფერთექრექი, ლივანა, ნისფი ლივანა და შავშეთი. ისინი არ იყო შეტანილი „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდ დავთარში.“ შეიძლება ვთქვათ, რომ ახალციხის ფაშამ და მისმა სანჯაყ-ბეგებმა ოსმალთა ბატონობის დროს შეინარჩუნეს პოლიტიკური და ეკონომიკური დამოუკიდებლობა. იურთლუკის და ოჯახლიკის პატრონის სიკვდილის შემთხვევაში მისი ქონება გადაეცემოდა მის ვაჟს, ძმას ან სხვა ნათესავს, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში-უცხო პირს მანამ, სანამ ცოცხალი იყვნენ მისი შვილები ან ნათესავები.

მათი ამოწყვეტის შემდეგ კი გადასცემდნენ სხვა მოხელეს და მას უკვე აღარ ეწოდებოდა იურთლუკი ან ოჯახლიკი.

ახალციხის ფაშები მნიშვნელოვან როლს თამაშობდნენ ქართული სამეფოების პოლიტიკურ ცხოვრებაში. განსაკუთრებით გაიზარდა მათი როლი XVIII-ის 20-30-იან წლებში. 1727 წელს ქართლის მეფის, გამაჰმადიანებული იესეს, გარდაცვალების შემდეგ, თურქებმა ქართლში მეფობა გააუქმეს და ქვეყნის მმართველად გამაჰმადიანებული ჯაყელი, ახალციხის ისაყ ფაშა დანიშნეს. ის იყო ბექა ჯაყელის ანუ საფარ-ფაშას შვილთაშვილი. მისი პაპის, ასლან ფაშას სახლში შენარჩუნებული იყო ქართული სული, ოჯახის წევრი მანდილოსნები ქრისტიანები იყვნენ. ასი წელი იყო გასული პირველი მაჰმადიანი ფაშის დანიშნვიდან (1628 წ. ბექა ჯაყელი, ანუ საფარ-ფაშა) და ქრისტიანობა ისევ არსებობდა სამცხეში. საუკეთესო მაგალითი იყო ასლან-ფაშას და, ელენე ათაბაგი, რომელმაც სპარსეთის დედოფლად ყოფნის დროსაც კი შეინარჩუნა ქრისტიანობა.

ისაყ ფაშა ქართლის მმართველი გახდა. ის განაგებდა მთელ მესხეთს და ქართლს. შემდეგ სულთანმა მას კახეთის დაპყრობაც დაავალა. ფაშას სამი თული ჰქონდა და ვეზირად ითვლებოდა. ამ დროის სულთნის ფირმანებში ის იხსენიება ვეზირად და მუშირად, ჩილდირისა და თბილისის მხარეთა მმართველად და მფარველად (ცაგარელი, 1891:72). მან ნელ-ნელა კახეთიც დაიმორჩილა და, ფაქტიურად, მთელ საქართველოს აკონტროლებდა XVIII-ის 30-იან წლებში. ისაყ ფაშამ ქართლი ოთხ სანჯაყად დაჰყო და ხალხს მიმიე გადასახადები შეაწერა. მოსახლეობა ქართლიდან გარბოდა და სამცხე-ჯავახეთში სახლდებოდა (ქ. ცხ., 1973:736). ამ დროს სამცხეში საცხოვრებლად მიდიოდნენ იმერეთიდან გაქცეული ტყვეები, რომლებიც აქ მაჰმადიანობას იღებდნენ. ქართლში გამოუვალ მდგომარეობაში ჩავარდნილი დომენტი კათალიკოსი სულთანთან ჩავიდა და სთხოვა, რომ მოწყალედ მოქცეოდნენ ქრისტიანებს და მის ძმას, იესეს. ეს ამბავი ისაყ ფაშამ შეიტყო, გაბრაზდა, სულთანს არზა მიწერა და კათალიკოსი ტენედოსის კუნძულზე გადასახლებინა (ბროსე, 1900:67).

ახალციხის ფაშების როლი და პოლიტიკური წონა განსაკუთრებით გაიზარდა XVIII-ის II ნახევარში. უკვე აღვნიშნეთ, რომ ახალგაზრდა სოლომონ I-ს ტახტის დაბრუნებაში სწორედ ახალციხის ფაშა დაეხმარა. მოგვიანებით აღვწერთ იმ ბრძოლებს, რომლებიც იმერეთის სახელოვანმა მეფემ თურქ დამპყრობელს გაუმართა. ეს ბრძოლები, ძირითადად, სწორედ ახალციხის ფაშის წინააღმდეგ მიმდინარეობდა. ოსმალებმა 1757, 1758, 1760, 1761 და 1763 წლებში ექვსჯერ ილაშქრეს იმერეთში. ქართველები მხოლოდ ერთხელ, 1758 წლის I ლაშქრობაში დამარცხდნენ.

ც. აბულაძე თავის წერილში „ქართული გენის კვალი ოსმალურ ბერათებში“ (აკ. წერეთლის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კრებული „ორიენტალისტური ძიებანი“, 2018). მეტად საყურადღებო ცნობას გვაწვდის საფაშოს გამაჰმადიანებული ქართველების შესახებ.

საქმე ეხება ალთუნყალის ანუ ოქროსციხის რაბათისა და მისი მიმდებარე სოფლებიდან 200900 ახჩის შემოსავლის მამულის მფლობელს, სანჯაყ-ბეგ მეჰმედ ხეირს. მან „მოვალეობა დაივიწყა“ და უარი თქვა საქართველოს წინააღმდეგ მუდამ უბედურების მომტან ომში მონაწილეობის მიღებაზე. ამ არასასიამოვნო ამბავის შესახებ ახალციხის ჰასან-ფაშა არზას აგზავნიდა „ბედნიერების კარიბჭეში“ (სულთნის სასახლეში). ის ატყობინებდა სულთანს

მეჰმედ ხეირის ღალატის შესახებ და მის ნაცვლად მეჰმედ სეიდის დანიშვნას ითხოვდა, რომელიც 1756 წლიდან ალთუნყალის სანჯაყ-ბეგის, სულეიმან ესადის მმიშვილი იყო (ს. ჯიქია, 1960:167). მეჰმედ ხეირს ღალატად ჩაუთვალეს ისიც, რომ მან ვერ უზრუნველყო საზღვრის დაცვა ლეკებისგან და სხვა მსგავსი ავაზაკებისგან და დასახელებული ლივა დაუცველი დატოვა. ეს ძალიან მნიშვნელოვანი ცნობაა, საიდანაც ვიგებთ, რომ: 1) მეჰმედ ხეირი ბოლომდე არ იყო გამაჰმადიანებული და მასში მთლიანად არ იყო გამქრალი ქრისტიანული ცნობიერება. ვფიქრობთ, რომ ეს იყო მიზეზი მისი უარისა საქართველოში ლაშქრობაზე; 2) საქართველოს წინააღმდეგ მოწყობილ ლაშქრობებს ოსმალეთისთვის ყოველთვის უბედურება მოჰქონდა და 3) ლეკები თავიანთი ავაზაკობით ახალციხის საფაშოსაც ისევე აწუხებდნენ, როგორც დანარჩენ საქართველოს.

სულთანი ახალციხის საფაშოს უყურებდა, როგორც ოსმალური პოლიტიკის განხორციელების იარაღს დასავლეთ საქართველოში. ახალციხის ფაშებს „აქუნდათ... ბრძანება ყოველთა საქმეთა ზედა იმერეთისათა და მართვიდენ ესენი“ (ჭიჭინაძე, 1913:258).

ნომან (ნაამან-ფაშა) (1769-1700 წწ). მისიონერ ლეონის ცნობით, ის ებრაელი იყო, შემდეგ გამაჰმადიანდა და ფაშობა მიიღო (ლომსაძე, 1975:220) ეს იყო პირველი შემთხვევა, როცა ფაშა არაქართული წარმოშობის, არა ჯაყელთა გვარის წარმომადგენელი გახდა. მასაც იმერეთის საკითხის მოგვარება უნდოდა. მოსვლისთანავე კავშირი დაამყარა ერეკლესთან და სოლომონის წინააღმდეგ მის მიმხრობას ცდილობდა (ცაგარელი, 1898:119). მან მოსახლეობას ახალი გადასახადები შეაწერა, ქრისტიანები უფრო მეტად შეზღუდა. დააპატიმრა კათოლიკე მღვდლები და გათავისუფლების სანაცვლოდ ფული მოითხოვა. 1770 წ. კონსტანტინოპოლის ეპისკოპოსი წერდა: „ფაშას სიხარბეს იქამდე მიულწევია, რომ კათოლიკეების ეკლესიები მიუყიდნია ექმიანის პატრიარქისათვის 15 ქისა ფულად“ (თამარაშვილი, 1902:444).

1770 წ. ასპინძის ბრძოლაში განცდილი მარცხის გამო ის გადააყენეს და ფაშა ისევ სულეიმან ჯაყელი გახდა. (სულეიმან-ფაშა მეორედ 1770-1791 წწ). მამამისს სუმბათი ერქვა, მეუღლე მესხი შალიკაშვილის ასული ყოფილა. ადგილობრივი ქრისტიანები მის დანიშვნას კარგად შეხვდნენ. სულთანი „ნაამან-ფაშას ადგილზე ერთი აქაური ქართველი დანიშნაო“-წერდნენ კათოლიკე მღვდლები (ლომსაძე, 1975:221). სულეიმან ფაშამ საფაშოში მდგომარეობა მოაწესრიგა. სოლომონთან ბოლოს იმდენად ნორმალური ურთიერთობა ჰქონდა, რომ მას „შვილს“ ეძახდა. ფაშა კარგად ხვდებოდა ერეკლეს ინტერესს ახალციხის მიმართ და ცდილობდა ქართლ-კახეთის სამეფოს დასუსტებას. გეორგიევსკის ტრაქტატში ერეკლეს, როგორც სამცხე-საათაბაგოს მფლობელის, მოხსენიებამ სულეიმანი ისე შეაშფოთა, რომ სათავეში ჩაუდგა მაჰმადიანთა კოალიციურ ლაშქრობას საქართველოზე, ამის გამო მას სერასკირობა მიანიჭეს, თუმცა, მოგვიანებით მან ერეკლეს შუამდგომლობაც კი სთხოვა პეტერბურგთან. თურქეთთან ომში რუსეთის გამარჯვების შემთხვევაში ის საფაშოსთან ერთად რუსეთის შემადგენლობაში შესვლას აპირებდა, ანუ, მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, „თავისი წინაპრების ქუდს დაიხურავდა“, ე.ი. ქრისტიანულ სარწმუნოებას დაუბრუნდებოდა და არა მაჰმადიანურს.

გადაუჭარბებლად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ახალციხის საფაშო იყო საკმაოდ ძლიერი და დიდი მნიშვნელობის მქონე პოლიტიკური გაერთიანება, რომელიც მოიცავდა დღევანდელ სამცხე-ჯავახეთის ტერიტორიას. როდესაც ვსაუბრობთ ახალციხის ფაშაზე, ყოველთვის უნდა ვიგულისხმოდ მის ზურგს უკან მდგომი არზრუმის სერასკირი, რომლის მიღმაც ოსმალეთის ცენტრალური ხელისუფლება მოიაზრებოდა, ამიტომ გასაკვირი არ იყო, რომ ვახტანგ VI-ის

რუსეთში წასვლის შემდეგ ახალციხის ისაყ-ფაშა მთელ საქართველოს განაგებდა. ანტიქართული ლაშქრობების უმრავლესობის ინიციატორი სულთნის ხელისუფლება, ხოლო უშუალო შემსრულებელი ახალციხის ფაშა იყო. ახალციხის ფაშებზე საუბრისას ნიშანდობლივია ერთი გარემოებაც, ისინი ხშირად იმდენად ძლიერებად თვლიდნენ საკუთარ თავს, რომ რიგი საკითხების გადაჭრისას სულთნის ხელისუფლებას საქმის კურსში არ აყენებდნენ. ასე მოხდა სოლომონ I-ის, მამის, ალექსანდრე V-ის, ტახტზე დაბრუნების დროს, როცა ფაშამ ნადირ-შაჰის თხოვნა ისე დააკმაყოფილა, რომ ამის შესახებ ოსმალეთის ხელისუფლებას არც შეატყობინა. ასე მოხდა სოლომონ I-ის მოწინააღმდეგე გურიელის შემთხვევაშიც, როცა ფაშამ ერეკლეს და თეიმურაზის თხოვნით გურიელს სამფლობელო დაუბრუნა და არც ამის შესახებ ჩააყენა საქმის კურსში ოსმალეთის სულთანი. შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ახალციხის ფაშა იყო ძლიერი და საკმაოდ დამოუკიდებელი პოლიტიკური ფიგურა, რომელიც მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში. გამაჰმადიანებული ჯაყელების დიდი ძალა, შეუპოვრობა და დაუმორჩილებლობა კარგად გამოჩნდა საუკუნის მიწურულს, როცა ოსმალეთის ხელისუფლებამ ვერაფერი მოუხერხა და, ფაქტიურად, საკუთარი უძლურება აღიარა ახალციხის შერიფ-ფაშასთან ურთიერთობის დროს.

დასკვნა. ჩვენი მიზანი იყო გვეჩვენებინა, რომ თურქი ისტორიკოსის მ.ფ.კირზიულლუს, მოსაზრება ჯაყელთა საგვარეულოს არაქართული წარმოშობის და სამცხე-საათაბაგოში ოსმალურ-ცივჩალური პოლიტიკური ერთეულის არსებობის შესახებ 1268-1578 წლებში არ შეესაბამება სინამდვილეს. სარგის ჯაყელი, მიუხედავად მისი დავით VII ულუსთან დაპირისპირებისა, ქართული ორიენტაციის და მართლმადიდებლური სარწმუნოების მიმდევარი იყო, ისევე, როგორც მისი შვილი, ბექა მანდატურთუხუცესი და მისი მომდევნო ათაბეგები. ყვარყვარე II ათაბაგი (1451-1498), რომელსაც ლომის წვლილი მიუძღვის საქართველოს პოლიტიკური ერთიანობის დაშლაში, ქრისტიანი იყო, წინააღმდეგ შემთხვევაში თავისი გარდაცვლილი შვილის, ბაადურის, სულის მოსახსენებლად ათონის ივერთა მონასტერს დიდძალ სიმდიდრეს არ შესწირავდა. მისი მეექვსე ვაჟი, მანუჩარი, იხსენება, როგორც 1486 წელს აწყურის სახელგანთქმული ღვთისმშობლის ხატის დამხსნელი „აგარიანთა“ ხელიდან (შარაშიძე, 1961:99). იმედია, თურქი მეცნიერიც დაეთანხმებოდა ჩვენს მოსაზრებას, რომ „აგარიანში“ მაჰმადიანი თურქი უნდა ვიგულისხმოთ და არა ქრისტიანი ქართველი.

არც თემურ-ლენგის სამცხეში ლაშქრობის დროს ჩანს აქ რაიმე ფორმის ოსმალურ-ცივჩალური საბეგოს არსებობა. ამის შესახებ არაფერს გვამცნობს „ქართლის ცხოვრება“ ან ვახუშტი ბატონიშვილის „აღწერა სამეფოსი საქართველოსი“. XVI ს-ში იმერეთის მეფის, ბაგრატის, ძალისხმევით სამცხე-საათაბაგო 10 წლის განმავლობაში (1535-1545 წწ) იმერეთის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა. პირველი ათაბაგი, რომელიც გამაჰმადიანდა, იყო სიმონ I-ის თანამედროვე მანუჩარ ათაბაგი, რომელმაც ძალიან მალე, 1582-1583 წლებში უარყო მაჰმადიანობა, ქრისტიანულ სარწმუნოებას დაუბრუნდა და ქართლის მეფესთან ერთად ებრძოდა ქვეყნის მტრებს.

ჯაყელთა გამაჰმადიანების დასაწყისად უნდა მივიჩნიოთ 1628 წელი, როცა ქრისტიანმა ბექა III ჯაყელმა, ნათლობის სახელით პავლე, მოწამლა საკუთარი ძმიშვილი, მანუჩარ ათაბაგი, თვითონ გამაჰმადიანდა და იწოდა საფარ-ფაშად. ეს, როგორც უკვე ვთქვით, მოხდა 1628 წელს. ნათელია, რომ ახალციხის ფაშები იყვნენ გამაჰმადიანებული ჯაყელები და არა ოსმალურ-

ყივზაღური წარმომობის დიდებულები. ამიტომ ვფიქრობთ, რომ თურქი მეცნიერის მოსაზრება ჯაყელთა წარმომობასთან დაკავშირებით შორს დგას ჭეშმარიტებისგან.

გამოყენებული ლიტერატურა

- alasia, g. (2008). *kartvelebi da islamamdeli turkebi*. tbilisi: "sakartvelos matsne" (ალასანია, გ. (2008). *ქართველები და ისლამადელი თურქები*. თბილისი: "საქართველოს მაცნე").
- Бакрадзе, Д. (1878). *Археологические путешествия по Гурии и Аджаре*. Санкт-Петербург: ТИП. Имп. Акад. наук.
- bakht'adze, m. (2008). *jaqelta sagvareulos ist'oria XI-XVI sauk'uneebshi*. tb.: gamomtsemloba „art'anuji” (ბახტაძე, მ. (2008). *ჯაყელთა საგვარეულოს ისტორია XI-XVI საუკუნეებში*. თბ.: გამომცემლობა „არტანუჯი“).
- gloveli, k'. (2019). ramdenime moment'i davit VII ulus mepobidan. *sakartvelos metsnierebata erovnuli ak'ademiis zhurnali „matsne”, №1*. tb.: gamomtsemloba „sakartvelos metsnierebata erovnuli ak'ademiis saredaktsio-sagamomtsemlo sabch'o” (გლოველი, კ. (2019). რამდენიმე მომენტი დავით VII ულუს მეფობიდან. *საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ჟურნალი „მაცნე”, №1*. თბ.: გამომცემლობა „საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭო“).
- gogolauri, r. (2016). *chrd. k'avk'asia-samtskhe-javakhetis urtiertoba da kartl-k'akheti XVIII s-shi*. tb.: gamomtsemloba „universali“ (გოგოლაური, რ. (2016). *ჩრდ. კავკასია-სამცხე-ჯავახეთის ურთიერთობა და ქართლ-კახეთი XVIII ს-ში*. თბ.: გამომცემლობა „უნივერსალი“).
- k'akhniashvili. g. (2005). turki mk'vlevris m. p. k'irzioghilus erti tsnobis gark'vevistvis. *zhurnali „aghmosavleti“*. №8 (კახნიაშვილი, გ. (2005). თურქი მკვლევრის მ. ფ. კირზიოღლუს ერთი ცნობის გარკვევისთვის. *ჟურნალი „აღმოსავლეთი“*. №8).
- lomsadze, sh. (1975). *samtskhe-javakheti XVIIIs-is shua ts'lebidan XIXs-is shua ts'lebamde*. tb.: gamomtsemloba „metsniereba” (ლომსაძე, შ. (1975). *სამცხე-ჯავახეთი XVIII ს-ის შუა წლებიდან XIX ს-ის შუა წლებამდე*. თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- Мургулия, М. Шушарин, В. (1998). *Половцы, Грузия, Русь и Венгрия в XII-XIII веках*. Москва.: Тирография РАН.
- st'epnadze, j. (1985). sakartvelo-qivchaqetis urtiertobis ist'oriidan. *ist'oria da geograpia sk'olashi*. I. tb.: gamomtsemloba „tbilisi” (სტეფნაძე, ჯ. (1985). საქართველო-ყივზაყეთის ურთიერთობის ისტორიიდან. *ისტორია და გეოგრაფია სკოლაში*. I. თბ.: გამომცემლობა „თბილისი“).
- st'epnadze, j. (1990). *demet're I*. tb.: gamomtsemloba „metsniereba” (სტეფნაძე, ჯ. (1990). დემეტრე I. თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება“).

- Такашвили, Э. (1905). *Археологические экскурсии, разискания и заметки*. Книга I, Тиф.: Тип. К.П. Козловскаго.
- kartlis tskhovreba*, (1959). ტ'. II. t'ekst'i dadgenili qvela dziritadi khelnats'eris mikhedvit s.qaukhchishvilis mier. tb.: gamomtsemloba „sabch'ota sakartvelo” (*ქართლის ცხოვრება*, (1959). ტ. II. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს.ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ.: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო”).
- kartlis tskhovreba*, (1973). ტ'. IV. t'ekst'i dadgenili qvela dziritadi khelnats'eris mikhedvit s.qaukhchishvilis mier tb.: gamomtsemloba „sabch'ota sakartvelo” (*ქართლის ცხოვრება*, (1973). ტ. IV. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს.ყაუხჩიშვილის მიერ თბ.: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო”).
- sharashidze, k. (1961). *samkhret sakartvelos ist'oriis sak'itkhebi (XV-XVI ss)*. tb.: „sakartvelos metsnierebata ak'ademiis“ gamomtsemloba (შარაშიძე, კ. (1961). *სამხრეთ საქართველოს ისტორიის საკითხები (XV-XVI სს)*. თბ.: „საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის“ გამომცემლობა).
- childiris vilaietis jaba davtari*. (1979). turkuli t'ekst'i kartuli targmanit moamzada tsisana abuladzem da mikheil svanidzem. tb.: gamomtsemloba „metsniereba” (*ჩილდირის ვილაიეთის ჯაბა დავთარი*. (1979). თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით მოამზადა ცისანა აბულაძემ და მიხეილ სვანიძემ. თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება”).
- Цагарели, А. (1891). *Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия, относящиеся к Грузии*, т. I, СПб.: Комис. печатания гос. грамоти и договоров.
- ts'urts'umia, m. (2012). *qivchaghta sak'itkhisatvis XII s-is dasats'qisis kartul p'olit'ik'ashi*. i.javakhishvilis sakh.tbilisis sakhelmts'ipo universit'et'is shromebi. ტ'. VI (წურწუშია, მ. (2012). *ყივჩაღთა საკითხისათვის XII ს-ის დასაწყისის ქართულ პოლიტიკაში*. ი.ჯავახიშვილის სახ.თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები. ტ. VI).
- ch'ich'inadze, z. (1913). *vakhusht'i, sakartvelos tskhovreba*, II. tb.: st'amba „sorap'ani“ (ჭიჭინაძე, ზ. (1913). *ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება*, II. თბ.: სტამბა „სორაპანი“).
- jikia, m. (2011). kartuli turkologiis akhali purtseli. *sakartvelos ist'oriis inst'it'ut'is shromebi*. II. tb.: gamomtsemloba „meridiani” (ჯიქია, მ. (2011). ქართული თურქოლოგიის ახალი ფურცელი. *საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები*. II. თბ.: გამომცემლობა „მერიდიანი“).

THE IDEA OF AN ISANI KARAVI AND GEORGIAN CONSTITUTIONALISM

„ისნის კარვის“ იდეა და ქართული კონსტიტუციონალიზმი

Kurtanidze Amiran

PhD student of Samtskhe-Javakheti State University,

106 Rustaveli str. 0800, Akhaltsikhe, Georgia

ORCID: 0000-0002-6367-0912

amiran.kurtanidze@yahoo.com

+995555286377

ABSTRACT

The thesis pertains to the modern consideration of circumstance happened in the beginning of governance of Tamar of Georgia, as well as appearance of Kurtlu-Arslan's group during 1184-1185 who had introduced the unique requirement for that time and following period – establishment of special governing body “Karavi” adjacent to Kingdom Hall in Isani. This had to be the institution like Parliament without attendance of King and Karavi's members had to determine legislative, judiciary and personnel matters while Tamar of Georgia had to only execute their decisions.

The appearance of Kurtlu-Arslani's group is the historical event and is three years ahead from calling of Cortes in the Kingdom of Castile, Spain, in 1188 and is 30 years ahead from “the Great Charter of the Liberties” forced to John Lackland by the Barons of England in 1215 on the basis of which in 1265 was established the Parliament in England.

This was the Georgian model of political authority demarcation of which foundations were elaborated by Locke and Montesquieu during XVII-XVIII centuries, after the five centuries.

This was the “Third Estate” uprising for limitation of king's governance and demarcation of political authority and it had the world-historical meaning.

Key words: Kurtlu-Arslani, Karavi, Isani, Demacration of political authority, Bicameral parliament, constitutional monarchy, Rustaveli.

კურტანიძე ამირან

სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი,
მის.: საქართველო, ქ. ახალციხე, რუსთაველის ქ. №113, 0080

ORCID: 0000-0002-6367-0912

amiran.kurtanidze@yahoo.com

+9955555286377

აბსტრაქტი

ნაშრომი ეხება თამარ მეფის მმართველობის (1184-1213) დასაწყისში მომხდარი მოვლენის ახლებურად გააზრებას, ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლას 1184-1185 წლების მიჯნაზე, რომელმაც წამოაყენა იმ დროისათვის და შემდგომი პერიოდისათვის უნიკალური მოთხოვნა - ისანში, სამეფო დარბაზის გვერდით სპეციალური სამმართველო ორგანოს „კარავის“ დაარსება. ეს უნდა ყოფილიყო პარლამენტის მსგავსი დაწესებულება, რომელსაც არ დაესწრებოდა მეფე და მის წევრებს უნდა გადაეწყვიტათ საკანონმდებლო, სასამართლო და საკადრო საკითხები, ხოლო თამარ მეფეს უნდა აღესრულებინა ეს ყველაფერი.

ყუთლუ არსლანის დასის გამოსვლა ისტორიული მოვლენაა და 3 წლით წინ უსწრებს ესპანეთში, კასტილიის სამეფოში 1188 წელს კორტესების მოწვევას, ხოლო 30 წლის უსწრებს 1215 წელს ინგლისელი ბარონების მიერ მეფე ჯონ უმიწაწყლოსთვის თავსმოხეულ „თავისებურების დიდ ქარტიას“, რომლის საფუძველზეც ინგლისში პარლამენტის დაფუძნება მოხდა 1265 წელს.

ეს იყო ძალაუფლების დანაწილების ქართული მოდელი, რომლის საფუძველები ლოკმა და მონტესკიემ შეიმუშავეს XVII-XVIII საუკუნეებში, ხუთ საუკუნის შემდეგ.

ეს იყო „მესამე წოდების“ ამბოხება მეფის ხელისუფლების შესაზღუდად და ძალაუფლების გადასანაწილებლად და მას მსოფლიო-ისტორიული მნიშვნელობა ჰქონდა.

საძიებო სიტყვები: ყუთლუ-არსლანი, კარავი, ისანი, ძალაუფლების გადანაწილება, ორპალატიანი პარლამენტი, კონსტიტუციური მონარქია, რუსთაველი.

შესავალი. მსოფლიოში დღემდე ფართოდ გავრცელებული შეხედულებით საპარლამენტო ტრადიციების ფუძემდებელ ქვეყნად მიჩნეულია ინგლისი. არადა ეს ფაქტი არ შეესაბამება სინამდვილეს და ამ მოვლენის ფესვები უფრო სხვაგანაა საძებნი.

ესპანეთში, კერძოდ კი კასტილიის სამეფოში, კორტესებმა, როგორც ხალხის წარმომადგენლობითმა ორგანომ, მოღვაწიობა ჯერ კიდევ 1188 წელს დაიწყო, ბევრად უფრო ადრე, ვიდრე ინგლისის პარლამენტმა და საფრანგეთის გენერალურმა შტატებმა.

ამ მიმართებით ყუთლუ-არსლანის დასის ისტორიული გამოსვლა 1184-1185 წლებში კიდევ უფრო მეტ ყურადღებას იპყრობს და დიდ ისტორიულ მნიშვნელობას იძენს, რადგან იგი სამი წლით წინ უსწრებს კასტილიის სამეფოში კორტესების მოწვევას, ხოლო რამდენიმე ათეული წლით უსწრებს 1215 წელს ინგლისელი ბარონების მიერ მეფე ჯონ უმიწაწყლოსათვის თავზე მოხვეულ „თავისუფლების დიდ ქარტიას“, რომლის საფუძვლებზეც, მოგვიანებით, ინგლისში პარლამენტი დაფუძნდა 1265 წელს.

ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური პროგრამისა და მისი გამოსვლის შესახებ არცთუ მაინცდამაინც მდიდარი ლიტერატურა არსებობს, რომელთა უმრავლესობა კომუნისტურ პერიოდშია შექმნილი და მომხდარ მოვლენას ძირითადად კლასობრივი ბრძოლის კუთხით იხილავს.

ყუთლუ-არსლანის დასის მიერ „ისნის კარვის“ იდეაში გაჟღერებულ პოლიტიკურ პროგრამაში სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების დანაწილების თეორიის არსებობაზე პირველმა მიუთითა აკადემიკოსმა ივანე ჯავახიშვილმა. იგი მიიჩნევდა, რომ ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლა, ეს იყო „მესამე წოდების“ ამბოხება მეფის ხელისუფლების შესაზღუდად და ძალაუფლების გადასანაწილებლად და მას მსოფლიო-ისტორიული მნიშვნელობა ჰქონდა.

ივანე ჯავახიშვილი თვლიდა, რომ ყუთლუ-არსლანის დასს ეხებოდა ასევე „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ უცნობი შემავსებელი, რომელიც ყუთლუ-არსლანზე საუბრისას აღნიშნავდა, რომ „დაუდგრომელმან წესსა ზედა, თვისსა ვითარ ჩვეულება აქვს ყრმათა ადრე აღზევებად სიდიდისა მიერ, და უფროსდა გვართა და უაზნოთა აღამაღლებს სიმდიდრე“ („ქართლის ცხოვრება“, 1959:30-31). ივანე ჯავახიშვილმა ასევე ცხადყო, რომ ყუთლუ-არსლანის პოლიტიკური დასის გამოსვლას უნდა გულისხმობდეს ბასილი ეზოსმოდგარი, რომელიც თავის თხზულებაში „ცხოვრება მეფეთ-მეფე თამარისი“ წერს: „და კულად ამისთვის არა უდებებდა, რათა არა მოცლილთა განსუენებად სიჩუკნედ განსცენ თავი და სხუათა განზრახვითა დამოუკიდნენ, ვითართა სიმდიდრითა ალაღებულთა, ანუ ერთ-ერთისა მტერობად მოიცდიდეს და ბრძოლად, ვითარ ყვესთა ვიეთმე დაწყებასავე ამისსა მეფობისასა მისვე“.

სამწუხაროდ, ასეთი უმნიშვნელოვანესი მოვლენის შესახებ სხვა რაიმე წყარო ან ცნობა არ არსებობს, რაც მიუთითებს იმაზეც, რომ მეფის იდეოლოგიები ცდილობდნენ მისი მნიშვნელობის მიჩქმალვას და არაობიექტიურად წარმოდგენას მომავალი თაობების თვალში.

ბუნებრივია ისმის კითხვა: ვინ იყო ასეთი დიდი მნიშვნელობის იდეის ავტორი, რას ითხოვდნენ მის დასში გაერთიანებული ადამიანები და რა იდეური ფესვებით იკვებებოდა მათი ორიგინალური იდეა?

ვინ იყო „კარავისელთა“ (ასე უწოდებდნენ ყუთლუ-არსლანის დასში გაერთიანებულ ხალხს მკვლევარები) ლიდერი, ყუთლუ-არსლანი?

როგორც ზემოთ მოთხრობილი ისტორიული წყარო გვიდასტურებს, ყუთლუ-არსლანი (მართლაც იშვიათი სახელის მატარებელი პიროვნება ასევე უცნაური სახელის მატარებელი იყო მასავით აღზევებული ეგ-არსლან ბაკურციხელი XIII საუკუნეში, კოხტასთავის შეთქმულების მონაწილე), იყო ერთ-ერთი საყრდენი ვაზირი მეჭურჭლეთუხუცესი ანუ ფინანსთა მინისტრი, რომელიც თავისი სამსახურობრივი

მდგომარეობით ძალიან ახლოს იყო სავაჭრო და საფინანსო წრეებთან ქალაქის დაბალი წარმოშობის სოციალურ ფენებთან.

„ისტორიანი და აზმანი შარავანდეთან“-ს ავტორი უცნობი მემატინე მას ცოტა არ იყოს დამამცირებლად მოიხსენიებს, რითაც შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ იგი უმაღლესი არისტოკრატის წრეს არ ეკუთვნოდა, უფრო დაბალი (ან საშუალო) ფენის წარმომადგენელი იყო, რომელიც განსაკუთრებული ნიჭისა და უნარის, ან დამსახურების (შეიძლება მეფე მისგან ფინანსურადაც იყო დავალებული 1177 წლის დემნა უფლისწულის აჯანყების დროს და შემდეგ - ა.კ) გამო გიორგი III-მ (1156-1184) გაავაზირა.

მეთოდები. კვლევა ძირითადად ეფუძნება ისტორიულ და პოლიტიკურ მეცნიერებებში აპრობირებულ კვლევის მეთოდებს: ემპირიული ანალიზი, შედარებითი - ისტორიული მეთოდი, მიზეზობრივ-შედარებითი ანალიზი, სინთეზი, აბსტრაქცია, კონტენტ-ანალიზი, სისტემური ანალიზი.

შედეგები:

1. გამოთქმულია ვარაუდი, რომ ყუთლუ-არსლანის დასის იდეის იდეური წყარო შეიძლება ყოფილიყო შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“;

2. გაღრმავებულია პროფ. ვაჟა შუბითიძის იდეა, რომ ყუთლუ-არსლანის დასი მიზნად ისახავდა მეფის ხელისუფლების შეზღუდვას (კონსტიტუციური მონარქია) ორპალატიანი პარლამენტი (დარბაზი + კარავი) დაარსებით და ხელისუფლების გადანაწილებით.

დისკუსია. აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის დაკვირვებით, 1184 წელს ყუთლუ-არსლანი დიდგვაროვან აზნაურთა თამარ მეფის წინააღმდეგ აზნაურთა შეთქმულების მსხვერპლი, აფრიდონისა და ყუბასარის მსგავსად, არ გამხდარა რადგანაც ყუთლუ-არსლანი მაშინ შეთქმულთათვის „იმდენად საძულველი არ ყოფილა და ჭიანჭველივით მასაც თავისი თავი დიდგვაროვან აზნაურთა მრისხანებისგან უზრუნველუყვია: „ცხვარივით“ - იგი მშვიდ და უვნებელ ადამიანად მოსჩვენებიათ“.

როგორც ივანე ჯავახიშვილი მიუთითებს ყუთლუ-არსლანის პოლიტიკური დასი შედგებოდა როგორც დაბალი და საშუალო სოციალური წარმოშობის საქალაქო წრეებისაგან (ანუ „სიმდიდრით ალაღებულთაგან“), ისე განსაკუთრებული ნიჭისა და უნარის წყალობით სამეფო ხელისუფლების მიერ ყუთლუ-არსლანივით აღზევებულთაგან, რომლებიც ამ აჯანყების მეთაურის საიმედო თანაშემწენი და თანაშეფიცულნი იყვნენ.

ამრიგად, ყუთლუ-არსლანის დასის წევრთა შეთანხმების სიმტკიცე და დაურღვევლობა ყოვლისშემძლე ღმერთზე მითითებას კი არა, მხოლოდ ფიცს ემყარება, ეს კარგად შეამჩნია ივანე ჯავახიშვილმა, როცა დაწერა, რომ „პირველი შემთხვევა გვაქვს, აქ, როდესაც პოლიტიკური საკითხის განსახორციელებლად ძველ საქართველოში ფიცზე დამყარებული შეთანხმებული პოლიტიკური დასი გვევლინება“.

შუა საუკუნეებში სახელმწიფოსა და სამართლის ყველა საკითხს კი მხოლოდ ღმერთის ნების მიხედვით ხსნიდნენ. ამ მხრივ ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური პროგრამა მთლიანად თავისუფალია ღვთაებრივ-რელიგიური წარმოდგენებისაგან და საერო მოძღვრებებს ემყარება, მასში სამეფო ხელისუფლების წინააღმდეგ აჯანყებულთა მიერ წამოყენებული პოლიტიკური მოთხოვნები დასაბუთებულია იდეებით, რომლებიც ფეოდალიზმის ეპოქაში მანამდე სრულიად უცნობი იყო. ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკურ პროგრამაში საქართველო სახელმწიფო წყობილების, სამეფო ხელისუფლება ყუთლუ-არსლანის დასის წინააღმდეგ ბრძოლაში ხელმძღვანელობდა ღმერთის უძლეველობისა და სახელმწიფო ხელისუფლების ღვთაებრივი წარმოშობის რელიგიური

დოგმატებით. გარდაქმნის იურიდიულ საფუძველად მიჩნეულია სახელმწიფო ხელისუფლების დანაწილების საერო მოძღვრება.

ყუთლუ-არსლანის დასის იდეური საფუძველების ხსენებისას, გამოყოფენ 2 ვარიანტს: პირველი, ის, რომ, თბილისს საუკუნეების განმავლობაში განსაკუთრებული საქალაქო წყობილება ჰქონდა, რამაც ყველაზე თვალსაჩინოდ მისი დამოუკიდებელი არსებობის უკანასკნელი 40 წლის განმავლობაში იჩინა თავი, როდესაც არაბი ისტორიკოსის ალ-ფარიკის ცნობით, რესპუბლიკურ პრინციპებზე აგებული „ხალხის (ბერების) მმართველობა ჩამოყალიბდა.

1122 წელს დავით აღმაშენებელმა, დიდგორის ბრძოლიდან ერთი წლის თავზე, თბილისი გაათავისუფლა ოთხსაუკუნოვანი უღლისგან და შემოუერთა საქართველოს, მაგრამ ქალაქის მოსახლეობაში რომელთა საგრძნობი ნაწილი ქართველები და ქრისტიანები იყვნენ, კვლავ დიდხანს ცოცხლობდა „მესამე წოდების“ ინტერესების გამომხატველი რესპუბლიკური იდეები, რომლებმაც თავისი გამოვლინება ჰპოვეს თამარის მეორედ გამეფების დროს (1184 წელს), როცა დიდგვაროვანმა აზნაურებმა აჯანყება დაიწყეს თამარის წინააღმდეგ და მიაღწიეს მნიშვნელოვან დათმობებს და არსებული პოლიტიკური რეჟიმის შეცვლას. იდეური საფუძველის მეორე ვარიანტი იყო იმ პერიოდამდე (გიორგი მთაწმინდელის ეპოქიდან მოყოლებული საეკლესიო სამონასტრო ცხოვრებაში დამკვიდრებული ახალი და ჰუმანური იდეები. გიორგი მთაწმინდელთანაა დაკავშირებული მონასტრებში ეკლესიის წინამძღვართა არჩევის წილნაყრობის (ფარული არჩევნების) წესით ჩატარება ემიგრანტი ქართველი კულტურის მკვლევარის, ისიდორე მანწკავას მტკიცებით, გიორგი მთაწმინდელი, მთელ საქრისტიანო მსოფლიოში პირველი საეკლესიო მოღვაწეა, რომელიც საეკლესიო-სამონასტრო ცხოვრებაში პირველი შეებრძოლა ფეოდალიზმს XI საუკუნეში და ამით მისცა კარგი მაგალითი შემდგომი ეპოქის პროგრესულ აზრებს და მოღვაწეებს.

ჩვენი აზრით, ყუთლუ-არსლანის დასის იდეური წყარო შეიძლება ყოფილიყო შოთა რუსთაველის გენიალური „ვეფხისტყაოსანი“, რომლის პირველი ნაწილი დემნა უფლისწულის აჯანყების მერეა დაწერილი 1177-79 წლებში.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ გიორგი მესამის გარდაცვალებით ისარგებლეს დიდგვარიანმა, აზნაურებმა და წაუყენეს ულტიმატუმი ახალგაზრდა, გამოუცდელ თამარს - ხელმეორედ კურთხევა ტახტზე და მათთვის მიუღებელი დაბალი წარმოშობის ვეზირების - აფრიდონისა და ყუბასარის გადაყენება, ანუ იმ რეჟიმის შეცვლა, რაც საშუალებას აძლევდა შედარებით დაბალი წარმოშობის, მაგრამ დიდი ნიჭისა და უნარ ჩვევების მქონე პირებს დაეკავებინათ მაღალი თანამდებობები სამეფო კარზე. დიდაზნაურებმა მაშინ თავისას მიაღწიეს და აიძულეს თამარი მათი მოთხოვნები შეესრულებინა (საერთოდ უნდა ითქვას, რომ თამარის მეფობის პირველი ათწლეული დიდი კატაკლიზმებით იყო აღსავსე, რამაც გამოიწვია დიდი რყევები ქვეყანაში და მისი დასუსტება).

თამარის წინააღმდეგ დიდგვაროვან აზნაურებს მაშინ გვერდით არ დადგომია ყუთლუ-არსლანის დასი, რომელიც ასევე კარგა ხანია ამზადებდა გამოსვლას მეფის წინააღმდეგ, თუმცა ხელსაყრელ დროს ელოდებოდა, მათ გაერთიანებას ხელი შეუშალა დაჯგუფებათა სხვადასხვა სოციალურმა შემადგენლობამ და განსხვავებულმა პოლიტიკურმა პროგრამამ. მათ აერთიანებდათ იდეურად ერთი რამ - მეფის ხელისუფლების შეზღუდვის სურვილი, თუმცა ეს შეზღუდვა ამ ჯგუფებს სხვადასხვანაირად ესმოდა.

სწორად მიუთითებს ვ. აბაშმაძე, „რომ დიდგვარიან აზნაურთა შეთქმულების შედეგად ქვეყანაში წინათ არსებული პროგრესული პოლიტიკური რეჟიმის, (რომლის ფუძემდებელი იყო დავით აღმაშენებელი და მომდევნო მისი მემკვიდრეები) შეცვლა ყველაზე მწვავედ დაბალი წარმოშობის სოციალურმა ფენებმა განიცადეს, რადგანაც

გიორგი მესამის მეფობისას არსებული პოლიტიკური რეჟიმის დამხობამ საბოლოოდ დაუხშო გზა დაბალი სოციალური ფენების წარმომადგენლებს სახელმწიფოებრივი ხელისუფლებისაკენ. სწორედ ამიტომ მათთვის სასურველი პოლიტიკური რეჟიმის შეცვლას დაბალმა სოციალურმა ფენებმა დაუყოვნებლივ უპასუხეს დიდი აჯანყებით, რომელიც, როგორც წყაროებიდან ირკვევა, ანტიფეოდალურ ხასიათს ატარებდა. აჯანყებულები მოითხოვდნენ სამეფო ხელისუფლების უკიდურესად შეზღუდვას, ხელისუფლების დანაწილების გზით, რაც თამარის მეფობის დასასრულს მოასწავებდა.

ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური პროგრამა და იდეოლოგია კარგად ჩანს მათ მოთხოვნებში სამეფო კარისადმი. მემატეანის თქმით, ყუთლუ-არსლანმა „ითხოვა კარავი დადგმად ველსა ისანისასა და სანახებსა სალოდებლისასა და თქვა: „დასხდომილნი მუნ შიგა, გამგებელნი მიცემისა და მოღებისა, წყალობისა და შერისხვისანი, ვჰკადრებდთ და ვაცნობებდეთ თამარს, მეფესა და დედოფალსა; მაშინლა სრულ იქმნებოდეს განგებულნი ჩვენი“ („ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“).

როგორც ივანე ჯავახიშვილმა გამოიკვლია, „მიცემა და მოღება, წყალობა და შერისხვა“ საკანონმდებლო და სასამართლო ძალაუფლების აღმნიშვნელია.

მკვლევართა სამართლიანი ვარაუდით ყუთლუ-არსლანის დასი მოითხოვდა ისანში სამეფო ხელისუფლების რეზიდენციის გვერდით სრულიად ახალი დაწესებულების „კარვის“ ჩამოყალიბებას, რომელიც საკანონმდებლო და სასამართლო ხელისუფლებას გააკონტროლებდა, ხოლო მეფეს რჩებოდა მათი აღსრულების მოვალეობა, ანუ მათი დადგენილის აღსრულება. ვ. აბაშაძის აზრით, ყუთლუ-არსლანის პოლიტიკურ პროგრამაში მთავარია არა პარლამენტის მსგავსი დაწესებულების შექმნა, არამედ სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების დანაწილება და მისი განხორციელება სხვადასხვა ორგანოების მიერ.

ყუთლუ-არსლანის დასის მოთხოვნით, მეფეს „კარავთან“ არავითარი კავშირი არ უნდა ჰქონოდა, იგი არ უნდა დასწრებოდა „კარვის“ სხდომებს, მას არ უნდა ჰქონოდა „კარვის“ დადგენილების შეჩერების უფლება. მეფეს მხოლოდ ევალეობა „კარვის“ წევრთა მიღებული დადგენილებების სისრულეში მოყვანა, ანუ აღსრულება.

დღემდე არც ერთმა მკვლევარმა ვ. შუბითიძის გარდა არ მიაქცია ყურადღება ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს. ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლამდე და მერეც არსებობდა სახელმწიფო დარბაზი, სათათბირო ორგანო, რომელზეც მეფის თაოსნობით იხილებოდა უმნიშვნელოვანესი საშინაო თუ საგარეო საკითხები.

დარბაზობას ესწრებოდნენ თანამდებობის პირები და უმაღლესი საღვმდელოება. დარბაზს ჰქონდა სათათბირო უფლება და იგი თავს ვერ მოახვევდა მეფეს რაიმე გადაწყვეტილებას. ყუთლუ-არსლანის დასი, როგორც ჩანს დარბაზს ხელუხლებლად ტოვებდა და იგი ითხოვდა ახალი, საგანგებო დაწესებულების „კარვის“ შექმნას, რომელშიც არ შევიდოდნენ დარბაზის წევრნი.

ეს ნიშნავს იმას, რომ „კარავში“ წარმოდგენილი უნდა ყოფილიყო ყველა მნიშვნელოვანი ჯგუფი თუ ფენა (მათ შორის ოპოზიციურიც), რომელთა მიერ მიღებულ დადგენილებას მეფე ვეტოს ვერ დაადებდა, ანუ ვერ დაბლოკავდა და, სავარაუდოდ, ვერც დაითხოვდა, ეს კი დაახლოებით სენატის, ანუ პარლამენტის მთავარი ზედა პალატის მსგავსი რამაა, რომელიც გაცილებით მოგვიანებით ჩნდება ევროპასა და მთელ მსოფლიოში.

თუ კარვის წევრებს მეფე ვერ დანიშნავდა და ვერ დაბლოკავდა, ეს ნიშნავს იმას, რომ წევრები იქ, სავარაუდოდ, არჩევნების ან რაღაც ფართოდ შეთანხმებული წესით უნდა არჩეულიყვნენ გარკვეული ვადის განმავლობაში. ეს კი მეფის ხელისუფლების სერიოზული შეზღუდვა და კონსტიტუციური მონარქიის ჩამოყალიბების წინამძღვარია და XII საუკუნისათვის ძალიან უნიკალური და მსოფლიო მნიშვნელობის მოვლენაა ნამდვილად.

ასეთი რესპუბლიკური იდეა, როგორც რადიკალური სიახლე იმ დროის სახელმწიფო პოლიტიკურ და კონსტიტუციურ აზროვნებაში, საქართველოს უკვე წარმოაჩენდა დიდი კულტურულ-ისტორიული მისიის მეურვედ. მაშინდელი მსოფლიოს ყველაზე დაწინაურებული ქვეყნის ბიზანტიის კონკურენტად და ადგილმონაცვლედ.

ამრიგად, დიდაზნაურთაგან განსხვავებით აქ კარგად ჩანს ყუთლუ-არსლანის წინდახედულება, ემშაკობა და დიპლომატიურობა. მან, როგორც ჩანს, კარგად იცოდა დიდაზნაურთა გეგმები, მაგრამ თავისი გამოსვლა არ დაამთხვია მისას - იგი ელოდებოდა მეფის რეაქციას და იმასაც, თუ ვინ გამოვიდოდა გამარჯვებული მეფისა და დიდაზნაურთა დაპირისპირებაში: თუ გაიმარჯვებდნენ დიდებულები, მაშინ ყუთლუ-არსლანი და მისი დასი უფრო ადვილად მოახვევდა თავის პირობებს დასუსტებულ მეფეს, თუ გაიმარჯვებდა მეფე, მაშინ მას მოთხოვდნენ მესამე წოდების წარმომადგენლობისთვის მეტი დათმობების გაკეთებას დიდაზნაურთა უგულვებლყოფის ხარჯზე. როგორც ცნობილია, დიდაზნაურებმა აიძულეს თამარი, რომ გადაეყენებინა მათთვის საძულველი, დაბალი სოციალური წრიდან გამოსული ვეზირები და ამ თანამდებობაზე თამარმა დანიშნა დიდგვაროვნები. დიდაზნაურთა გამარჯვება ნიშნავდა ყუთლუ-არსლანის დასის შესუსტებას, რადგან ამიერიდან დაბალი სოციალური წარმოშობის მატერიალურად შეძლებულ ხალხს გზა ეხშობოდა სახელმწიფოებრივი მაღალი თანამდებობების დაკავებისაკენ. ყუთლუ-არსლანის დასი უკვე ვეღარ დაუშვებდა დიდაზნაურთა კიდევ უფრო გამძლიერებას და ამიტომაც მათ წარმატებას ყუთლუ-არსლანის დასმა უპასუხა დიდი აჯანყებით.

ამრიგად, ყუთლუ-არსლანის დასი მოითხოვდა სამეფო ხელისუფლების უკიდურესად შეზღუდვას ისანში „კარავის“ დაარსებით - ხელისუფლების დანაწილების გზით - მეფეს რჩებოდა მხოლოდ აღმასრულებელი ხელისუფლება, მას ევალებოდა კარავში გადაწყვეტილი და დადგენილი საკითხების მხოლოდ აღსრულება, რაც, როგორც მემკვიდრე ხვდება, იყო დასაწყისი „დასასრულისა ხელმწიფობისა პატრონისასა“ („ქართლის ცხოვრება“, 1959:31). როგორც ჩანს მეფეს ამირსპასალარის დანიშვნის უფლებასაც აღარ უტოვებდნენ, რადგან თავად ყუთლუ-არსლანი „ლორესა საჯდომად“ ემზადებოდა და ამირსპასალარობას მიეღებოდა.

სამეცნიერო ლიტერატურაში, რომელიც სახელმწიფო ხელისუფლების დანაწილების თეორიის ისტორიისადმია მიძღვნილი, ერთხმადაა აღიარებული, რომ XIII საუკუნემდე დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში ეს თეორია ჯერ კიდევ უცნობია. სახელმწიფო ხელისუფლების დანაწილების მოძღვრება ფეოდალიზმის ეპოქაში პირველად გვხვდება XIII საუკუნის მოაზროვნის, ერთ დროს პარიზის უნივერსიტეტის რექტორის, მარსილუს პადუელის ნაშრომებში.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლა და მათი პოლიტიკური პროგრამა ეს იყო იმ დროის მსოფლიოში პირველი შემთხვევა, როცა ხელისუფლების დანაწილების საკითხი რეალურად დადგა დღის წესრიგში.

სახელმწიფო ხელისუფლების დანაწილების თეორია, ყველგან, სადაც კი იგი განვითარდა, ყოველთვის დაკავშირებული იყო განვითარებულ ფეოდალურ ურთიერთობებთან, რომლის წიაღში ისახება ახალი, მესამე წოდების ინტერესების შესაბამისი საზოგადოებრივი, და მოგვიანებით, პოლიტიკური ურთიერთობები. ეს თეორია რეალურად მიმართულია იმ ფეოდალური სახელმწიფოებრიობის წინააღმდეგ, რომელიც ვერ ითმენს სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების დანაწილებას. თავად თამარ მეფესა და დიდგვარიან აზნაურებს შორის ბრძოლაშიც, რომელიც ასევე მეფის ხელისუფლების სხვანაირად შეზღუდვას ისახავდა მიზნად, ვერც ერთი მხარე ვერ აყენებს სახელმწიფო ხელისუფლების განაწილების მოსაზრებას, რადგანაც იგი არ შეესაბამება ფეოდალურ იდეოლოგიას, რითაც ხელმძღვანელობდა ორივე მხარე.

ყუთლუ-არსლანის დასის პროგრესული პოლიტიკური იდეები რომ XII საუკუნის ფეოდალური საქართველოს ეკონომიკის ადეკვატური იყო, იქიდანაც ჩანს, რომ სამეფო ხელისუფლებამ ვერ გაბედა მესამე წოდების ინტერესთა გამომხატველი ყუთლუ-არსლანის პოლიტიკური მოთხოვნების მთლად უგულვებლყოფა და ყუთლუ-არსლანის დასთან კომპრომისის გზა აირჩია (თამარის ბრძანებით ყუთლუ-არსლანის დაპატიმრების შემდეგ მისი „თანაშეფიცულნი და თანაშემწენი“ შეიყარნენ და მოსთხოვეს მეფეს ყუთლუ-არსლანის დაუსჯელად გაშვება, წინააღმდეგ შემთხვევაში „განემზადეს ისანისაცა შემობმად“. თამარი დიპლომატიურად მიუდგა ამ საქმეს, შეიარაღებულ „კარვისელებს“ მიუგზავნა ორი საპატიო დედოფალი - კრავაი ჯაყელი და ხვაშაქ ცოქალი, რომლებმაც შეძლეს განდგომილთა დაყოლიება უვნებლობის ფიცის მიღებისა და ყუთლუ-არსლანის გათავისუფლების შემდეგ).

მართალია სამეფო ხელისუფლებამ უარყო ორპალატიანი პარლამენტის შექმნისა და ხელისუფლების დანაწილების იდეა, მაგრამ სამაგიეროდ ამიერიდან, სახელმწიფოებრივი საკითხების გადაწყვეტისას იგი ხელმძღვანელობს არა თვითმპყრობელობის, არამედ „თანადგომისა და ერთნებაობის“ პრინციპებით (ივ. ჯავახიშვილი) და გაფართოებულ სახელმწიფო დარბაზში თვალსაჩინო როლს ასრულებენ მესამე წოდების წარმომადგენელნი. ამას მოწმობს ყუთლუ-არსლანის (რომელიც მერე ქრონიკებში აღარ ჩანს - ა.კ.) პოლიტიკური დასის გამოსვლის შემდეგ მომხდარი პოლიტიკური მოვლენები - სახელმწიფო დარბაზში თბილისის ამირას აბულასანის მოღვაწეობა და ამ უკანასკნელის ინიციატივით ებრაელი დიდგაჭრის ზანქან ზორაბაბელის გაგზავნა თამარის საქმროდ - გიორგი რუსის ჩამოსაყვანად (არის მოსაზრება, რომ გიორგი რუსი „კარვისელთა“ კანდიდატი იყო - გ. მჭედლიშვილი), დაბალი სოციალური წარმოშობის ეგარსლან ბაკურციხელისა და მესტუმრე ჯიქურის დაწინაურება (უმეფობის ხანაში და დავით ულუს დროს).

ყუთლუ-არსლანის დასის პროგრამამ და მისმა დაპირისპირებამ თვითმპყრობელ მეფესთან განსაკუთრებული და უდიდესი როლი შეასრულა XII- XIII საუკუნის საქართველოს სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში. იგი ჩამოყალიბდა და გამოიქვლიდა XII საუკუნის ფეოდალური ეპოქის საქართველოში, როცა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურმა განვითარებამ ისეთ მაღალ მიჯნას მიაღწია, რომ „მისი შემდგომი განვითარება ამ ფეოდალური ურთიერთობების რღვევისა და ახალი კაპიტალისტური ურთიერთობების ჩასახვა-წარმოქმნის გზით შეიძლება მხოლოდ წასულიყო“.

ვახტანგ აბაშიძემ საგანგებოდ მიანიშნებს იმ დიდ დამსახურებაზე, რაც აკად. ივანე ჯავახიშვილს მიუძღვის ყუთლუ-არსლანის დასის პროგრამისა და მისი გამოსვლის შესწავლისა და გააზრების საქმეში (აქვე უნდა ითქვას, რომ მასაც არანაკლები წვლილი აქვს შეტანილი ამ მოვლენის მსოფლიო პრიზმაში გააზრებისთვის).

ყუთლუ-არსლანის დასის პირველმა მკვლევარმა, ივ. ჯავახიშვილმა ამ მოვლენის შესწავლის შემდეგ ასეთი დასკვნები გააკეთა:

I. ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური გამოსვლა და მისი პოლიტიკური მოთხოვნები სწორედ რომ „მასშტაბურ მოვლენას“ წარმოადგენდა;

II. ყუთლუ-არსლანის პოლიტიკური პროგრამა ემყარება არისტოტელეს მიერ შემუშავებულ სახელმწიფო ხელისუფლების დანაწილების თეორიას;

III. ყუთლუ-არსლანის დასის აჯანყება მხოლოდ მესამე წოდების ინტერესების განხორციელებას ისახავდა მიზნად სამეფო ხელისუფლების შეზღუდვის გზით.

აქვე ივ. ჯავახიშვილი მიუთითებდა, რომ აჯანყებულები მიზნად ისახავდნენ სამეფო ხელისუფლების შეზღუდვას პარლამენტით, რასაც იგი მსოფლიო ისტორიის უდიდეს მოვლენად მიიჩნევდა.

„ქართლის ცხოვრების“ კომენტარებისას სიმონ ყაუხჩიშვილმა ივანე ჯავახიშვილის დასკვნის საფუძველზე მიუთითა, რომ ეს არის „უზარმაზარი ამბავი პარლამენტური

წყობილების შემოღების ცდისა“. ივანე ჯავახიშვილი ასევე პირველი იყო, ვინც ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური მოთხოვნები („განგება“, „სრულქმნა“, „წყალობა“ და „შერისხვა“ ა.კ.) ხელისუფლების დანაწილების თეორიას დაუკავშირა: „მეჭურჭლეთუხუცესის დასის პროგრამა რომ თანამედროვე იურიდიული ტერმინოლოგიით გამოითქვას, მეფეს უნდა მხოლოდ აღმასრულებელი ხელისუფლება შერჩენოდა, კანონმდებელი ხელისუფლება კი - მარტო „კარავში“ დასხდომილთ უნდა ჰქონოდათ“ (ჯავახიშვილი, 1929:173).

ერთადერთი დასკვნა, რომელიც გაზვიადებულად გვეჩვენება ივ. ჯავახიშვილის ნააზრევადან, არის შემდეგი: „თუ საქმის ამ ვითარებასა და პოლიტიკურ პროგრამას თანამედროვე იურიდიული ტერმინოლოგიით დავახასიათებთ, ეს დაახლოებით იმას უდრდა, რომ საქართველოს მანამდე არსებული მონარქიული წესწყობილება რესპუბლიკურად უნდა შეცვლილიყო“.

შეიძლება ყუთლუ-არსლანის დასის მოთხოვნები მართლაც რესპუბლიკური ხასიათის მოთხოვნებად ჩავთვალოთ, მაგრამ იგი, ცხადია, მიზნად არ ისახავდა რესპუბლიკური წყობის დამყარებას, არამედ მისი ჩანასახი, პირველი ნაბიჯი შეიძლება ყოფილიყო. ეს კრიტიკა ვ. აბაშმაძესაც ეხება, რომელმაც გაიზიარა დიდი ივანეს ეს დასკვნა.

საბოლოოდ, სრულიად ვიზიარებთ ივანე ჯავახიშვილის დასკვნას, რომ „რაც უნდა იყოს, ერთი რამ სრულებით ცხადი და უცილობელია: ყუთლუ-არსლანისა და მისი თანამოაზრეების მიერ წამოყენებული მოთხოვნილებანი საქართველოს სახელმწიფო ცხოვრებაში განსაკუთრებულ და მეტად საგულისხმო მოვლენად უნდა ჩაითვალოს; რამდენადაც ვიცით, არასდროს არავისგან ასე მკაფიოდ და ნათლად არ ყოფილა წამოყენებული საკითხი საქართველოს სახელმწიფო წეს-წყობილების შეცვლის საჭიროების შესახებ, რომ მეფეს „თვითმპყრობელობის“ და მხოლოდ მას საკუთრივ სახელმწიფო საქმეების გადაწყვეტის უფლება არა ჰქონდა, არამედ ეს უფლება განსაკუთრებულს უზენაეს დაწესებულებას მიენიჭებოდა, მეფეს კი მარტო ამ დაწესებულების გადაწყვეტილების „განგებულის“ აღსრულების, „სრულქმნის“ უფლება შერჩენოდა. მაშასადამე, აქ საუცხოოდ არის ერთმანეთს შორის განსაზღვრული კანონმდებლობისა და განგების უფლება ერთი მხრით და სრულყოფის უფლება მეორე მხრით. მარტო ეს განსაზღვრა ქართული სახელმწიფო სამართლისა და აზროვნების დიდი განვითარების დამამტკიცებელია“.

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური პროგრამა და მათი დაპირისპირება - აჯანყება მეფის წინააღმდეგ - ეს იყო მესამე წოდების წარმომადგენელთა მიერ ხელისუფლების დანაწილების რეალური მცდელობა, რომელიც მიზნად ისახავდა მეფის ხელისუფლების სერიოზულ შეზღუდვას თითქმის კონსტიტუციური მონარქიის დონეზე, სამეფო დარბაზთან ერთად პარლამენტის შემოღების მცდელობას ორი პალატით, რომელშიც მთავარი უნდა ყოფილიყო „კარავი“ ისანში და რომელიც გააკონტროლებდა საკანონმდებლო და სასამართლო ხელისუფლებას, მეფეს კი უტოვებდა აღმასრულებელ ხელისუფლებას. ეს ყველაფერი კი იყო იმდროინდელი მსოფლიო პოლიტიკურ ცხოვრებაში დიდი გარღვევა და უნიკალური მოვლენა, დიდი კონსტიტუციური და ცივილიზაციური სიახლე.

არ შეიძლება არ გაიზიარო დიდი ივანე ჯავახიშვილის შემაჯამებელი დასკვნაც, რომ ყუთლუ-არსლანის დასის „სწორედ ამ მოწესრიგებულმა სოციალ-პოლიტიკურმა ბრძოლამ გახადა ამ პერიოდის საქართველოს ისტორია არაჩვეულებრივად ინტერესის მქონედ და საგულისხმოდ არა მარტო ადგილობრივი, არამედ ზოგად-ისტორიული თვალსაზრისითაც“.

ანალოგიური შეფასება მისცა ამ მოვლენას და თამარის მეფობას ცნობილმა ირლანდიელმა ისტორიკოსმა უილიამ ალენმა. მისი სიტყვებით, „თამარი იყო მატრიარქი, ბრძენი და პურიტანი მმართველი, ფრთხილი და გონიერი დიპლომატი, ურყევი

მებრძოლი, ღვთისმოსავი, გულმოწყალე და შემწყნარებელი ხელმწიფე. აღსანიშნავია ისიც, რომ პირველად მსოფლიო ისტორიაში გაჩნდა იდეა პარლამენტის მსგავსი ტიპის ორგანოს დაარსებისა სახელწოდებით „კარავი“.

შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ შემდეგ ყუთლუ-არსლანის დასის მიერ XII საუკუნეში წამოყენებული „ისნის კარვის იდეა არის ქართველთა უმნიშვნელოვანესი ცივილიზაციური წვლილი მსოფლიო კულტურისა და კონსტიტუციური აზროვნების განვითარებაში და ისტორიაში.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, თამამად შეიძლება ითქვას რომ, ქართული კონსტიტუციონალიზმის აზროვნების სათავე „ისნის კარვის“ იდეაში დევს.

გამოყენებული ლიტერატურა

- antelava, i. (1977). qutlu-arslanis dasis gamosvlis shesakheb. "matsne", *ist'oriis seria*. №1 (ანთელავა, ი. (1977). ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლის შესახებ. "მაცნე", ისტორიის სერია. №1).
- abashmadze, v. (1969). *nark'vevebi sakartvelos p'olit'ik'uri modzghvrebata ist'oriidan*. tb. (აბაშმაძე, ვ. (1969). ნარკვევები საქართველოს პოლიტიკური მოძღვრებათა ისტორიიდან. თბ.).
- grigolia, k'. (1954). *nark'vevebi sakartvelos ist'oriis ts'qarotmtsodneobidan. akhali kartlis tskhovreba*. tb. (გრიგოლია, კ. (1954). ნარკვევები საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობიდან. ახალი ქართლის ცხოვრება. თბ.).
- k'ik'vidze, a. (1939). *sakartveloshi XII sauk'uneebshi. tbilis sakhelmts'ipo universit'et'is shromebi*. t'. №9. tb. (კიკვიძე, ა. (1939). საქართველოში XII საუკუნეებში. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები. ტ. №9. თბ.).
- Лок, Д. (1960). *Избранное философское произведение в двух томах*. Т. 2, М.
- meskhia, sh. (1961). *sotsial-p'olit'ik'ur modzraobata bunebisatvis XII sauk'unis sakartveloshi*. tb. (მესხია, შ. (1961). სოციალ-პოლიტიკურ მოძრაობათა ბუნებისათვის XII საუკუნის საქართველოში. თბ.).
- soselia, g. (1958). *qutlu-arslanis dasis p'olit'ik'uri p'rogramis shesakheb*. tb. (სოსელია, გ. (1958). ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური პროგრამის შესახებ. თბ.).
- shubitidze, v. (2003). *noe zhordanias p'olit'ik'uri shekhedulebani*. tb. (შუბითიძე, ვ. (2003). ნოე ჯორდანიას პოლიტიკური შეხედულებანი. თბ.).
- shaio, a. (2003). *khelisuplebis tvitshezghudva, k'onst'it'utsionalizmis shesavali*. tb. (შაიო, ა. (2003). ხელისუფლების თვითშეზღუდვა, კონსტიტუციონალიზმის შესავალი. თბ.).
- javakhishvili, iv. (1965). *kartveli eris ist'oria*. t'. №2, tb. (ჯავახიშვილი, ივ. (1965). ქართველი ერის ისტორია. ტ. №2, თბ.).

The Village of Akura - Past and Present
(According to ethnographic materials)

Село Акура--прошлое и настоящее
(по этнографическим материалам)

სოფელი აკურა
- წარსული და დღევანდელი
(ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)

Medea Burduli

Associate Professor, LEPL Samtskhe-Javakheti State University

106 Rustaveli str. 0800, Akhaltsikhe, Georgia

ORCID: 0000-0002-8866-1414

burdulimedea@yahoo.com

+995 599 23 12 97

Abstract

The article describes the dynamics of socio-economic changes in one of the villages in the Kakheti region from the beginning of the 20th century to the present day, which is more or less characteristic of the Georgian village as a whole. In the 20th century, the village of Georgia has twice altered the fundamental of socio-economic development - the form of ownership; This basic changes have led to a kind of deterioration in the labor, social, cultural, economic and psychosocial relations of rural residents. The goal of our work is to show the dynamics of these changes.

All major agricultural activities - farming, animal husbandry and viticulture were developed in the village. Many so-called "Ojakhishvili"(good families) i.e. wealthy peasants lived in the village. In the 1930s during the global collectivization they were ascribed to Kulaks and were dekulakized. From today's perspective it appears that these "Ojakhishvili" were ordinary, hard-working peasants who used wage labor to do business. This process severely damaged the Georgian village.

According to ethnographic materials, by the 1980s the Akura collective farm was a millionaire, they had all the basic agricultural crops, there were no problems with employment, they worked both on the farm and in the enterprises of the region.

Today, due to employment problems, rural migration is growing. After the land reform of the 1990s, because of the high cost of land cultivation and the lack of agricultural machinery, part of the population sold the land they received after the reform and some bought it; hence today the economic level of the villagers is different. Land reform was carried out with deficiencies that have hampered the development of some traditional agricultural sectors. Today in the village, where livestock farming was once the leading field, there are no pastures; because of the fragmentation of the land it is impossible to grow cereals. Currently, the main

direction of agriculture in Akura is viticulture and livestock. Rural residents refrain from working together, because of the unstable situation.

Key words: Acura, village, reform, social, cooperative, farming

მედეა ბურდული

ассоциированный профессор Самцхе –
Джавахетского государственного
университета

ORCID: 0000-0002-8866-1414

burdulimedea@yahoo.com

+99559923 12 97

Абстракт

В работе описана динамика социально-экономических изменений одного села кахетинского региона с начала XX в. по сегодняшний день, что более или менее характерно для грузинских сел. В XX в.в Грузии дважды произошло изменение основ социально-экономического развития села—форма собственности на землю. Это фундаментальное изменение оставило своеобразное клеймо на трудовые общественные культурные экономические и на психосоциальные отношения жителей села.

Цель нашей работы—показать динамику этих изменений.

В селе Акура были развиты все основные отрасли хозяйственной деятельности: полеводство, животноводство и виноградарство. Здесь жило довольно много зажиточных крестьян, которых в 30-е годы XX в. приписали к кулацкому сословию и во время полной коллективизации были раскулачены. Окинув взглядом прошлое очевидно, что эти «кулаки» на самом деле были находчивыми старательными крестьянами, единственная погрешность которых состояла в применении наемных работников в успешном хозяйстве. Указанный процесс нанес неисправимый удар по грузинским селам.

По этнографическим материалам видно, что к 80-м годам XX в. колхоз с. Акуры миллионер и производит все основные культуры сельского хозяйства. В селе отсутствовала проблема занятости, люди работали как в колхозе, так и в действующих в районе предприятиях.

С начала 90-х годов произошла земельная реформа: люди получили в собственность земельные участки, однако недостатки реформы привели к падению сельскохозяйственной деятельности. Отсутствие соответствующей техники затруднило и удорожило обработку расчлененных земельных участков, что привело к упадку некоторых отраслей, например, полеводство и оставшееся без пастбищ, животноводство. Указанные и другие недостатки реформы вызвали резкое падение экономического уровня сельчан. Нужда заставила людей продать полученную в

собственность землю и мигрировать. Экономические вибрации вызвали сильную дифференциацию населения. На сегодня ведущее место в деятельности села занимает виноградарство и выращивание персиков. Потеряв веру в стабильность, жители с. Акуры опасаются объединяться в кооперативы.

Опорные слова: Акура, село, реформа, социальный, кооператив, хозяйство.

მედეა ბურდული

სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი. მის: 0800,
საქართველო, ქ. ახალციხე, რუსთაველის ქ. #106
ORCID: 0000-0002-8866-1414
burdulimede@yahoo.com
+995 599 23 12 97

აბსტრაქტი

ნაშრომში აღწერილია კახეთის რეგიონის ერთი სოფლის სოციალურ-ეკონომიკური ცვლილებების დინამიკა მე-20 საუკუნის დასაწყისიდან დღემდე, რაც მეტ-ნაკლებად საერთოა ზოგადად ქართული სოფლისთვის. მე-20 საუკუნეში საქართველოში სოფელს ორჯერ შეეცვალა სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების საფუძველი-საკუთრების ფორმა, ამ ფუნდამენტურმა ცვლილებამ თავისებური დადი დასვა სოფლად მცხოვრები ადამიანების შრომით, საზოგადოებრივ, კულტურულ, ეკონომიკურ, ფსიქო-სოციალურ ურთიერთობებს. ჩვენი ნაშრომის მიზანი ამ ცვლილებების დინამიკის ჩვენებაა.

სოფელში ყველა ძირითადი სამეურნეო საქმიანობა - მემინდვრეობა, მესაქონლეობა, მევენახეობა იყო განვითარებული. სოფელში ბევრი „ოჯახიშვილი“, ე.ი. შეძლებული გლეხი ცხოვრობდა, რომლებიც მე-20 ს-ის 30-იან წლებში კულაკურ ფენას მიაკუთვნეს და სოფლის მთლიანი კოლექტივიზაციის დროს გააკულაკეს. დღევანდელი გადასახედიდან ჩანს, რომ ეს „ოჯახიშვილები“/კულაკები ჩვეულებრივი გამრჯე და საქმის მცოდნე გლეხები იყვნენ, რომლებიც დაქირავებულ მუშახელს იყენებდნენ სამეურნეო საქმეების გასაძღოლად. აღნიშნულმა პროცესმა ქართული სოფელი ძალიან დააზარალა.

ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით ჩანს, რომ მე-20 ს-ის 80-იანი წლებისათვის აკურის კოლმეურნეობა მილიონერია, მოყავთ ყველა ძირითადი სასოფლო სამეურნეო კულტურა, არ არსებობდა დასაქმების პრობლემა, მუშაობდნენ როგორც კოლმეურნეობაში, ისე რაიონში არსებულ საწარმოებში.

დღეს დასაქმების პრობლემის გამო სოფლიდან მიგრაცია იზრდება. გასული საუკუნის 90-იან წლებში ჩატარებული მიწის რეფორმის შემდეგ მიწის დამუშავების სიძვირისა და სასოფლო სამეურნეო ტექნიკის არქონის გამო რეფორმის შედეგად მიღებული მიწა ნაწილმა გაყიდა, ზოგმა იყიდა და დღეს სოფლის მცხოვრებთა ეკონომიკური დონე განსხვავებულია. მიწის რეფორმა ხარვეზებით ჩატარდა, რამაც ზოგიერთი ტრადიციული სამეურნეო დარგის განვითარება შეაფერხა. სოფელს, სადაც

ადრე მესაქონლეობა წამყვანი დარგი იყო, დღეს საძოვრები აღარ აქვს, მიწების დანაწევრებამ მემინდვრეობა, კერძოდ კი მარცვლეული კულტურების მოყვანა, შეუძლებელი გახადა. დღესდღეობით აკურაში მეურნეობის ძირითადი დარგია მევენახეობა-მეატმეობა. სოფლის მცოვრებნი კოოპერატიული გართიანებისაგან თავს იკავებენ, არა აქვთ სტაბილურობის განცდა.

საკვანძო სიტყვები: აკურა, სოფელი, რეფორმა, სოციალური, კოოპერატივი, სამეურნეო.

Введение: Исследование прошлого и настоящего с. Акуры воочию показало существующие социальноэкономические проблемы. В XX в. села Грузии дважды подверглись к изменениям основ социальноэкономического развития—формы собственности на землю. В 20-х годах частная собственность на землю и рыночные отношения были заменены государственной собственностью и плановой экономикой, а к началу нового столетия развились обратные процессы. Указанные фундаментальные изгибы оставили свой след на трудовые, общественные, культурные, экономические и психосоциальные отношения людей. Данные проблемы более или менее характерны для каждого села Грузии.

Цель работы: изучить динамику социальноэкономических изменений в селе Акуре на протяжении почти столетия. Это позволяют сделать имеющиеся этнографические исследования грузинских сел (Рухадзе, Лекиашвили, Чкония, 1964; Харадзе, Робакидзе, 1968; их же, 1971; Сбор. «Старый и новый Чобарети», 1991; Сонгулашвили, 1995; Мгебришвили, 1997; Ивелашвили, 2015 и др.) и собранный нами материалы за 2015—2017 г.г.

Из названных исследований для нашей работы особенно ценными являются монография «Село Акура» и исследования о современном быту кахетинских сел: «Традиционная хозяйственная культура и перспективы ее развития»--(историко-этнографическое исследование кахетинского региона), (Бурдули, Даушвили, Мгебришвили, Джалабадзе, 2018).

Цель монографии «Село Акура» заключалась в изучении быта и культуры колхозников одного села. Кроме богатого этнографического материала книга содержит также сведения о географическом местоположении села, истории фамилий жителей и сельской хозяйственной артели, в ней рассмотрены также вопросы касательно полеводства, аграрных культур, виноградников и вина, а также семейного быта и культуры, жилищных и хозяйственных строений и т. д. По мнению авторов, «произошедшие и происходящие изменения в этом селе характерны и всеобщие для колхозного быта и культуры» (Рухадзе, Лекиашвили, Чкония, 1964:95).

Следует отметить, что монография идейно целенаправленна: авторы должны были предусмотреть все документы партии и правительства, касающиеся колхозного строительства, должны были показать превосходство социалистического быта над

капиталистическим, успехи колхозного села и счастливую жизнь колхозников, что коллективная собственность на основные средства производства и полученные за трудодней блага создавали материальную основу перестроения собственнической психики крестьянства и развития психического образа социалистического характера.

Освободив монографию от данного идеологического «обязательства», мы получаем ценный материал этнографического быта села, его хозяйственной деятельности и социальнокультурной жизни от начала XX в. до 60 – годов.

Как развились события после 60 –х г., что изменилось к лучшему или к худшему в селе? Об этом нами собран интересный этнографический материал, позволяющий осмыслить противоречивые события развившиеся в 90 –х г. XX в. в Грузинских селах.

Материал показал, что в жизни села Акуры наилучшими были 80–е годы. К этому времени колхоз стал миллионером, улучшилась инфраструктура села и повысился жизненный уровень сельчан. А с 90-х г. начинается ухудшение уровня жизни. Парадоксально, но неподготовлено и ускоренно проведенная аграрная реформа не принесла селу добра. Правда, основа сельского хозяйства, земля вновь стала частной собственностью и была передана крестьянам на вечное пользование, но из-за малых размеров земельных участков (0,75—1,25 га.) она не принесла семье достаточного на существование дохода. В ходе реформы растащили сельскохозяйственную технику, расстроили ирригационную систему, затруднилась и подорожала обработка земли и т. д. и т. п. В следствии этого в селах развились болезненные процессы: безработица и миграция одни продали землю и подались в поиск доходов, другие приобрели ее.

По сегодняшнему положению сравнительно малая часть сельчан сумела приобрести землю и владеет боле мене приличными угодьями. Они стараются перестроить сельскохозяйственную деятельность на новую ладь, образуя фермерские хозяйства с применением наемного труда.

Методы. При подготовке работы в основном руководствовались апробированными в этнологии методами. Полевые этнологические поиски провели разработанной грузинской этнологической школой (Г.Читаия) комплексно интенсивным методом, который позволил собрать исчерпывающую информацию вокруг каждого вопроса. А исследование вопросов проводилось сравнительно историческим методом. Изучили этнографический быт современного села и путем сравнения с прошлым постарались установить, вызванные аграрной реформой изменения в селе носили прогрессивный характер и улучшили жизненный уровень крестьян, или наоборот вызвали ухудшение?

Рассуждения / результаты: В Грузии, как в древнейшей стране земледелия, деревня несла особую нагрузку. «Деревня категория историческая. Ее возникновения определяют природно-географические и социально экономические основы. В Грузии ни одна деревня не появлялась случайно. Она возникала осмысленно и обеспечивала освоение существующих вокруг природных ресурсов (Сонгулашвили, 1995:7).

Деревня «твёрдо сформированный социальный организм со своим хозяйством, сложной инфраструктурой, комплексом обычаев. Все это осмысленное в единстве определяет быт и этнопсихологический настрой грузин, с другой стороны, любое изменение воздействует и отражается в общей жизни страны (Кантария, 2001:109). Исходя из выше сказанного, изучение истории и этнографического быта каждого села значительно. Географическое местонахождение и климатические условия села Акуры позволяют развить все основные отрасли сельского хозяйства. Оно относится к Телавскому муниципалитету и расположено между ущельями Акуры и Ванты. В XV111 в. село находилось сравнительно выше у подножья гор. Сегодня эти места называют сельбищем. Переселение на место новой локации начинается с конца XIX и в начале XX в. Акурийцы раньше занимались животноводством и полеводством, виноградарство ведущее место заняло попозже. Однако, следует отметить, что денежные доходы в селе Акура, как и во всей Кахети, крестьяне получали в основном от виноградников. Как передают авторы книги «Село Акура», до 30-х годов XX в. в селе проживало много зажиточных крестьян, которых называли «оджахис швили»-- состоятельных семьянин. Такими состоятельными считались семьи, у которых имелось 6—8 быков, или владели собственным гумном, а отсутствие гумна обозначало бедность семьи. Вызывают интерес сообщения первой половины XIX в. о дифференциации государственных крестьян Телавского уезда. Из них видно, что уже в это время часть крестьян владела значительной площадью земельных угодий. По камеральной переписи 1821 г. из 2000 семей крестьян безземельным было 335 семей, от 1—10 «дгиури» имело 1226 семей, (1 «дгиури»= 0,5 десятины, а 1 десятина= 1,09 га.); от 5—12,5 десятины—272 семьи, от 12,5—25 десятины 78 семей, от 25—50 28 семей, а свыше 50 десятины 20 семей (Орджоникидзе, 1960:219).

Отметим, что приведенная статистика не касается крепостных крестьян.

После упразднения крепостничества развитие товарного производства в сельском хозяйстве еще больше увеличило имущественную дифференциацию крестьян. В 30—е годы XX в. состоятельные семьи «оджахис швилеби» села Акуры были отнесены к сословию кулаков и «почти каждая из них была раскулачена советским правительством во время полной коллективизации села» (Рухадзе, Лекиашвили, Чкония. 1964: 40).

С точки зрения современности эти «кулаки»--состоятельные семьи—были обыкновенными старательными и деловыми крестьянами, единственная погрешность которых состояла в применении наемных работников в производственном процессе. Раскулачивание и ссылка таких работяг, лишения их имущества нанесли сильнейший ущерб грузинской деревне. Как пишет историк А. Даушвили, «оджахис швилеби», как социальная категория отличалась больше положительными показателями: на лицо частная созидательная инициатива, коммерческая сметливость, желание и способность внедрить прогрессивные формы организации труда, тесная связь с экономическими законами новой капиталистической жизни (Даушвили, 2016:15). Для ученого неприемлемо рассмотрение терминов «оджахис швили» и «кулак», как идентичных понятий (В этом мы полностью согласны с ним).

Как передают авторы монографии, к 60—м годам XX столетия Акура уже состоятельное село. С проведенных советским правительством репрессий прошло всего лишь 30 лет и естественно жители хорошо помнят всю тяжесть этих процессов, однако в книге это не видно, зато говорится о Герое социалистического труда, заострено внимание на блага коллективного труда, на повышение экономического благосостояния и культурного уровня сельчан, на бесплатное образование и медицинское обслуживание. Монография снабжена богатым иллюстративным материалом, от куда видно, что в селе уже много двухэтажных домов, построены хозяйственные здания, грандиозный клуб, дворец культуры, высажены виноградники и т. д. В ней отмечено также, что Акура, как и другие села Грузии включена в хоровод «социалистического труда», однако вновь придерживается к «старому наследственному профилю хозяйствования: полеводству, животноводству и виноградарству, а все остальное—фрукты, овощи, бахчевые и т. п., не меняя профиль хозяйствования, дополняло жизненные потребности сельчан; отмечается и то, что наряду с развитием общества меняются некоторые типы хозяйствования, одни идут к деградации и выживанию, а другие - устремляются к подъему» (Рухадзе, Лекиашвили, Чкония, 1964:42).

Наряду с показом добра социалистического общества, авторы отмечают, как « жизнь сельчан Акуры, на примере одного села, показывает то, что коллективное хозяйство является организатором воспитания крестьян в коммунистическом духе» и все таки вынуждены отметить «все еще жившего» крестьянского частнособственнического инстинкта: Дело в том, что до образования колхоза крестьяне не огораживали землю вокруг своего дома, не придавая ее хозяйственного значения. Но теперь, когда произошло объединение (и сильное сокращение М. Б.) площади приусадебных и хозяйственных участков, большую часть земель возле дома стали огораживать стенами. « Огороживание как символ частной собственности все еще не забыто: колхозник уверен, что огороженный участок его собственность и останется таковой пока приусадебный участок вовсе не потеряет значения» (Рухадзе, Лекиашвили, Чкония, 1964:12-13, 195). Поскольку установленная норма на владение земельным участком лишала возможность по своему желанию увеличить его величину, то коллективная собственность на землю и получаемые на трудней блага стали основными определяющими экономической мощи крестьян. «Данное обстоятельство создавало материальную основу перестройки частнособственнической психики крестьян и развития психологического настроения социалистического характера, что само по себе являлось одним из существенных признаков качеств социалистической нации» (Рухадзе, Лекиашвили, Чкония, 1964:196).

Монография о селе Акуре вышла в свет в 1964 г. Выше названная социалистическая —коммунистическая-- идеология о строительстве «социалистических наций» потерпела поражение в 80—90-х гг. XX века. А грузинская деревня еще раз столкнулась с испытаниями коренных изменений.

Цель нашей работы заключается показать какое влияние на семейный экономический уровень крестьян проведенная в 90- е г. прошлого века земельная

реформа; как развивалась деревня после болезненного процесса перехода от социалистических отношений к новым капиталистическим отношениям и , наконец, как повлияли отмеченные изменения на деревню; каковы ее инфраструктура, демографическая ситуация и др.

Как отметили выше, при исследовании указанных вопросов мы опираемся на добытый этнографический материал в Кахети (в том числе и в селе Акуре) за 2015—2017 гг. Материал показывает, что к 80—м г. село Акура экономически устойчиво. Колхоз—миллионер, т.е. производит продукцию на миллион рублей и более. «В одном году колхоз получил доход в 1700000 рублей» -- передают респонденты. Как говорят бывшие колхозники «люди не очень то насильственно шли на работу в колхоз». «жил во время колхоза, я тоже работал, «Передовиком» звали со дня основания, мы имели героя соц. Труда. Мой отец работал водителем имел до 900 рублей, потом пересел на трактор и зарплата увеличилась до 1000—1200 р. Мой отец в 80-х годах построил двухэтажный дом, в котором теперь живу я. Думаю, что хорошая терпимая жизнь была». В деревне среди старшего поколения во многих живет чувство ностальгии о колхозе: «Во время колхоза вокруг все кипело», «Сейчас единицы живут хорошо, тогда всем жилось хорошо» и т. д. Как отмечают рассказчики, вообще за 60—80 -е годы в селе почти все построили новые двухэтажные дома. По словам сельчан, во время колхоза в селе упорядочилась инфраструктура, работало три библиотеки (теперь лишь одна), построили дворец культуры, в котором функционировали различные кружки и секции, показывали фильмы, в село гостили театры. А на сегодня дом культуры утратил свои функции: работает лишь кружок танца и иногда проводится сельское собрание. В селе работал детский сад, который восстановил свою деятельность в 2014 году. Имеется амбулатория, в которой работает и музыкальная школа. Село газифицировано, доступен и интернет. Жители села сожалением отмечают, что люди потеряли интерес к культурной жизни: не ходят на концерты и на другие мероприятия проводимые в доме культуры, что может быть отчасти является результатом современных технических средств (телевидение, интернет). В селе Акура колхоз упразднили в 90 г. прошлого века и образовали агрофирму «Акура». Сельчане это оценивают отрицательно, По их словам ,после этого положение в селе ухудшилось. считают, что руководитель агрофирмы «целенаправленно довел фирму до банкротства», «когда распался колхоз он закупил здание фермы, овладел земельным участком в размере 100 га. И на сегодня ведет фермерскую деятельность(!?).

По словам респондентов, земельная реформа 90-х годов в селе прошла с нарушениями. Так, например, до раздачи земель провели перепись семей и акты раздела некоторых семей сочли фиктивными и аннулировали. Таким образом число семей от 1200 довели до 850, т.е. 350 семей лишили земельного участка. Как передает один из рассказчиков, «его отец и дед разделились еще в 1978 г., но, поскольку жили в одном доме, раздел сочли фиктивным и полагаемая земля осталась в собственность государства. Создалась ситуация, что село на сегодня не располагает земельным фондом. Во время колхоза новоселам выделяли участок в 0,25 га. Сегодня

если даже имеешь 4-х сыновей в случае раздела придется поделить свою землю в размере 1 га.— передают рассказчики.

В селе единолично негативно относятся к продаже сельскохозяйственных угодий и пастбищ. По их словам, данное действие уничтожает возможность улучшения жизненных условий сельчан и вынуждает их покинуть село.

По данным из гамгеоба (сельского управления) в 2017 г. в селе жило 829 семей. Общая площадь земельных угодий составляет 2500 га. ,из них 1800—1900 га.—пахотные земли сады и виноградники, остальное пастбища и само поселение.

С 90-х г. второй проблемой села стало проведение сельскохозяйственных работ, потому что во время распада колхоза техника была растащена частными лицами. Для многих обработка земли подорожала, например, плантажная распашка (для рассадки саженцев) гектара земли обходится в 500 лари, что не по карману каждому, а владельцы больших участков располагают собственной механизацией.

Информаторы говорят и о недостатках законодательной сферы. «В законе о земле налог на землю до 5 га. не полагается , однако по распределению такую площадь земли не получил никто. Следовательно, у кого больше одного гектара земли, то получается ,что она куплена, а за купленную землю следует платить налог. Крестьяне получили льготы лишь на один гектар».

Справедливость жалоб сельчан о неправильном проведении реформы подтверждают и специалисты сельского хозяйства. « В селах реформу провели поверхностно, без учета мирового опыта и традиций нашей страны, без учета интересов общества, вследствие чего со дня начала реформы уже через два три года произошло катастрофическое падение производства. В 2001 г. стоимость общей продукции сельского хозяйства по сравнению со средними данными 1980 –1990—х г.г. сократилась на 75 % (Джибути, 2014: 4). В Грузии с 1990- х г. одним махом разрушили колхозы и совхозы, растащили числимое раньше в их собственность имущество: ввиде металлолома сдали сельхоз технику, разрушили мелиорационную систему, с полей исчезли тракторы, комбайны и другая техника и, что самое главное, не провели распределение имущества колхозов на членов кооперативов» (Джибути, 2014:63).

В результате неосмысленной реформы распались крупные хозяйства и в руках частных собственников оказалось более 4 мил. участков, средняя величина которых настолько мала, что невозможно развитие семейных и тем более крупных фермерских хозяйств» (Джибути, 2014:77).

Как сообщают рассказчики, по выше перечисленным причинам в селе многие продали землю, оставив при себе приусадебный участок. В селе медленно, но все же происходит замена традиционных сельскохозяйственных культур новыми видами.

Нерушимо отношение кахетинца к винограднику, поэтому основной ведущей отраслью вновь остается виноградарство. Несмотря на дороговизну появляются новые виноградники; основными сортами остаются Саперави и Ркацители. Однако прибегают и к гибридным сортам черного цвета, которые не требуют обработку химикатами и обходится сравнительно дешево. Правда винные заводы такой

виноград принимают по низкой цене и используют лишь для получения винного спирта, но, с экономической точки зрения, выращивание таких сортов считается прибыльным.

Владельцы сравнительно больших участков наряду с виноградником выращивают и фруктовые сады, отметим, что персиков выращивали еще во время колхоза, а на сегодня появились яблоневые, грушевые и абрикосовые сады. Сравнительно новым для сельчан является рассадки орешника. В селе Акура производят также помидоры, дыню и арбуз. Часть выращиваемой продукции продается там же в селе, поскольку не все жители выращивают нужные им продукты и еще село расположено вдоль дороги Тбилиси—Телави, куда сельчане выносят на продажу фрукты овощи и бахчевые продукты. Когда то ведущая отрасль колхоза полеводство на сегодня стало нерентабельной и люди перестали заниматься им. « В этом году пшеничные посевы занимали лишь 30 га. Это очень мало, нет комбайнов, поэтому люди перестали сеять пшеницу, не могут собрать урожай, комбайны не входят на маленькие участки—жалуются крестьяне. По этим причинам часть пахотных земель остается необработанной. Другие вырастили сады или кукурузу, или же выращивают клубнику на открытом грунте. В селе пока нет теплиц.

Проведенная реформа породила проблемы и в животноводстве. Село осталось почти без пастбищ: очень малая территория вдоль оврагов шириной до двадцати метров, общей сложностью около 85 га. и то с колючим кустарником, где с трудом пасется скотина. В селе насчитывается около 3500 голов овец и коров. Имеются и несколько фермеров, чьи фермы расположены в рощах реки Алазани и насчитывают от 100 до 200 голов скотины. Из-за нехватки пастбищ, скотина переходит на обработанные земли и наносит ущерб, что нередко становится причиной споров между соседями. Раньше колхоз располагал летними и зимними пастбищами на горах Циви и Кавказа, а также в Шираки, он же обеспечивал доставку скотины туда на транспорте. Следует отметить, что Телавский муниципалитет и теперь имеет эти пастбища и предлагает в аренду желающим, но фермеры не идут на это, потому что это им обходится очень дорого.

Для экономического возрождения села нужны комплексные меры. Что нужно сделать в первую очередь, об этом говорят сами сельчане: «Чтобы помочь деревне, необходимо построить хотя бы одно предприятие в районе для переработки фруктов и овощей. Лучше построить такое предприятие, чем помогать крестьянам ваучерами. Сегодня (2016 г., М.Б.) кроме винных заводов никакое предприятие в Кахети не действует, А раньше в каждом районе было хотя бы одно».

Собранный нами этнографический материал и специальная литература подтверждают, что с точки зрения занятости сельских жителей в 80 –г. XX в. были лучшие условия. « Во всех районных центрах (теперь муниципалитет М. Б.) Кахети были перерабатывающие предприятия сельскохозяйственной продукции и ремонтные мастерские техники» (Бурдули, Даушвили, Мгебришвили, Джалабадзе, 2018:342). С 90-х г. прошлого века почти во всех муниципалитетах Кахети и в г. Телави закрылись различные предприятия и учреждения, в результате большая масса

сельских жителей оказалась в крайней нужде с тяжелыми социальными последствиями» (Бурдули, Даушвили, Мгебришвили, Джалабадзе, 2018:342).

По статистическим данным 1986 г. всего лишь 26,4% сельских жителей было занято в сельском хозяйстве (Джибути, 2014:83). А по сегодняшнему положению, по данным регионального управления Министерства сельского хозяйства 70% сельчан занято в сельском хозяйстве (Бурдули, Даушвили, Мгебришвили, Джалабадзе, 2018:342).

В Кахетинском регионе и в том числе в селе Акура за последние годы появилась новая перспектива само занятости—агротуризм. Этому способствует популяризация традиционного кахетинского виноделия в рамках т. н. «Винного пути». Почти во всех селах Кахети имеются привлекающие туристов старинные дедовские марани и нужно отметить, что семейные гостиницы и «этнографические дворы» достаточно нагружены туристами, чему способствуют туристические компании. « В Кахети несколько туристических компаний и семейных гостиниц местным и иностранным туристам предлагают туры « Винного пути», что подразумевает участия в ртвели (сбор винограда), выдавливание винограда, приготовление чурчхели и т. п. (Бурдули, Даушвили, Мгебришвили, Джалабадзе, 2018:469). Однако, пока что, лишь малая часть жителей Акуры занято этой работой.

Проблемы существуют и в назначении социальной помощи. В селе Акура тоже имеются семьи получающие такую помощь. По мнению сельчан: престарелые, одинокие и беспризорные должны получать государственную помощь. Однако и в этом наблюдается определенная несправедливость—довольно состоятельные семьи получают ее. Основной причиной таких перегибов они считают то, что вопрос соц. помощи решается где то там, а не в сельском самоуправлении, где лучше знают, кто нуждается в такой помощи, а кто нет. Здесь же отметим, что большинство жителей здраво оценивает явление и считает, что соц. помощь «порождает тунеядство и делает людей неспособными и лентяями».

Этнографический материал показал, что для развития фермерского хозяйства необходимо развить холодильные предприятия. Таких объектов пока что мало и цена на них высокая, что делает их недоступным мелким производителям и приводит к порче собранных им продуктов. Холодильники нанимают только владельцы больших плантаций—отмечают наши респонденты.

Несмотря на то , что государство всячески способствует формированию кооперативов, устанавливая для них различные льготы и пособия, сельские жители пока что воздерживаются вступить в такие объединения. В селе Акура действует лишь один кооператив пчеловодов.

В этой связи, этнографический материал противоречив. Жители в возрасте 60 и более лет к кооперативу—коллективному хозяйству— относятся с пониманием. Они сравнивают настоящее с 80-м годам прошлого века и считают, что «сельские дела» пошли в прочь. Молодое поколение придерживается к самостоятельности. Они готовы самым заниматься собственным делом: планировать, решать проблемы самостоятельно и быть независимыми во всем.

Анализ этнографического материала показывает, что оздоровление социально экономической жизни села и формирование фермерского хозяйства требуют молодых людей, способных и знающих способы и методы внедрения новых технологий в сельское хозяйство. Для возрождения современного села необходимо знание и сопоставление грузинских хозяйственных традиций с новыми технологиями. Здесь же отметим, что этому значительному делу служат телавское и качретское профессионально техническое училища.

Качретский профессиональный колледж готовит специалистов различных направлений сельского хозяйства. Там преподают высоко квалифицированные специалисты. Студенты в лабораториях европейского уровня, на кухне, в фермах и винных погребах (марани) и на других мини предприятиях колледжа могут познакомиться с новыми технологиями и способами производства. На базе колледжа для фермеров систематически проводятся соответствующие профессиональные обучения (тренинги), как грузинскими так и иностранными специалистами. Статистика колледжа показывает, что интерес к профессиональному обучению растет ежегодно.

Изучение почти столетней истории обще этнографического быта с. Акуры показал традиционный опыт грузинского крестьянина — вести хозяйственную деятельность соответственно с климатогеографическими условиями конкретного села.

Исходя из цели нашей работы, мы постарались выявить характерный для данного села традиционный механизм развития и характер агрикультуры с учетом региональных особенностей. На основе анализа этнографического материала с. Акуры показали те проблемы и вызовы, которые мешают развитию традиционной хозяйственной культуры грузинского села. После неправильно проведенной реформы в 90-х годах животноводство и полеводство пострадали очень сильно из-за приватизации пастбищ и чрезмерного расчленения земельных участков.

Выделились новые доходные хозяйственные культуры: персики, орешник, инжир, слив и др., развитие которых особенно для малоземельных крестьян будет выгодным. Тенденция этого уже существует в селе.

По решению грузинского правительства задействована программа «помощь селу», которая определяется по числу населения села. Ежегодно Акура тоже получает определенную сумму, которая по решению жителей тратится для решения различных проблем села (водоснабжение, оросительная система, внутри сельские дороги, детский сад и т. п.). Однако необходима более существенная децентрализация и передача больше прав местному самоуправлению, Им лучше знать местные проблемы и лучше могут их решить. В условиях существования местного бюджета смогут улучшить инфраструктуру села.

В муниципалитетах должны быть восстановлены или построены перерабатывающие сельскохозяйственную продукцию предприятия. Это не только увеличит число рабочих мест и сократит миграцию, но поможет крестьянам уберечь урожай и стимулирует их труд.

Материал также показал, что следует упорядочить законодательную базу относительно к земле.

В виде заключения можно сказать, что изучение прошлого и настоящего с. Акуры (20-е годы XX века и 20-е годы XXI века) показал, что дифференциация сельских жителей по владению земельными участками почти идентичны. И сегодня существуют крестьяне владеющие малыми, средними и большими земельными участками. Следовательно, перспективы развития у них разные.

По собранному этнографическому материалу все традиционные хозяйственные отрасли: Животноводство, полеводство и виноградарство в селе Акура имеют перспективы развития. Однако выявилось и то, что справиться с этим самостоятельно могут лишь средние и крупные землевладельцы, обладающие соответствующим профессиональным образованием и имеющие доступ к современным технологиям.

Для исправления создавшегося тяжелого положения в сельском хозяйстве необходимо объединение -- кооперация – малоземельных фермеров.

ლიტერატურა

- daushvili, a. (2016). *"k'ulak'ebi"-sakartveloshi*. tbilisi: "universal". (დაუმვილი, ა. (2016). *"კულაკები"-საქართველოში*. თბილისი: "უნივერსალი").
- kantaria, m. (2001). *kartuli soplis qopiti realoba. ist'oriis inst'it'ut'is 60 ts'listavisadmi midzghvnili Msametsniero sesiis mokhsenebata mok'le shinaarsi*. iv. javakhishvilis sakh. ist'oriisa da etnologiis inst'it'ut'is gamomtsemloba „memat'iane“. (ქანთარია, მ. (2001). ქართული სოფლის ყოფითი რეალობა. ისტორიის ინსტიტუტის 60 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო სესიის მოხსენებათა მოკლე შინაარსი. ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის გამომცემლობა „მემატიანე“).
- rukhadze, j. lek'iashvili, an. ch'qonia, i. (1964). *sopeli ak'ura*. tb.: gamomtsemloba „metsniereba“. (რუხაძე, ჯ. ლეკიაშვილი, ან. ჭყონია, ი. (1964). *სოფელი აკურა*. თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- songhulashvili, a. (1995). *sopeli dighomi sauk'uneta k'valdak'val*. tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“. (სონღულაშვილი, ა. (1995). *სოფელი დიღომი საუკუნეთა კვალდაკვალ*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- orjonik'idze, e. (1960). *masalebi telavis mazris glekhta diperantsiatsiis shesakheb XIX s. p'irvel nakhevarshi. masalebi sakartvelosa da k'avk'asiis ist'oriisatvis*. nak'v. 33. (ორჯონიკიძე, ე. (1960). მასალები თელავის მაზრის გლეხთა დიფერენციაციის შესახებ XIX ს. პირველ ნახევარში. *მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის*. ნაკვ. 33).

jibut'i, a. (2014). *sakartvelos agraruli p'olit'ik'is sapudzvlebi*. tbilisi. (ჯიბუტი, ა. (2014). *საქართველოს აგრარული პოლიტიკის საფუძვლები*. თბილისი).

burduli, m. daushvili, a. mghebrishvili, l. jalabadze, n. (2018). *kartuli soplis t'raditsiuli sameurneo k'ult'ura da misi ganvitarebis p'ersp'ekt'ivebi (k'akhetis regionis ist'oriul-etnograpiuli gamok'vleva)*. tbilisi: gamomtsemloba „universali“. (ბურდული, მ. დაუშვილი, ა. მღებრიშვილი, ლ. ჯალაბაძე, ნ. (2018). *ქართული სოფლის ტრადიციული სამეურნეო კულტურა და მისი განვითარების პერსპექტივები (კახეთის რეგიონის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული გამოკვლევა)*. თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“).

Источник:

burduli, m. *2015-2017 ts'lebshi sop. ak'urashi mop'ovebuli etnograpiuli masala*. (khefnats'eri). (ბურდული, მ. *2015-2017 წლებში სოფ. აკურაში მოპოვებული ეთნოგრაფიული მასალა*. (ხელნაწერი)).